

**SILESIA
UNIVERSITY**
FACULTY OF PUBLIC
POLICIES IN OPAVA

S
O
C
I
A
L

SP
P

P
A
T
H
O
L
O
G
Y

N
O
I
T
N
E
V
E
R
P

&

2023

VOLUME IX | ISSUE 2

**SILESIAN
UNIVERSITY**
FACULTY OF PUBLIC
POLICIES IN OPAVA

Editorial Board

Jitka SKOPALOVÁ (Opava) – Chair of Editorial Board

Esa ALARAUDANJOKI (Rovaniemi), Václav BĚLÍK (Hradec Králové), Orlean BROWN EARLE (Jamaica), Su Lyn CORCORAN (Manchester), Tomáš ČECH (Olomouc), Eros DESOUZA (USA), Kelly EDYBURN (Santa Barbara), Ingrid EMMEROVÁ (Ružomberok), Pamela A. FENNING (USA), Jolana HRONCOVÁ (Banská Bystrica), Junko IIDA (Tsukuba), Kamil JANIŠ (Opava), Monika KRAJČOVIČOVÁ (Sydney), Daniel KUKLA (Częstochowa), Hristo KYUCHUKOV (Berlin), Dagmar MARKOVÁ (Nitra), Rasa MARKŠAITYTĖ (Kaunas), Senaida MEHMEDOVIC (Kansas), Flávia de MENDONÇA RIBEIRO (São Paulo), Irena MUDRECKA (Opole), Beata Maria NOWAK (Warszawa), Alicja PETRASOVÁ (Prešov), Ala PETRULYTĖ (Vilnius), Leslie POPOFF (New York), Ivana ROCHOVSKÁ (Ružomberok), Jitka SKOPALOVÁ (Opava), Gerlinda SMAUS (Saarbrücken), Samuel Y. SONG (Las Vegas), Dariusz STĘPKOWSKI (Warszawa), Éva SZABÓ (Szeged), Jiří ŠKODA (Ústí nad Labem), Eva ŠOTOLOVÁ (Prague), Marie VÁGNEROVÁ (Prague), James WALSH (USA)

Editorial Office

Marta KOLAŘÍKOVÁ (Opava) – Editor-in-Chief

Kateřina JANKŮ (Opava) – Associate Editor

Vladislava ZÁVRSKÁ (Opava) – Associate Editor

Vlasta CABANOVÁ (Opava) – Associate Editor

Lucie CHMELÁŘOVÁ (Opava) – Editorial Assistant

The online version of the journal is available on the following website:

spp.slu.cz

The Journal is indexed in the following international databases:

Central and Eastern European Online Library (C.E.E.O.L.), <http://www.ceeol.com>

EBSCO Publishing, Inc., <http://www.ebsco.com>

Published:

Silesian University in Opava, Faculty of Public Policies in Opava

Bezručovo nám. 885/14, 746 01 Opava, Czech Republic

Company Registration Number:

47813059

Two issues per year

Graphic design:

NAKNAP - reklamní a grafické studio, Jan Knap

Na Krásné vyhlídce 591/10, 748 01 Hlučín, Czech Republic

© Faculty of Public Policies in Opava, Silesian University in Opava, 2023

Journal's title abbreviation: S.P.P.

Registration Number of The Ministry of Culture of the Czech Republic:

E 22348

ISSN 2464-5885 (Online)

CONTENTS

EDITORIAL	7
-----------	---

RECENZOVANÉ ČLÁNKY

NOVÝ POHĽAD NA VYMEDZENIE POJMU RODINA Libuša Gužíková	13
AUTONOMIE RODINY VERSUS BENEFICENCE MATKY: JE OTEC U PORODU OPOROU NEBO PŘÍTĚŽÍ? Kateřina Ivanová, Adéla Lemrová	27
THE RISK OF ADDICTIVE INTERNET USE AMONG SECONDARY SCHOOL PUPILS IN SLOVAKIA Soňa Kollárová	47
SMARTPHONE ADDICTION AND ITS CONSEQUENCE ON THE PERCEIVED THREAT IN HEALTH, FAMILY SOCIAL AND ECONOMIC AREAS Helena Pospíšilová, Pavla Macháčková	61
WHEN TWO PEOPLE DO THE SAME THING, IT'S NOT THE SAME THING: CONSISTENCIES AND DIFFERENCES IN CONTENT ANALYSIS OF THERAPY DIARIES Irena Loudová, Kateřina Strnadová, Silvie Urbanová	77
RODINA V PRŮBĚHU 20. STOLETÍ Kamil Janiš, Zdeňka Římovská	91
THE SENSE OF EMPOWERMENT AND THE LEVEL OF PARENTING STRESS EXPERIENCED BY MOTHERS OF CHILDREN WITH AUTISM Anna Banasiak	103

ZPRÁVA O VÝZNAMNÝCH UDÁLOSTECH

KULATÉ STOLY POŘÁDANÉ NA FAKULTĚ PODPORUJÍ PLNĚNÍ TŘETÍ ROLE UNIVERZITY Vladimíra Kocourková, Edita Ondřejová	119
--	-----

Z PRACÍ A ZKUŠENOSTÍ NAŠICH STUDENTŮ A ODBORNÍKŮ Z PRAXE

RODINNÁ MEDIACE ZAHRNÚJÍCÍ DĚTI – KAZUISTIKA Z MEDIAČNÍHO A
EDUKAČNÍHO CENTRA BRNO

Robin Brzobohatý, Martina Cirbusová

123

NAŠE RECENZE

RECENZE KNIHY SEX, NÁSILÍ A SPOLEČNOST:
KONSENSUÁLNÍ SANDOMASOCHISMUS JAKO SOUČÁST KULTURY

Kamil Janiš

129

RECENZE KNIHY VYBRANÉ KAPITOLY Z DEMOGRAFIE

Kamil Janiš

131

RECENZE KNIHY DEFEAT SOCIAL MEDIA ADDICTION:
HOW WITHDRAWING FROM SOCIAL MEDIA WILL CHANGE
YOUR LIFE POSITIVELY AND WHAT YOU NEED TO DO TO DO THIS

Marie Bajnarová

133

Welcome to the latest edition of "Social Pathology and Prevention", where we continue our commitment to uncovering and understanding the multifaceted challenges posed by contemporary societal issues. This edition offers a rich tapestry of topics woven meticulously by our esteemed contributors, drawing from diverse research domains. As we navigate through these pages, three primary themes emerge at the forefront: the digital age's hidden pitfalls, the evolving concept of family and its challenges in contemporary society, and the complexities inherent in content analysis.

The first thematic area can be called Internet and Smartphone Use: A Double-Edged Sword. The digital age, with its plethora of conveniences, has stealthily ushered in a set of challenges that ripple across our personal and societal fabrics. In this edition, two pivotal papers are a stark reminder of the nuanced dangers lurking beneath the screens. Helena Pospíšilová and Pavla Macháčková navigate the often-murky waters of smartphone dependence in their Smartphone Addiction and its Consequence on the Perceived Threat in Health, Family, Social, and Economic Areas. Their research unravels a startling correlation between our increasing discomfort from missing our phones and a cascade of negative implications affecting our health, social relationships, and economic stability. The emergence of 'nomophobia' – the fear of being without one's mobile device – takes center stage. Their findings delineate a spectrum, ranging from the relatively harmless FOMO (Fear Of Missing Out) to the deeply concerning inability of individuals to assess their phone usage critically.

Meanwhile, in an interesting research piece from Slovakia – The Risk of Addictive Internet Use Among Secondary School Pupils in Slovakia – Soňa Kollárová unravels the extent of internet addiction among secondary school students. Utilizing the Internet Addiction Questionnaire (IAT), the study paints a distressing picture of a generation trapped by the digital web. The patterns identified, such as mood modification and deceit about internet usage, reveal a populace wrestling with the internet's seductive grasp. These investigations compel us, as a society, to introspect and devise ways to harness technology's positives while staving off its darker undercurrents.

The second thematic area has the most robust representation in this issue – five contributions are devoted to it. They all deal with the challenges facing families as institutions in their own right and with other institutions such as health care. The concept of 'family', once seemingly set in stone, is now in flux. This edition dedicates significant space to elucidate this evolution and the intertwined challenges.

Libuša Gužíková's comprehensive exploration – A New Perspective on the Definition of Family – delves into the morphing of familial relations and structures in our modern context. As traditional models undergo scrutiny and, in many cases, reconstruction, a postmodern family identity emerges, embodying both archaic and contemporary attributes. Such a synthesis accentuates the complexities in defining "family" today. Gužíková's examination pivots on socio-cultural shifts like rising secularism and evolving moral values, emphasizing the need for an adaptive conceptual framework to encapsulate these changes.

In their article, *The Family in the 20th Century*, Kamil Janiš and Hana Římovská follow up with a complex portrait of the changing nature of the family and social norms across generations. Delineating the characteristics of each generation, from the “lost generation” to the “alpha generation”, provides a comprehensive view of how families have evolved in the context of social events and technological advances. These positive and negative changes shed light on the ever-changing dynamics of family structures. A critical insight is the increasing fluidity of the definition of ‘family’, which highlights the importance of inclusivity and understanding in our modern world.

The general conceptualization of the family is followed by three articles focusing on specific social situations that contemporary families may face.

Article by Kateřina Ivanová and Adela Lemrová *Family Autonomy versus the Mother’s Benefit: Is the Father a Support or a Burden During Childbirth?* presents a case that touches on a deeply personal and ethically complex situation many may encounter in a medical setting. It opens the debate about who should have authority during childbirth – the mother or her partner? The paper deftly captures the myriad of emotions, beliefs, and values that can come into play during such intense moments. It challenges the reader to consider balancing respecting past wishes and addressing present needs, especially in the emotionally stressful childbirth environment. The case shows that although planning and preparedness are essential, flexibility and communication remain paramount to ensure the well-being of all involved.

Anna Banasiak’s study, *The Sense of Empowerment and the Level of Parenting Stress Experienced by Mothers of Children with Autism*, offers invaluable insights into the challenges faced by mothers of children with developmental disorders, especially autism. By comparing and contrasting mothers’ experiences of children with autism, Down syndrome, and those developing typically, Banasiak uncovers the intrinsic link between a mother’s sense of empowerment and her stress level. This research underscores the importance of a support system, knowledge, competencies, and self-efficacy in improving the lives of these mothers. It is an urgent call to action for communities, healthcare systems, and policymakers to empower these mothers, emphasizing the positive ripple effects such support can have on families dealing with developmental disorders.

On the other hand, Anna Hudecová’s *Contemporary Family and Its Current Problems* paints a penetrating picture of the problems of the contemporary family and offers a view of gender dynamics, role reversal, and problems specific to families with disabled members. Particularly illuminating is her discussion of gender stereotypes, which reveals the deep-seated beliefs that shape family roles. Her examination of families with disabled children offers a poignant perspective highlighting the nuances of shared responsibility and the emotional complexities involved.

The last section you can call *Content Analysis: A Dance of Subjectivity and Precision*. Qualitative research is often on a tightrope, balancing subjectivity with pursuing methodological precision. This edition spotlights the art and science of content analysis through a compelling study.

Irena Loudova, Kateřina Strnadova, and Silvie Urbanova’s research, an offshoot of the broader DAQUAo project, delves deep into the therapy diaries analysis, highlighting the stark disparities in coding between two analysts. This study underscores the challenges in content analysis, where personal biases and interpretive differences can drastically alter outcomes. The contrasting approaches of Analyst K and Analyst L, focusing on broader versus detailed categorizations, respectively, bring the pressing need for standardization and clarity to the fore.

However, the research also emphasizes that subjectivity might pose challenges, but it holds value when wielded effectively. By advocating for a collaborative approach and reflective practices, the study illuminates a path where qualitative research can retain its depth yet achieve much-coveted consistency. This call for an intersection of multiple perspectives and insights is a clarion call for qualitative researchers, highlighting the potential of collective wisdom.

In closing, this edition of “Social Pathology and Prevention” encapsulates the dynamic tapestry of our ever-evolving societal landscape. The research presented serves as a mirror, reflecting our contemporary challenges, and as a beacon, guiding us toward more profound understanding and proactive solutions. We hope that, as readers, you find inspiration, insights, and, most importantly, the impetus to engage in dialogues and actions that reshape our collective future. We are honored to be part of this journey with you and look forward to continued exploration in future editions.

Robin Brzobohatý

	RECENZOVANÉ ČLÁNKY	
--	---------------------------	--

NOVÝ POHĽAD NA VYMEDZENIE POJMU RODINA

A NEW VIEW ON THE DEFINITION OF THE TERM FAMILY

Libuša Gužíková¹

Abstrakt

Príspevok zobrazuje na základe kvalitatívnej analýzy škálu pohľadov na vymedzenie pojmu rodina. V súvislosti so spoločenským vývojom, neustálymi zmenami, zrýchľujúcim sa tempom života sa rodina nepretržite vyvíja. Roztrieštenosť tvrdení spočíva v transformácii rodiny, osobitne v diverzifikácii jej foriem, destabilizácii vzťahov, ako aj v jej fungovaní, odolnosti, plnení funkcií. Súčasná postmoderná rodina v sebe zahŕňa prvky tradičného i moderného modelu, ale jej novodobými fenoménmi sú pluralizácia, vypätosť a krehkosť rodinných vzťahov.

Kľúčové slová

rodina, vývoj rodiny, nejednoznačnosť vymedzenia, postmoderná rodina

Abstract

Based on qualitative analysis, the contribution presents a range of views on the definition of the term family. In connection with social development, constant changes, the accelerating pace of life, the family is continuously developing. The fragmentation of the claims lies in the transformation of the family, especially in the diversification of its forms, the destabilization of relationships, as well as in its functioning, resistance, and fulfillment of functions. The contemporary postmodern family includes elements of the traditional and modern model, but its modern phenomena are the pluralization, tension and fragility of family relationships.

Keywords

family, family development, ambiguity of definition, postmodern family

¹ Katedra pedagogiky, Pedagogická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

ÚVOD

Dôležitosť rodiny a jej pôsobenia je neodmysliteľnou súčasťou života každého človeka. Téma rodiny je zdrojom odborných diskusií aj na Slovensku, kde podobne ako v iných postsocialistických krajinách sme od 90. rokov minulého storočia svedkami premeny slovenskej spoločnosti. Slovo rodina má v našej societe silný význam, ktorý je charakteristický svojou premenlivosťou.

Transformácia spoločnosti po roku 1989 zasiahla do života rodín a jej dôsledky pretrvávajú dodnes. Ako uvádzajú Potočárová a Baranyai (2012, s. 129), „rodina sa stala najväčšou obeťou rýchleho presadzovania sa pokroku spoločnosti, v každej oblasti sociálneho života“.

Rodina existovala od nepamäti vo všetkých kultúrach a typoch spoločnosti, ale dnes disponuje rôznorodejším vzhľadom. Viacerí autori (Workman, 2019; Sanner, Ganong a Coleman, 2020; Umberson a Thomeer, 2020) sa zhodujú v tom, že rodina je čoraz rozmanitejšia ako kedykoľvek predtým.

Konverzie v demografických procesoch, nestabilita rodinného prostredia, demokratizácia generačných vzťahov, ako aj pluralizácia foriem rodinného súžitia zapríčinili nejednotnosť v definovaní pojmu rodina (Bengtson, 2001; Beck, 2018; Stych, 2021). Aby sme mohli na pojem rodina nahliadať v súvislosti s usporiadaním rodinného prostredia v 21. storočí, je potrebné posúvať naše myslenie a hodnoty novým smerom (Novotná a Kyselá, 2019). Nazdávame sa, že transformácia spoločnosti po 90. rokoch 20. storočia a mnohé aktuálne trendy v spoločnosti determinujú životy súčasných rodín, a preto je definovanie pojmu rodina v mnohých smeroch nejasné.

V predkladanej štúdii je našim cieľom analyzovať, hodnotiť a syntetizovať výsledky mnohých výskumných zistení domácej a zahraničnej proveniencie, so zámerom vytvoriť komplexný pohľad na problematiku vymedzenia rodiny. Podľa Mareša (2013) ide o mapujúcu prehľadovú štúdiu (tzv. „mapping review“), ktorá analyzuje, triedi a zhromažďuje zistenia v predmetnej oblasti.

Premeny rodiny v kontexte celospoločenských zmien

Pojem rodina odzrkadľuje longitudinálny vývoj ľudstva, vzájomných vzťahov, kultúry. Transformáciu chápania rodiny podmieňuje celospoločenská situácia, v ktorej zaznamenávame kultúrne, ideologické, politické a ekonomické premeny. Uvedené zmeny sa prejavili v spôsobe života rodiny, a teda interferovali jej dnešné fungovanie.

Prvou zásadnou zmenou v živote rodiny bol podľa Havingera, Havingerovej a Loudovej (2014), prechod od multilaterálneho manželstva k párovému manželstvu. Nástup patriarchátu podmienil kľúčové postavenie muža v rodine, vo všeobecnosti sa žena stala závislou od mužovej starostlivosti. Po roku 1800, v období osvietenstva a tereziánskych reforiem, rodina stráca svoje pôsobenie vo viacerých smeroch. Najvýraznejší odklon od kompetencií rodiny zaznamenávame vo vzdelanostnej dráhe dieťaťa. Doposiaľ boli schopnosti dieťaťa rozvíjané iba v rodine. Chlapci sa učili remeslá od svojich

otcov a v iných rodinách, dievčatá boli iniciované do starostlivosti o domácnosť. Pre rodinné spoločenstvo boli príznačné nasledovné charakteristiky: „viacgeneračnosť, monogamnosť, patriarchálnosť, sebestačnosť, pracovitosť“.

S Veľkou francúzskou revolúciou prichádzajú nové trendy, podľa Havigera, Havigerovej a Loudovej (2014), medzi ktoré patrí feminizmus a emancipácia. Ciele ženského hnutia žiadali o odstránenie nerovností medzi mužmi a ženami. Otvorenie trhu práce pre ženské pokolenie na prelome 19. a 20. storočia prináša väčšie napätie v rodinách, ktoré spôsobuje dvojité zaťaženie žien a klesajúcu prestíž muža v rodine. Postupne v 80. rokoch 20. storočia, ako píše Tománek (2019), vzrástol počet zainteresovaných otcov o výchovu svojich detí, hovorí o „nových otcoch“.

Po páde komunizmu, ako píše Biernat (2014), zaznamenávame prechod od strnulej spoločenskej korektnosti k rozhladenosti, dôrazu na súkromie, individualitu jednotlivca. Spochybňovanie relatívnych hodnôt (manželstvo, rodina, deti, vernosť) determinuje ľudské správanie a následné rozhodnutie pre rodinu. Globálna strata bezpečia v rodinnom prostredí, nestabilita a neistota sú v mnohých prípadoch znakmi dnešnej rodiny.

Posilňovanie individualizmu a uplatnenie sa na trhu práce, podľa Kuchařovej et al. (2019), spôsobilo oslabenie vzájomných vzťahov v rodine, zároveň sa znižuje čas spoločného trávenia v rodinnom prostredí. Oslabovanie rodinných pút vplyva na stabilitu rodiny, ktorá sa stáva krehkejšou a zraniteľnejšou vo svojom fungovaní. Zaznamenávame aj výraznú transformáciu v zložení rodiny, ako píše Andreeva (2018), v minulosti bola mnohopočetná rodina podmienkou prežitia, pretože rodiny čelili nízkej úrovni sociálnej, ekonomickej a technickej oblasti bežného života. Každé dieťa v rodine predstavovalo potenciálneho pracovníka a žiteľa rodičov v starobe. Bezdetná rodina bola považovaná za chudobnú a nešťastnú.

Ekonomické a sociálno-kultúrne zmeny v spoločnosti viedli k stretu s novými hodnotami aj v rámci rodiny. Rozmanitosť hodnôt, prerozdelenie rodičovských a manželských funkcií, zmena vzťahov medzi rodičmi a deťmi prispeli ku konfliktom v rodinnom živote, aj v rámci spoločnosti (Mitrega, 2010). Hodnotové, demografické, sociálne a vzťahové premeny podnietili mnohých autorov o nový pohľad na vymedzenie pojmu rodina.

Definovanie pojmu rodina

V spoločenskom ponímaní sa rodina zmenila, a preto ani vo vedeckých kruhoch nevieme s určitosťou prijať jednu z definícií ako univerzálnu a platnú pre každú rodinu.

Mnohé domáce i zahraničné publikácie operujú pojmom „tradičný model rodiny“ a ich chápania sa rôznia. Skupina autorov (Lajda, 2015; Kowalik a Sodel, 2015; Brągiel, 2018) nazerá na uvedený model ako na zaužívaný spôsob rodinného súžitia, t. j. zosobášených rodičov, ktorí svoj zväzok obohatili o dieťa. Na druhej strane je uvedený model ponímaný na základe diferenciacie rodinných rolí a podľa viacerých autorov (Haponiuk, 2013; Błasiak, 2017; Wróblewska-Skrzek, 2017; Tománek, 2019; Hudecová, 2019) vychádza z „patriarchálneho ideálu“. Po stáročia bol muž vnímaný ako silný, emočne chladný, primárne zabezpečoval rodinu po materiálnej stránke a budoval vzťah rodiny a širšej

spoločnosti. Žena utvárala pozitívnu rodinnú klímu a emočné zázemie, jej hlavnou úlohou bola výchova detí a starostlivosť o chod domácnosti. Uchopiť po stáročia preferovaný „tradičný model rodiny“ nie je jednoduché, ako píše Curikov (2017), dejiny rodinných vzťahov vykazujú prvky tradicionality, ale zároveň prvky nedobrovoľnosti a nespokojnosti. Jedným z dôvodov je skutočnosť, že tradičná rodina v minulosti zväčša neudržiavala stabilitu vzťahov pre skutočnú a nadpozemskú lásku medzi manželmi. Podľa autora bola žena materiálne závislá od muža a „opustená žena“ okrem materiálnych strát a hanby prežívala morálny útlak. Odchod od manžela bol považovaný za dôsledok určitého nedostatku manželky. V mnohých prípadoch to bol jeden z dôvodov, prečo sa ženy snažili zo všetkých síl udržať manželské puto, a tak tradičná rodina fungovala na pohľad ako trvácna a stabilná jednotka spoločnosti. Podľa Cudak (2017) tradičný model rodiny nahrádzajú rekonštruované, spolubývajúce, partnerské a neúplné rodiny.

Zmeny v chápaní rodiny a kritiku jej tradičných charakteristík, podľa Mitjakina (2014), ovplyvnila zvýšená tolerancia k rozvodom, nestabilita manželstva či partnerstva, markantnejší výskyt „netradičných“ foriem súžitia. Lajda (2015) dopĺňa, že prevládajúci sekularizmus a devalvácia morálnych hodnôt ovplyvnili poňatie tradičnej rodiny, ktoré sa postupne vytráca.

Viacerí autori (Výrost a Slaměnik, 1998; Seltzer, 2019; Sevinj, 2022) sa zhodujú, že jednoznačné vymedzenie pojmu rodina je takmer nemožné, pretože samotný pojem je pôdou pre výskumy rozličných vedných disciplín. Na skúmaní rodiny aktívne participuje nielen pedagogika, ale aj sociológia, psychológia, andragogika, demografia, právo, archeológia, kulturológia, história, politika a iné. Štruktúru skúmania tvoria rozličné aspekty rodinného života, teda konkrétna vedná disciplína odzrkadľuje chápanie pojmu rodina, ale na základe interných záujmov skúmania. Ako dopĺňajú Lašek et al. (2014, s. 21), „samotná pedagogika operuje s pojmom rodina v najrôznejších kontextoch, ako napríklad výchovné pôsobenie v rodine, spolupráca rodiny a školy, rodina ako jedna zo vzdelávacích inštitúcií“.

Početní autori (Kraus, 2013; Matoušek a Pazlarová, 2014; Biernat, 2014; Piepenburg, 2014; Ondrejko, 2018; Sych, 2021) neoperujú jednotnou definíciou o pojme rodina, pretože podľa nich v súčasnosti neexistuje univerzálna definícia rodiny, platná pre všetky typy rodinných súžití. Dnešnú rodinu navrhujú nazvať novým pojmom, ktorý by prihliadal na premeny rodiny v modernej spoločnosti. Ako píše Biernat (2014), dnešná rodina je výsledkom pluralizácie rodinného života, a preto aj samotnú definíciu musíme neustále rozširovať. Kuchařová et al. (2019, s. 14) rozdeľujú chápanie rodiny na základe generácie, ktorá na uvedený pojem prihliada. Modifikácia chápania pojmu rodina súvisí s mladšou generáciou, pre ktorú nie je rodina imperatívom manželstva, ako tomu bolo kedysi. Ako píše Piepenburg (2014) zmeny hodnôt v súčasnej spoločnosti poukazujú na alternatívny pohľad na súčasnú rodinu, a preto nie je možné definovať rodinu tradične, idylicky a exaktne.

O najuniverzálnejšom poňatí rodiny, platnom pre empirizmus v oblasti pedagogickej vedy, píše Průcha (2009, s. 487), podľa ktorého „rodina je základný článok ľudského spoločenstva a jej špecifickým znakom je jej polyfunkčnosť, pôsobenie rodiny zahŕňa

výchovu a socializáciu detí, utváranie vhodných osobnostných, charakterových, emocionálnych, kognitívnych predpokladov, prenos sociálnych vzorov". Průcha, Walterová a Mareš (2013, s. 248) definujú pojem rodina nasledovne: „rodina je najstaršia spoločenská inštitúcia, ktorá žije vo vlastnom priestore, uspokojuje potreby členov rodiny, poskytuje starostlivosť a základné istoty deťom, plní socializačnú, ekonomickú, sexuálne-regulačnú a reprodukčnú funkciu a tvorí základný pilier hodnôt, postojov a životného štýlu dieťaťa“. Podobne píše Křováčková et al. (2014), že rodina je spoločenská a zároveň najintímnejšia inštitúcia, ktorý plní rad funkcií, osobitne zabezpečuje primárnu socializáciu dieťaťa.

Na základe rozličných publikácií môžeme konštatovať, že rodina je „dielom ľudských osobností“ (Laca, 2011), „kotva istoty pre každého človeka“ (Možný, 2008, s. 14), „múzeum každodenných spomienok“ (Schaefferová, 1995, s. 132), „zdrojom i nositeľom tradícií, ktoré sú hodnotou a súčasťou každého človeka“ (Nemcová, 2010, s. 125), „školou rovnosti, ktorá zahŕňa rovnosť matky a otca, ako aj súrodencov“ (Joch, 2014, s. 48), „prvým učiteľom dieťaťa, najmä pri získavaní vzorov (Tirpák, 2010, s. 94), „je malou sociálnou inštitúciou, ktorá najoptimálnejším spôsobom uspokojuje individuálne potreby členov rodiny, uskutočňuje prvotnú socializáciu a akulturáciu, pôsobí ako sprostredkovateľ vzťahov jednotlivca a spoločnosti, disponuje určitou emocionálnou a psychickou klímou, intimitou, súdržnosťou“ (Aleksievich a Anatolevna, 2018, s. 205).

Presnejšie vymedzenie pojmu rodina súvisí s jej postmodernou transformáciou. Ako píše Výrost a Slaměník (1998, s. 305), „najjasnejšiu definíciu pojmu rodina môžeme získať, ak popíšeme charakteristiky súčasnej rodiny, ktoré vyplývajú z celospoločenských zmien“, v kontexte premeny vzájomných vzťahov, hodnôt, výchovného pôsobenia, pracovnej angažovanosti, medzigeneračných vzťahov, rodinných koalícií, diferenciácie foriem rodinného súžitia.

Postmoderné poňatie rodiny

Predchádzajúce poňatia rodiny boli označené za zastaralé, a ako píše Münster (2014), dnešná rodina je mnohotvárnejšia, náročnejšia, je oblečená do „farebnejšieho“ prevedenia, čoho dôkazom sú rôznorodejšie formy spolužitia, sloboda členov rodiny, bezdetné domácnosti, vzťahy na diaľku.

Rodina prešla zmenami, ktoré ovplyvnili jej fungovanie, a preto súčasnú rodinu nazývame ako postmodernú, neoliberalnú, postindustriálnu a jej znaky popísali: Singly (1999); Brannen (2003); Šatánek (2004); Ondrejko (2006); Možný (2008); Kravárová (2010); Višňovský et al. (2010); Mendelová (2014); Kraus (2017); Malimonov et al. (2018); Seltzer (2019) a ďalší.

Pojem „postmoderná rodina“ označuje nové, alternatívne, ekvivalentné formy manželstva a rodinného života. Ako píše Guzzo (2014), podobne aj Sanner, Ganong a Coleman (2020), homosexuálne spolužitia, dobrovoľná bezdetnosť, opakované manželstvá sa stali realitou dnešnej doby. Podľa Ruppanner, Perales a Baxter (2018), zhodne aj Keune (2020), domov sa stáva pracoviskom, vytráca sa oddelenosť svetov medzi domovom a prácou.

Mnohí rodičia pracujú doma alebo dokončujú pracovné povinnosti vo voľnom čase. Láska sa stáva istou zmluvou, v mnohých prípadoch je romantický model lásky minulosťou. Pracovná angažovanosť oboch rodičov sa stala bežným javom v živote rodiny.

Rozdiely zaznamenávame aj vo vzťahovej sfére. Ako píše Hovanová a Šlosár (2020), súčasná rodina je charakteristická dvojgeneračným jadrom, spoločnú domácnosť zdieľajú iba dve generácie, a to rodičia so svojimi deťmi. Zaznamenávame oslabenie starorodičovských vplyvov, pretože častokrát nie sú schopné konkurovať zosieťovaniu rodiny. Podľa Matějčka (2017) dnešná rodina sa zakladá predovšetkým na citových väzbách, ktoré môžu byť jej zárukou, ale aj príčinou zániku. Na jednej strane sú vzájomné väzby vzácné, na druhej strane sú v súčasnosti krehké a nestále. Liu (2016) dopĺňa, že v súčasnosti sa vytráca generačný konflikt medzi rodičmi a deťmi, čoho dôsledkom je menej búrlivé dospievanie, ktoré slúžilo na nastolenie vlastnej autonómie a odlúčenia od rodiny. Demokraticizácia vzťahu rodič-dieťa sa prejavuje v otvorenej komunikácii, rovnosti vzťahu, slobodnej konfrontácii a vyjadreniu nesúhlasu.

Rodina sa začala vo väčšej miere orientovať na potreby rodičov, podľa Biernat (2014) hovoríme o tzv. parento-centrickej rodine. Do popredia sa dostávajú potreby súvisiace s pracovnou angažovanosťou rodičov, na ich zvyšovanie kvalifikácie a vzdelania. Tradičná a moderná rodina bola typická vybudovanými hranicami, ktoré oddeľovali rodinné prostredie od zvyšku sveta. Rodina zaisťovala bezpečnosť, chránila svojich členov pred nepriaznivými vplyvmi okolia, odbúravala stres, poskytovala oddych. Dnešná rodina je poznačená médiami a inými technológiami, ktoré prenikajú do prostredia rodiny. Medializácia rodiny determinovala názory, hodnoty a životný štýl súčasného rodinného prostredia. Rodina sa stala médiom, cez ktoré saturuje množstvo informácií a je náročné tieto zistenia overiť.

Novodobý pojem rodina by mal zahŕňať všetky kombinácie biologického, legalizovaného i nelegalizovaného príbuzenstva. Exaktnejšie vymedzenie pojmu by malo zahŕňať rodinné súžitie ľudí, kde žijú dospelí so vzájomnými citovými väzbami alebo iba dospelý s dieťaťom, kde zaznamenávame rodičovské puto. Dospelí partneri v rodine môžu byť rovnakého alebo opačného pohlavia a môžu byť v manželstve alebo v partnerstve. Rodičovské puto je trvácne a definitívne. Partnerské a manželské zväzky nedisponujú celoživotnou garanciou trvácnosti (Matoušek a Pazlarová, 2014).

Súhrnne môžeme povedať, že postmoderná rodina sa vyznačuje labilitou, rozličnosťou, partnerstvom (Možný, 2008), individualizmom, autonómiou, pluralizáciou, intimitou (Potočárová a Baranyai, 2012), dvojkariérovosťou, materiálnosťou, vypätosťou (Mendelová, 2014).

ZÁVER

Opätovné hľadanie alternatívnych charakteristík rodiny je nevyhnutné, nakoľko sociálne, ekonomické a politické zmeny v spoločnosti hlboko zasiahli paradigmy rodinného života. Dnešná postmoderná rodina sa vyznačuje transformáciou v jej fungovaní, štruktúre, odolnosti, plnení funkcií. Na základe analyzovaných štúdií je možné tvrdiť, že jej znakmi

sú destabilizácia a diverzifikácia jej foriem, dynamizácia, individualizácia, sociálna otvorenosť, dvojkariérovosť a demokratickosť rodinných vzťahov.

Rodina 21. storočia prešla dlhodobými procesmi zmien, musí čeliť oveľa väčšiemu počtu prekážok ako rodiny predchádzajúcich generácií. Ako píše Kubíková (2020), novodobá matka potrebuje riešiť tisícnásobne viac vecí ako tomu bolo kedysi.

Celkovo možno konštatovať, že nové pohľady na definovanie pojmu rodina vychádzajú z moderných tendencií postmoderného života. Je zrejmé, že súčasná postmoderná rodina disponuje „modernými črtami“. Ako odporúča Walsh (2015), je potrebný posun k zdravým prorodinným hodnotám, ktoré spôsobujú vyššiu pravdepodobnosť funkčnosti vzťahov, aj napriek egocentrizmu dnešnej society.

V súvislosti so spoločenským vývojom, neustálymi zmenami, zrýchľujúcim sa tempom života sa rodina v poslednom období stáva krehkejšou a veľakrát potrebuje viac podpory ako kedykoľvek predtým. Aj napriek tomu rodina patrí k jednej z mála istôt, ktorými súčasná spoločnosť môže disponovať.

Príspevok je čiastkovým výstupom vedecko-výskumného projektu UGA č. V/3/2023 s názvom Socio-kultúrne podmienky rodiny a vplyv na dieťa.

Literatúra

ALEKSEEVICH, A. and ANATOLEVNA, O. Transformacija ponjatijj "semja" i "brak" v sovremennom rossijskom obshhestve. *Psichologija* [online]. 2018, no. 2, p. 205–219. [cit. 5. 3. 2022]. ISSN 2587-7879. Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/n/transformatsiya-ponyatiy-semya-i-brak-v-sovremennom-rossijskom-obschestve>.

ANDREEVA, A. Osobennosti semejjnoj sredy rebenka v postindustrialnom obshhestve. *Naučnyj dialog* [online]. 2018, no. 7, p. 292–307. [cit. 29. 4. 2022]. ISSN 2227-1295. Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-semeynoy-sredy-rebenka-v-postindustrialnom-obschestve>.

BECK, U. *Riziková společnost: na cestě k jiné modernitě*. Praha: Slon, 2018. ISBN 978-80-7419-267-8.

BENGTON, V. L. Beyond the Nuclear Family: The Increasing Importance of Multigenerational Bonds. *Journal of Marriage and Family* [online]. 2001, vol. 63, no. 1, p. 1–16. [cit. 28. 3. 2022]. ISSN 1741-3737. Available from: <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2001.00001.x>.

BIERNAT, T. Czy istnieje rodzina ponowoczesna? *Paedagogia Christiana* [online]. 2014, vol. 2, no. 34, p. 183–195. [cit. 21. 3. 2022]. ISSN 1505-6872. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.12775/PCh.2014.030>.

BŁASIAK, A. Nowy wymiar rodzicielstwa – wybrane aspekty. In: OPOZDA, D. a LEŚNIAK, M. *Rodzicielstwo w wybranych zagadnieniach pedagogicznych* [online]. Lubelski: Katolicki Uniwersytet Jana Pawła, 2017, p. 29–43. [cit. 15. 4. 2022]. ISBN 978-83-65172-98-3. Dostępne z: <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/14971>.

BRAĞIEL, J. Postmodernistyczne przemiany w rodzinie. *Roczniki Pedagogiczne* [online]. 2018, vol. 10, no. 4, p. 9–22. [cit. 20. 3. 2022]. ISSN 2080-850X. Dostępne z: <http://dx.doi.org/10.18290/rped.2018.10.4-2>.

BRANNEN, J. Towards a Typology of Intergenerational Relations: Continuities and Change in Families. *Sociological Research* [online]. 2003, vol. 8, no. 2, p. 50–60. [cit. 30. 3. 2022]. ISSN 1360-7804. Available from: <https://doi.org/10.5153/sro.800>.

CUDAK, H. Społeczne funkcjonowanie współczesnej rodziny w Polsce. *Pedagogika Rodziny* [online]. 2017, vol. 7, no. 2, p. 23–33. [cit. 29. 4. 2022]. ISSN 2543-862X. Dostępne z: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=672142>.

CURIKOV, V. I. O tradicionnoj seme i priččinah transformacii bračno-semejnych otnošenij. *Sociodinamika* [online]. 2017, no. 3, p. 47–67. [cit. 29. 4. 2022]. ISSN 2306-0158. Dostępne z: https://author.nbpublish.com/pr/article_20717.html.

GUZZO, K. B. New Partners, More Kids: Multiple-Partner Fertility in the United States. *American Academy of Political and Social Science* [online]. 2014, vol. 654, no. 1, p. 66–86. [cit. 21. 3. 2022]. ISSN 1552-3349. Available from: <https://doi.org/10.1177/0002716214525571>.

HAPONIUK, M. Sytuacja kobiet na rynku pracy w Polsce. In: KIEŁKOWSKA, M. *Rynek pracy wobec zmian demograficznych* [online]. Warszawa: Instytut Obywatelski, 2013, p. 38–51. [cit. 20. 3. 2022]. ISBN 978-83-63874-19-3. Dostępne z: https://www.researchgate.net/profile/JoannaRuteckaGora/publication/274384428_System_emerytalny/links/551dc3a80cf2a2d9e13b2613/Systememerytalny.pdf#page=39.

HAVINGER, J., HAVINGEROVÁ, J. M. a LOUDOVÁ, I. *Lexikální stopa pojmu rodina*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. ISBN 978-80-7435-429-8.

HOVANOVÁ, M. a ŠLOSÁR, D. *Sanácia dysfunkčnej rodiny v pomáhajúcich profesiách* [online]. Košice: UPJŠ, 2020. [cit. 19. 3. 2022]. ISBN 978-80-8152-858-3. Dostępne z: <https://unibook.upjs.sk/img/cms/2020/ff/sanacia-dysfunkcnej-rodiny-v-pomah-profesiach.pdf>.

HUDECOVÁ, A. Rola otca a rola matky v súčasnej rodine v ére postmodernej spoločnosti. *Studia Scientifica* [online]. 2019, roč. 18, č. 3, s. 9–16. [cit. 20. 3. 2022]. ISSN 1336-2232. Dostępne z: http://studiascientifica.ku.sk/wp-content/uploads/2020/06/ssf_3_19.pdf.

JOCH, R. Význam rodiny pro společnost. In: *Rodina a společnost: sborník příspěvků*. Praha: Ideál, 2014, s. 47–50. ISBN 978-80-86995-28-1.

KEUNE, M. Overview: employment, job quality and labour relations in Europe's public sector since the crisis. In: *Working under pressure Employment, job quality and labour relations in Europe's public sector since the crisis* [online]. Brussels: ETUI, 2020, p. 7–34. [cit. 18. 4. 2022]. ISBN 978-2-87452-561-2. Available from: <https://www.etui.org/sites/default/files/Overview.pdf>.

KOWALIK, D. and SODEL, P. Wychowanie w rodzinie w kontekście aspiracji edukacyjno-zawodowych. *Polish Journal of Continuing Education* [online]. 2015, vol. 4, p. 90–97. [cit. 20. 3. 2022]. ISSN 2391-8020. Dostupné z: https://edukacjaustawicznadoroslych.eu/images/2015/4/11_4_2015.pdf.

KRAUS, B. Ohrožení dítěte v kontextu společenských změn. In: *Acta Sociopathologica IV*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2017, s. 7–17. ISBN 978-80-7435-666-7.

KRAUS, B. Rodina v procesech transformace společnosti. *Kontakt* [online]. 2013, roč. 15, č. 4, s. 422–430. [cit. 18. 3. 2021]. ISSN 1804-7122. Dostupné z: <https://kont.zsf.jcu.cz/pdfs/knt/2013/04/09.pdf>.

KRAVÁROVÁ, M. Problémy a zmeny v súčasnej rodine. In: *Aplikovaná etika v sociálnej práci a ďalších pomáhajúcich profesiách* [online]. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2010, s. 175–181. [cit. 9. 3. 2022]. ISBN 978-80-89271-89-4. Dostupné z: <https://www.prohuman.sk/socialna-praca/problemy-a-zmeny-v-sucasnej-rodine>.

KŘOVÁČKOVÁ, B. et al. *Pedagogický a psychologický slovník: terminologický slovník zaměřený na primární a preprimární vzdělávání*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. ISBN 978-80-7435-513-4.

KUBÍKOVÁ, S. *Klub nerozbitných dětí*. Brno: Edika, 2020. ISBN 978-80-266-1565-1.

KUCHAŘOVÁ, V. et al. *Česká rodina na počátku 21. století: životní podmínky, vztahy a potřeby*. Praha: Sociologické nakladatelství Slon, 2019. ISBN 978-80-7419-275-3.

LACA, S. Rodina ako primárne prostredie v spoločnosti. *Prohuman* [online]. 2011. [cit. 17. 3. 2021]. ISSN 1338-1415. Dostupné z: <https://www.prohuman.sk/socialna-praca/rodina-ako-primarne-prostredie-v-spolocnosti>.

LAJDA, J. Malá reflexe – srovnání hodnotového systému západu a východu po druhé světové válce. In: *Rodina v 21. století: sborník příspěvků*. Praha: Ideál, 2015, s. 92–95. ISBN 978-80-86995-29-8.

LAŠEK, J. et al. *Čtyři pohledy na rodinu*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. ISBN 978-80-7435-531-8.

LIU, F. The Rise of the "Priceless" Child in China. *Comparative Education Review* [online]. 2016, vol. 60, no. 1, p. 105–130. [cit. 19. 3. 2022]. ISSN 1545-701X. Available from: <https://doi.org/10.1086/684457>.

MALIMONOV, I. V. et al. Global Changes of Family Unit in Modern Russia. *Astra Salvensis* [online]. 2018, vol. 6, no. 12, p. 623–634. [cit. 24. 3. 2022]. ISSN 2393-4727. Available from: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=708296>.

MAREŠ, J. Přehledové studie: jejich typologie, funkce a způsob vytváření. *Pedagogická orientace* [online]. 2013, roč. 23, č. 4, s. 427–454. [cit. 20. 3. 2022]. ISSN 1805-9511. Dostupné z: <https://doi.org/10.5817/PedOr2013-4-427>.

MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*. Praha: Vyšehrad, 2017. ISBN 978-80-7429-797-7.

MATOUŠEK, O. a PAZLAROVÁ, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0522-7.

MENDELOVÁ, E. Súčasná postmoderná rodina a vnútorodinná deľba práce. *Sociální pedagogika* [online]. 2014, roč. 2, č. 1, s. 11–21. [cit. 20. 3. 2022]. ISSN 1805-8825. Dostupné z: <https://doi.org/10.7441/soced.2014.02.01.01>.

MITJAKINA, G. Predstavlenie o seme v ramkakh postmodernistskogo obshhestva: strukturno-funkcionalnyj sdvig. *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta* [online]. 2014, no. 2, p. 65–72. [cit. 19. 3. 2022]. ISSN 2224-0209. Dostupné z: <https://www.philosmgou.ru/jour/article/view/364/364>.

MITREGA, A. Sovremennaja polskaja semja: vyzovy i riski postmoderna. *Žurnal issledovanijj socialnoj politiki* [online]. 2010, no. 3, p. 373–392. [cit. 20. 3. 2022]. ISSN 1727-0634. Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennaya-polskaya-semya-vyzovyiriskipostmoderna>.

MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-86429-87-8.

MÜNSTER, G. Rodina v procesu změny – Výzva pro katolickou církev. In: *Rodina a společnost: sborník příspěvků*. Praha: Ideál, 2014, s. 51–59. ISBN 978-80-86995-28-1.

NEMCOVÁ, L. Rodové správanie súčasných rodín v období transformácie spoločnosti. In: VIŠŇOVSKÝ, Ľ. et al. *Slovenská rodina v kontexte transformačných premien*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2010, s. 125–149. ISBN 978-80-557-0034-2.

NOVOTNÁ, K. a KYSELÁ, I. *Moje děti, tvoje děti, naše šťastná rodina*. Praha: Grada, 2019. ISBN 978-80-247-2891-9.

ONDREJKOVIČ, P. Súčasná slovenská rodina: vedecké poznávanie – podmienka kreovania rodinnej politiky. *Pedagogika.sk* [online]. 2018, roč. 9, č. 1, s. 5–18. [cit. 6. 3. 2022]. ISSN 1338-0982. Dostupné z: <https://www.casopispedagogika.sk/studie/ondrejko-ovic-peter-sucasna-slovenska-rodina-vedecke-poznavanie-podmienka-kreovania-rodinnej-politiky.html>.

ONDREJKOVIČ, P. Zmeny v spoločnosti a zmeny v rodine – kontinuita a zmena. *Sociológia – Slovak Sociological Review* [online]. 2006, č. 1, s. 5–30. [cit. 1. 3. 2022]. ISSN 1336-8613. Dostupné z: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=148595>.

PIEPENBURG, H. Rodina ve světle hodnotových změn. In: *Rodina a společnost: sborník příspěvků*. Praha: Ideál, 2014, s. 66–76. ISBN 978-80-86995-28-1.

POTOČÁROVÁ, M. a BARANYAI, L. Výchova a vzdelávanie v moderne, postmoderne a súčasnosti: Rodina a výchova. In: KUDLÁČOVÁ, B. a RAJSKÝ, A. *Európske pedagogické myslenie: od moderny k postmoderne až po súčasnosť*. Trnava: Trnavská univerzita, 2012, s. 127–150. ISBN 978-80-8082-574-4.

PRŮCHA, J. *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-546-2.

PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E. a MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0403-9.

RUPPANNER, L., PERALES, F. and BAXTER, J. Harried and Unhealthy? Parenthood, Time Pressure, and Mental Health. *Journal of Marriage and Family* [online]. 2018, vol. 81, no. 2, p. 308–326. [cit. 21. 4. 2022]. ISSN 1741-3737. Available from: <https://doi.org/10.1111/jomf.12531>.

SANNER, C., GANONG, L. and COLEMAN, M. Families Are Socially Constructed: Pragmatic Implications for Researchers. *Journal of Family Issues* [online]. 2020, vol. 42, no. 2, p. 422–444. ISSN 1552-5481. [cit. 18. 3. 2022]. Available from: <https://doi.org/10.1177/0192513X20905334>.

SELTZER, J. A. Family Change and Changing Family Demography. *Demography* [online]. 2019, vol. 56, no. 2, p. 405–426. [cit. 8. 3. 2022]. ISSN 1533-7790. Available from: <https://doi.org/10.1007/s13524-019-00766-6>.

SEVINJ, M. Increased awareness about “a definition of family”. *Psychology and psychiatry* [online]. 2022, vol. 95, p. 318–325. [cit. 14. 3. 2022]. ISSN 2515-9828. Available from: <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.01.2022.032>.

SCHAEFFEROVÁ, E. *Co je rodina?* Praha: Návrat domů, 1995. ISBN 80-85495-41-4.

SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-249-1.

STYCH, M. The definition of family in international and eu law. *MEST Journal* [online]. 2021, vol. 9, no. 1, p. 192–198. [cit. 10. 3. 2022]. ISSN 2334-7058. Available from: https://mest.meste.org/MEST_1_2021/17_22.pdf.

ŠATÁNEK, J. Súčasná rodina a jej premeny. In: ŠATÁNEK, J. (ed.). *Rodinné prostredie ako faktor socializácie a personalizácie osobnosti dieťaťa* [online]. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2004, s. 91–104. [cit. 2. 3. 2022]. ISBN 80-8083-015-0. Dostupné z: <https://www.ff.umb.sk/app/cmsFile.php?disposition=a&ID=435>.

TIRPÁK, P. *Rodinná výchova*. Prešov: Prešovská univerzita, 2010. ISBN 978-80-555-0142-0.

TOMÁNEK, P. Fragmentarizácia rodičovských rolí vo výchove. *Studia Scientifica* [online]. 2019, roč. 18, č. 3, s. 66–76. [cit. 20. 3. 2022]. ISSN 1336-2232. Dostupné z: http://studiascientifica.ku.sk/wpcontent/uploads/2019/11/ssf_3_19-www.pdf.

UMBERSON, D. and THOMEER, M. B. Family Matters: Research on Family Ties and Health, 2010 to 2020. *Journal of Marriage and Family* [online]. 2020, vol. 82, no. 1, p. 404–419. [cit. 17. 3. 2022]. ISSN 1741-3737. Available from: <https://doi.org/10.1111/jomf.12640>.

VIŠŇOVSKÝ, Ľ. et al. *Slovenská rodina v kontexte transformačných premien*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2010. ISBN 978-80-557-0034-2.

VÝROST, J. a SLAMĚNÍK, I. *Aplikovaná sociální psychologie I: člověk a sociální instituce*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-269-6.

WALSH, L. Rodinné hodnoty a mír ve světě v 21. století. In: *Rodina v 21. století: sborník příspěvků*. Praha: Ideál, 2015, s. 115–123. ISBN 978-80-86995-29-8.

WORKMAN, C. The 2017 uniform parentage act: a response to the changing definition of family? *Journal of the American Academy of Matrimonial Lawyers* [online]. 2019, vol. 32, no. 1, p. 233–250. [cit. 26. 3. 2022]. ISSN 0882-6714. Available from: <https://aaml.org/wp-content/uploads/CommentThe2017Uniformparentageact.pdf>.

WRÓBLEWSKA-SKRZEK, J. Nowe ojcostwo czy kryzys ojcostwa? Przemiany roli mężczyzny w rodzinie. *Uniwersyteckie Czasopismo Socjologiczne* [online]. 2017, vol. 18, no. 1, p. 33–39. [cit. 20. 3. 2022]. ISSN 2299-2367. Dostupné z: <https://czasopisma.uksw.edu.pl/index.php/ucs/article/view/2939>.

	NOVÝ POHĽAD NA VYMEDZENIE POJMU RODINA	LIBUŠA GUŽÍKOVÁ	25
--	---	------------------------	-----------

Kontakt

PaedDr. Libuša Gužíková
 Pedagogická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
 Katedra pedagogiky
 Dražovská 4, 949 74 Nitra, Slovenská republika
libusa.guzikova@ukf.sk

AUTONOMIE RODINY VERSUS BENEFICENCE MATKY: JE OTEC U PORODU OPOROU NEBO PŘÍTĚŽÍ?

FAMILY AUTONOMY VERSUS MOTHER'S BENEFIT: IS THE FATHER A SUPPORT OR A BURDEN DURING CHILDBIRTH?

Kateřina Ivanová¹, Adéla Lemrová¹

Abstrakt

Cílem příspěvku je analyzovat eticky spornou situaci protahujícího se a pro matku bolestně vyčerpávajícího porodu s přítomností otce, který trvá na původním, notářsky ověřeném, porodním plánu, kde oba odmítají epidurální anestézii. Matka mění názor, ale otec argumentuje, že je představitelem vznikající rodiny ve chvíli, kdy není rodička pro bolest schopna reálně vnímat okolí. Výzkumná otázka zní: Kdo má kompetenci k rozhodnutí?

Sběr kazuistik s etickou spornou tematikou z lékařské praxe probíhal na Lékařské fakultě UP v Olomouci od roku 2021 v rámci projektu TAČR. Respondenty jsou lékaři specializačního kurzu v průměrném věku 33 let. Výsledkem jsou anonymní typizované kazuistiky české současné medicíny. Kazuistika „Porod podle plánu“ je vyučována metodou Case Based Learning, prezentována metodou story-telling.

Výsledky jsou prezentovány metodou Four Boxes. Podle hodnocení expertů je uvedeno, co zdravotníci udělali správně, a co nikoliv. Je rovněž popsáno, jak na kazuistiku reagovali studenti medicíny.

V porodnictví se mění potřeby a nároky uživatelů a narůstají požadavky na znalosti etiky, práva a komunikace u zdravotnických profesí.

Klíčová slova

porod, otec, porodní plán, autonomie, beneficence, zdravotníci

¹ Ústav veřejného zdravotnictví, Lékařská fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

Abstract

The aim of the paper is to analyze an ethically controversial situation of a prolonged and painfully exhausting birth with the presence of the father, who insists on the original, notarized, birth plan, where both refused epidural anesthesia. The mother changes her mind, but the father argues that he is the representative of the family coming into existence at a time when the mother is unable to realistically perceive her surroundings due to the pain. The research question is: Who has the authority to make the decision? The collection of case reports with ethically controversial topics from medical practice has been carried out at the Faculty of Medicine of the University of Olomouc since 2021 within the framework of the TACR project. The respondents are physicians in the specialization course with an average age of 33 years. The results are anonymous typical case studies of the contemporary czech medicine. The case report "Childbirth according to Plan" is taught using Case Based Learning method, presented by story-telling method. The results are presented using the Four Boxes method. According to the experts' evaluation, it is indicated what the medical staff did correctly and what they did not. How the medical students reacted to the case study is also described. In midwifery, the needs and demands of users are changing and the requirements for knowledge of ethics, law, and communication in the health professions are increasing.

Keywords

birth, father, birth plan, autonomy, beneficence, health professionals

1. TEORETICKÁ VÝCHODISKA

V roce 2021 se v České republice nejvíce dětí narodilo ženám ve věku 30–34 let. Průměrný věk matek při narození prvního dítěte byl necelých 29 let, z celkového počtu narozených dětí bylo prvorodiček 46 % (Statistická ročenka České republiky – 2022, 2022). Průměrný věk otce při porodu je podle výpočtů Vasiče (2021, s. 319) o 3,8 roku vyšší než věk matky, což zhruba odpovídá průměrnému rozdílu věku v manželství.

1.1 Přítomnost otce u porodu

Očekávání a zkušenosti prvootců (First-time fathers) s porodem a spokojenost s péčí ve vztahu k věku otce zkoumaly Schytt a Bergström (2014). Zjistily, že předporodní očekávání a postnatální vzpomínka na porodní zkušenost se lišily podle věku otce.

V polovině těhotenství převládaly smíšené nebo negativní pocity z nadcházejícího porodu častěji u mužů v pokročilejším věku. Starší muži hodnotili porod své partnerky jako obtížnější a měli méně pozitivní celkovou porodní zkušenost. Byli však spokojenější s péčí poskytovanou během intrapartálního² období. Další výzkumy ukázaly, že pro prvootce je těhotenství více stresující čas než postnatální období (Buist, Morse a Durkin, 2003; Condon, Boyce a Corkindale, 2004 in Chin, Hall a Daiches, 2011).

Čekání dítěte je pro většinu párů společným projektem zahrnujícím postoje, pocity a porodní preference. V průzkumech a rešerších Hildingsson (2014) bylo zjištěno že nejdůležitější otázkou pro pár bylo v průběhu těhotenství blaho dítěte. Většina žen by chtěla takový porod, který je pro dítě nejbezpečnější volbou. Ženami byly hodnoceny i další důležité aspekty porodu, jako je bezpečnost matky, rychlé zotavení a brzké nalezení nejlepší možnosti kojení. Preference otců ohledně způsobu porodu byly z velké části neznámé, bylo však zjištěno, že preference matek jsou ovlivněny postojem jejich partnera, zejména pokud se otcové obávají o bezpečnost dítěte.

Převedení porodu do porodnic vedlo ke zlepšení perinatologických výsledků. Současně přivedlo rodičku do neznámého prostředí, v němž se může cítit opuštěna. Ideální psychickou podporou, která zlepšuje prožívání porodu i jeho průběh, je přítomnost partnera rodičky, jak uvádějí Fait a Smejkalová (2014). Čerpají z prací zahraničních autorů (Herman, Hodek a Ivcević-Bakulić, 1997; Liukkonen a Vehvilainen-Julkunen, 1997; Chann a Peterson-Brown, 2002) a shrnují, že porod s doprovodem partnera vnímají ženy jako kratší, méně bolestivý, který je spojen s nižším výskytem nitroděložní tísně plodu a císařských řezů, a že přítomnost otce u porodu zlepšuje vztah páru a vztah otce k dítěti. Dále uvádějí, že muži hodnotí svoji přítomnost u porodu většinou pozitivně, mají pocit, že partnerce pomohli v těžké chvíli a tuto zkušenost mohou transformovat do úspěšného začátku rodičovské role. Zdůrazňují, že „přítomnost otce u porodu má pomoci ženě přijímat porod jako pozitivní událost a prohloubit pocit vzájemné pomoci páru“ (Fait a Smejkalová, 2014, s. 76). I když, podle nich, otec vyplňuje mezeru v péči zaneprázdněného profesionálního porodnického týmu, tedy zejména chybějící emoční podporu, autoři rovněž jako zkušení porodníci v odborné stati uvádějí, co se od otce očekává v první, druhé i třetí době porodní.

Podle Chin, Hall a Daiches (2011) může perinatální období (používá se zde k označení období během těhotenství, porodu a prvního roku života) přinést novému otci řadu emocionálních změn. Mnoho otců tyto změny vnímá jako pozitivní, u některých však emocionální otřesy mohou mít za následek problémy v oblasti jejich duševního zdraví. Zatímco v první době porodní a při odjezdu do porodní instituce se cítí být potřební, často jsou i teoreticky dobře připraveni, ale zjišťují, že získané znalosti je obtížné aplikovat v praxi. V pozdějších fázích porodu se potom často cítí „jako náhradní díl“ (Roberts a Spiby, 2020, s. 494). K podobným závěrům dochází i Steen et al. (2012), Darwin et al. (2017) a nejnověji i Schmitt et al. (2022).

Například málo je známo o zkušenostech otců a dopadu zkušenosti na jejich duševní zdraví, kteří byli svědky traumatického porodu své partnerky. Cílem studie Daniels, Arden-Close a Mayers (2020) s výstižným názvem „Be quiet and man up“ bylo

² intrapartální – během porodu (Velký lékařský slovník, 2022)

prozkoumat tyto zkušenosti otců ($n=61$), tj. jak ovlivnily jejich well-being a jakou podporu od personálu obdrželi (otcové starší osmnácti let, kteří bydleli ve Velké Británii a byli svědky traumatického porodu své partnerky, který však nevedl ke ztrátám na životech³). Na základě zkušeností byla identifikována tři hlavní témata: „porozumění situace ze strany otce“ (podtémata: nic vás na to nemůže připravit; cítíte se pouze jako pasažér; smíšené zkušenosti s personálem; nebylo to o mně); „život po traumatu zrození dítěte“ (podtémata: mužství; neschopnost být šťastný; dopad na vztahy); a „podpora, kterou otcové dostali, vs. to, co chtěli“ (podtémata: prenatální podpora; podpora při porodu; postnatální podpora). Otcové obecně uváděli, že být svědkem traumatického porodu své partnerky na ně mělo významný dopad, ovlivnilo jejich duševní zdraví a vztahy dlouho do postnatálního období.

Přítomnost otce u porodu se v České republice stává od roku 1994 běžnou praxí, přítomnost osoby blízké ve zdravotnickém zařízení uvádí zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování, jako právo pacienta. Podle výzkumu Prajznerové (2011, s. 42) muži v České republice doprovázeli svoje partnerky k porodu z vlastní vůle. V další otázce však titíž muži částečně odpovídali, že „šli k porodu jen kvůli přání partnerky“ (s. 61). Stejnou zkušenost uvádí i Darwin et al. (2017, s. 10) a vysvětluje, že i když úloha nastávajících otců při porodu by měla být usnadněna a podporována, „jejich přání neúčastnit se by se měla projevit stejná úcta“.

1.2 Porodní plán

Historicky mladší fenomén než otcové u porodu, jsou tzv. porodní plány (cca 10 let). Porodní plán je dokument se seznamem bodů, které si rodička přeje mít během svého porodu naplněny. K tomu, jak vytvořit porodní plán, neexistuje správný nebo nesprávný způsob. Některé plány pokrývají pouze základy, zatímco jiné jsou velmi podrobné. Podle Široké (2020) by měl být individualizován podle preferencí matky.

Součástí porodního plánu může být i odmítnutí epidurální analgezie v průběhu porodu. Epidurální analgezií se rozumí lékařský zákrok, při kterém dojde k výraznému zmenšení citlivosti na bolest po aplikaci léku do tzv. epidurálního prostoru v páteřním kanálu. Důvodem odmítání epidurální anestézie mohou být možné nepříznivé důsledky zákroku pro matku i dítě (Příprava na porod, 2020). Je doporučováno porodní plán prokonzultovat dopředu. „Žena musí počítat také s tím, že ne všechny body porodního plánu budou dodrženy v případě, že dojde k nějakým komplikacím během porodu“ (Vinšová, 2016), avšak měla by být vždy o změnách informována.

V zákoně č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách je uvedeno, že souhlas s poskytnutím zdravotních služeb musí být svobodný, bez jakéhokoliv nátlaku a informovaný. Pacientovi před vyslovením souhlasu musí být podána informace a dále potom vždy, je-li to s ohledem na poskytované zdravotní služby, nebo zdravotní stav pacienta, účelné. Zástupný souhlas

³ Perinatální ztráta je jednou z nejnáročnějších životní událostí. V ČR vznikla řada neziskových organizací, kde se snaží nabídnout praktickou pomoc, jak se vyrovnat se ztrátou očekávaného a milovaného dítěte; např. Dlouhá cesta, Prázdná kolébka, perinatální hospic Dítě v srdci, a především společenství Tobit, které od roku 2013 požádalo o revizi právních předpisů o zajištění pohřbu perinatálních dětí, a angažuje se zejména ve zvyšování informovanosti o těchto skutečnostech ve zdravotnictví a celé veřejnosti. (Polák, 2021)

svéprávného pacienta je možno uskutečnit pouze v případě, že v důsledku svého zdravotního stavu není schopen poskytované informace vůbec vnímat.

2. METODIKA

Cílem tohoto sdělení je analyzovat eticky spornou situaci protahujícího se a pro matku bolestně vyčerpávajícího porodu s přítomností otce, který trvá na původním znění porodního plánu, ve kterém je striktně odmítnuta epidurální analgezie. Otec argumentuje, že je představitelem soudržného páru i kvality života vznikající rodiny ve chvíli, kdy není rodička pro bolest schopna reálně vnímat okolní dění. Dalším cílem je zamyslet se nad tím, co v kazuistice chybělo (a naopak nechybělo) ze strany zdravotníků, co by se vzděláváním dalo zlepšit, a co by dalšího mohlo mít preventabilní charakter.

Výzkumná otázka: Kdo má kompetenci k rozhodnutí při komplikujícím se (až traumatickém) porodu o aplikaci epidurální analgezie, jež je v porodním plánu striktně odmítána?

Výzkumné podotázky:

- 1) Do jaké míry je žádoucí vyhovět přání matky, které se v průběhu porodu zcela změnilo oproti původnímu porodnímu plánu, a jak by se mělo v takových případech postupovat?
- 2) Ve kterých situacích jsou nutná rozhodnutí ze strany otce (jsou-li taková)?
- 3) S jakým důrazem (pozorností) je nutno respektovat konflikt přání rodinného příslušníka (otce) s matčíným přáním?

2.1 Terénní výzkum

Metodika má čtyři části, které vycházejí z metodiky projektu TAČR „Zvyšování morální kompetence v medicíně“. Metodické části na sebe navazují, od terénního výzkumu, přes tvorbu kazuistik, včetně nahrávání storytellingu, expertních posudků až po vzdělávací strategii, ve které studenti konfrontují eticky sporné situace a snaží se najít smysluplná řešení.

A) Terénní výzkum je sběrem dat kazuistického charakteru s etickou spornou tématikou z lékařské praxe. Sběr probíhá na Lékařské fakultě Univerzity Palackého v Olomouci od roku 2019, od roku 2021 v rámci projektu. Respondenty jsou lékaři specializačního obligatorního předatestačního kurzu v průměrném věku 33 let. Zkušenosti lékařů jsou sbírány tazacími archy (n=605), strukturovanými podle metody Four Boxes (Jonsen, Siegler a Winslade, 2022), která je praktickým přístupem k etickému rozhodování v medicíně. Autoři identifikovali čtyři témata, která jsou vlastní každému klinickému rozhodování a zaměření se na ně pomůže uspořádat fakta konkrétního případu: Medicínské indikace – diagnóza, prognóza, možnosti léčby, posouzení cílů péče; Preference pacienta – jsou podstatné pro určení nejlepšího a nejrespektovanějšího postupu léčby; Kvalita života – cílem je zlepšit, nebo alespoň řešit kvalitu života pacienta, včetně autentického prožitku pacienta; Kontextové rysy – všechna klinická setkání se odehrávají v širším sociálním kontextu mimo lékaře a pacienta, včetně rodiny, práva, kultury, nemocniční politiky, pojistňoven a dalších finančních záležitostí atd.⁴

⁴ V zájmu konzistence zůstává pořadí boxů stejné, žádný box nemá větší váhu než ostatní a má být posuzován z hlediska skutečností daného případu.

Každý „box“ je propojen se základními a výchozími etickými principy v medicíně podle Beauchampa a Childresse (2019): s beneficencí (dobřečiněním),⁵ non-maleficencí (neškoděním),⁶ s respektem k autonomii⁷ a s ekvitou (spravedlností). Principy korespondují s obsahem každého „boxu“. Metoda Four Boxes propojuje kazuistický (Hanák a Ivanová, 2018) a principialistický přístup (Zielina et al., 2021).

2.2 Výuka pomocí kazuistik

B) Tvorba kazuistik vychází z popsaných zkušeností lékařů,⁸ kdy jsou experty podle určitých kritérií vybrána eticky sporná témata (nejčastější, zlomová, zásadní, pedagogicky přívětivá, názorná, reflektující současnou situaci – např. COVID-19 aj.). Přepisem a sumarizací jednotlivých sdělení, přiřazováním klíčových slov všemi řešiteli projektu a důslednou generalizací do barvitého případu tak, aby vynikla eticky sporná situace, vznikají zcela anonymní typizované kazuistiky současné české medicíny. Eticky sporné situace spojené s porodem se v celé databázi opakovaly celkem 12x. Z těchto kazuistik byla vytvořena kazuistika „Porod podle plánu“. Jakákoliv podobnost s konkrétní událostí je zcela náhodná.

Vytvořená kazuistika byla zpracovávána pro storytelling⁹ (Vyprávíme příběhy, 2022).

C) Expertní stanoviska vznikají ke kazuistikám, které byly vybrány pro účely storytellingu a pedagogické praxe. Účelem je hlubší analýza kazuistiky z medicínského, právního a etického hlediska. Jestliže se kazuistika dotýká komplexnějšího problému, jsou zařazovány sociální, sociologické, nebo psychologické analýzy, nebo medicínské analýzy z více oborů (nebo obojí). Cílem medicínské analýzy bylo popsat onemocnění, příznaky, léčebné možnosti, vývoj a prognózu onemocnění, rovněž ilustrovat subjektivní tíhu příznaků, které pacient/ka může pociťovat. Záměrem je vytvořit plastický a představitelný obraz daného medicínského problému.

⁵ Beneficence se v bioetice vztahuje k morální povinnosti jednat ve prospěch druhých. Dobročinnost může zahrnovat čtyři složky: (1) člověk by neměl působit zlo nebo škodu (někdy nazývaný princip neškodění); (2) člověk by měl zabránit zlu nebo škodě; (3) člověk by měl odstranit zlo nebo škodu; a (4) člověk by měl konat nebo podporovat dobro. (Medical dictionary, 2022)

⁶ Non-maleficence je ústřední princip etické praxe v medicíně, vyjádřený Hippokratem (zákaz ublížit, poškodit, nebo dokonce usmrtit jiného člověka). Prosazuje povinnost nezpůsobit škodu úmyslně, je možné jej považovat za první úroveň beneficence. (Medical dictionary, 2022)

⁷ Respekt k autonomii v medicíně znamená, že se předpokládá schopnost nemocného zvážit a rozlišit jednotlivé alternativy a samostatně se rozhodnout. Jeho rozhodnutí, pokud to není v rozporu se zákonem, by měla být ze strany poskytovatelů zdravotnické péče respektována. Právo na sebeurčení není možno vytrhovat z kontextu jiných práv a povinností nemocného i zdravotníka. „Model adorující respekt k přáním autonomního pacienta je často uváděn v protikladu k historickému, paternalistickému konceptu medicíny ...“ (Doležal, 2019, s. 1)

⁸ Škoda se zabýval aktéry konfliktu a na základě triangulace dvou nezávislých hodnotitelů vyplynul nález opakujících se situací, které byly seskupeny do čtyř trsů typů konfliktů: 1. lékař vs. instituce; 2. lékař vs. pacient; 3. lékař vs. rodina; 4. lékař vs. lékař. (Škoda a Ivanová, 2021)

⁹ Storytelling je vyprávění příběhů. Je to návrat a znovuobjevování hluboce zakořeněné tradice vyprávění. Je to ta nejpřirozenější lidská činnost i umění zároveň. Historie se neskládá z událostí, ale z příběhů.... Storytelling je vzdělávací metoda a prostředek k tomu, dozvědět se něco víc o sobě, využívá mnoha druhů cvičení a her a umožňuje plně zapojit vlastní představitelství...Vlastní zážitek z vyprávění napomáhá chápat souvislosti a uceluje kontext.“ (Vyprávíme příběhy, 2022)

D) Výuka metodou Problem Based Learning (PBL) se jako proces samostatné práce a následně sdíleného porozumění uskutečňuje na mnoha fakultách k podpoře celoživotního učení, otevřeného dotazování, týmové práce a kritického myšlení (Tučková, Ivanová a Lemrová, 2020). Studenti jsou aktivními účastníky výuky, nejen pasivními posluchači. Jsou najednou, bez jakékoli přípravy, konfrontováni s eticky spornou situací a musejí na něj reagovat (Bligh, 1995).

3. VÝSLEDKY

A) Znění kazuistiky:

Žena, 34letá, vystudovaná učitelka, prvoroďčka, bez významných rizik v rodinné, osobní a gynekologické anamnéze, přichází do porodnice s počínající děložní činností a porodním plánem. Při vstupním vyšetření jsou kardiotorografie (tj. vyšetření srdeční činnosti plodu) i ultrazvukový nález fyziologické, plodová voda zachovalá, gynekologické vyšetření prokazuje valovitou děložní branku pro prst. Cílem rodičky bylo porodit s minimálním počtem medicínských zásahů. Rodina byla zdravotníky informována, že v případě potřeby či její (rodičky) žádosti nemusí být porodní plán zcela dodržen, jelikož rodí poprvé, sama uvidí, co bude potřeba (analgetika, polohování, monitoring dítěte apod.). V porodním plánu bylo uvedeno, že během porodu má být komunikováno s doprovázejícím partnerem, a ne s rodičkou, aby nebyla rušena. Dále bylo uvedeno, že partner může rozhodovat o jednotlivých medicínských zásazích, protože rodička nebude schopna (dle nich) o sobě rozhodovat.

V průběhu porodu bohužel nefarmakologické metody tlášení bolesti nepomohly, porod stagnoval, rodička se začala v silných kontrakcích dožadovat epidurální anestezie, ale její partner trval na tom, že ji nepotřebuje, že je to „pouze v hlavě“. Několik hodin trvala rozmluva a vysvětlení, než partner epidurální anestezii povolil. Za více než 12 hodin se narodilo dítě, zaznívají slova radosti, vděčnosti i poděkování. Všechno dobře dopadlo.

B) Ze stanovisek expertů podle metody Four Boxes – viz obrázek č. 1–4 – box 1 až box 4:

1. box

Medicínské indikace

(princip beneficence a non-maleficence)

Protahující se bolestivý porod u fyziologického těhotenství, situace biologicky vhodná pro podání EA.

?

Problém je: **akutní, chronický, kritický, reverzibilní, terminální?**

C

Cíle léčby: **Snížit bolest rodičky, snadnější porod dítěte, předejít diskomfortu dítěte v porodních cestách.**

Za jakých okolností nejsou léčebné procedury indikovány:

volba jiného typu porodu (císařský řez, kleště, vakuum).

R

Rizika nepostupujícího porodu jsou: **rozvíjející se hypoxie plodu, vyčerpání děložního svalu a hypotonie (ochabnutí) dělohy nebo ruptura (prasknutí) dělohy.**

R

Rizika EA jsou: **zábrana přirozeného uvolnění oxytocinu a snížení vyplavení beta-endorfinů do těla rodičky, komplikování závěru porodu, nízký TK rodičky.**

Rozjetý“ porod přirozenou cestou je pro matku i dítě nejvhodnější variantou.

2. box

Preference pacienta

(princip respektu k autonomii)

Byl pacient informován
o přínosech a rizicích, porozuměl těmto
informacím, dal informovaný souhlas?

ANO

Je pacient mentálně způsobilý
a legálně kompetentní?

**Ani změněný stav vědomí u porodu
neovlivňuje kompetenci k rozhodování,
doklad o nesvéprávnosti neexistuje.**

Jestliže je mentálně způsobilý, jaké
má pacient preference ve vztahu
ke své léčbě?

**Minimum lékařských zásahů. Apriori
předpoklad „nepřátelského“ chování
zdravotníků.**

Kdo je oprávněný učinit rozhodnutí
za matku?

**Pacientka určila v porodním plánu otce
dítěte. Porodní plán nechala notářsky ověřit.**

3. box

Kvalita života

(princip beneficence, non-maleficence, respekt k autonomii)

Jaké jsou vyhlídky, ať už s léčbou nebo bez ní, pro návrat k normálnímu životu a s jakými
fyzickými, psychickými a sociálními deficity se bude pacient potýkat, když léčba bude
úspěšná?

**Fyzický návrat prakticky 100%, psychický a sociální
- CO TO UDĚLÁ VE VZTAHU S OTCEM DÍTĚTE?**

Existují předsudky, které
mohou ovlivnit posuzova-
tele při hodnocení kvality
života pacienta?
**ANO - CO MAJÍ MUŽI DO
TOHO CO MLUVIT?**

Jaké etické otázky
vyvstávají při posuzování
zlepšení kvality života
pacienta? **Kdy beneficence
pacienta může převýšit
etický princip respektu
k autonomii?**

Vede posouzení kvality života
k nějakým otázkám týkajících
se změny v léčebných plánech?
**ANO: neúnosné bolesti rodičky
a tím i zpomalování porodu
vedlo k návrhu podání EA
v diagnosticky vhodné
aplikační době.**

4. box**Širší kontext**

(princip spravedlnosti)

Jak profesionálové, rodina, náboženství, společnost, finance, právo a institucionální faktory ovlivňují lékařské rozhodnutí?

- ❓ Etické otázky, které by mohly ovlivnit klinické rozhodování? **ANO (autonomie (PP) & beneficence** (stupňující se utrpení a vyčerpání matky) & **spravedlnost** (veřejné finance ze zdravotního pojištění)).
- ❓ Existují zde otázky spojené s veřejným zdravím a bezpečností, které ovlivňují klinické rozhodování? **ANO (Je ohrožena zodpovědnost lékaře při zhoršujícím se stavu rodičky i dítěte, riziko trvalého poškození dítěte při porodu...)**
- ❓ Právní otázky, které by mohly ovlivnit klinické rozhodování? **ANO (Co je PP? Jaký je smysl PP? Kdo rozhoduje o pacientovi? Kdo je pacient?)**
- ❓ Společenské otázky: **Averze vůči zdravotníkům podporovaná médii, zejména internetem ... nevhodně (nebo málo) formulovaná role otce ... chybějící předporodní kurzy pro otce ...**

Legenda: EA – epidurální anestezie, PP – porodní plán

C) Výuka

Výuka metodou PBL¹⁰ probíhala u studentů všeobecného lékařství ve 3. ročníku (n=213). Nejprve byla studentům prezentována kazuistika ve formě storytellingu a studenti byli vyzváni k tomu, aby si dělali poznámky, každý sám za sebe. Cílem výuky je identifikace toho, co již studenti vědí, co potřebují vědět a jak a kde získat přístup k novým informacím, které mohou vést k vyřešení problému. Studentům byly postupně pokládány následující otázky:

1. Proč takovou kazuistiku vůbec řešíme?
2. Kde je problém?
3. Jak řešit kazuistiku v praxi?
4. Které informace, dle vašeho názoru, budete potřebovat, abyste kazuistiku správně řešili?

Každá z otázek je předmětem diskuze studentů. Vyučující do diskuze studentů nezasahuje, nechává studenty rozvíjet různé okruhy témat, a to i v případě, kdy se diskuze od tématu odchýlí. Výstupem semináře je seznam otázek a odpovědí, které studenti pokládají ve vztahu k řešené kazuistice za důležité a seznam literatury, ve kterých si informace hledali. Tyto otázky a zdroje jsou dále diskutovány na navazujícím semináři.

¹⁰ Výuka o autonomii k rozhodnutí u seniora s kognitivním deficitem je na LF UP v Olomouci koncipována podle CBL (Case Based Learning). Rovněž podporovaná rozhodování osoby s lehkou mentální dysfunkcí je zde vyučována metodou CBL (Juríčková et al., 2021). Rozdíly v přístupu PBL a CBL je možno nalézt Srinivasan et al. (2007).

Slepu uličkou v diskuzi studentů byla otázka, jaká je závaznost notářsky ověřeného porodního plánu, zda je bez notářského ověření platný, co může notář – právník, bez vzdělání v medicíně do porodního plánu napsat. Kde je v zákoně porodní plán, co do něj patří, a zda je třeba se ho vždy přesně držet, zda by otec mohl vznést žalobu proti matce, pokud by si navzdory porodnímu plánu nechala lékaři do porodu zasáhnout.

Všechny skupiny studentů se obávají žalob v případě nerespektování pokynů či přání pacientů, a to i kdyby toto nerespektování vedlo k poškození či smrti pacienta. Ve všech skupinách byla diskutována otázka, proč jde takový pár rodit do zdravotnického zařízení a nerodí doma. Co dělat při zhoršujícím se stavu rodičky či dítěte?

Které problémy nebyly zmíněny: Kdo je pacientem v kazuistice? Etické dilema či etické principy byly diskutovány a nalezeny až s podporou či po položení konkrétní otázky (Jaké a kde v kazuistice vidíte etické principy? Jsou v konfliktu? Který princip byste upřednostnili a proč?). Diskuze ve všech skupinách byla zaměřená spíše na právo. Někteří studenti žádný problém v předložené kazuistice neviděli („V kazuistice vlastně žádný problém není, když všechno dopadlo dobře“).

4. DISKUZE

A) Jaké předsudky byly v kazuistice zřejmé? Jak si je vyložili studenti?

Předsudky ze strany lékařů¹¹ se projevily v obavě, že by je mohla matka, nebo spíše otec dítěte, žalovat a jejich obavy byly natolik mocné, že nezasáhli ani ve chvíli, kdy zasáhnout měli. Stejně předsudky (pacient a rodina jsou nebezpeční, nebo nepřátelští) měli i studenti. Byl u nich postaven do protikladu paternalismus^{12 13} a obavy, nikoliv vstřícná komunikace a spolupráce „na společném díle“. Ze strany obou rodičů byl zpočátku neoprávněný pocit ohrožení, což se projevilo v notářském ověření porodního plánu. Posléze pocit ohrožení zůstával u otce, který byl přesvědčen, že obranou dřívějšího rozhodnutí dělá vše nejlepší pro rodičku, dítě a celou budoucí rodinu. Je možné, že pocity ohrožení jsou ve veřejnosti povzbuzovány zejména na internetových stránkách: „...ani sebelépe napsaný a předaný dokument nezajistí respektování přání rodičky, pokud s sebou nemá informovaný a asertivní doprovod, který zajistí respektování přání, a to i fyzicky... ...hlavní důraz je potřeba klást na doprovod (nejlépe informovaného otce dítěte), který rodičku a novorozence bude bránit proti personálu a rutinním praktikám, které má personál tendenci protiprávně vykonávat bez ohledu na vůli ženy a rodičů dítěte“. (Candigliota, 2017)

Před předsudky u porodů varují Torres a De Vries (2009), a uvádí jako příklad předsudky při hodnocení ženy jako „dobrá matka“. Rovněž vysvětlují význam „bioetiky porodů“ tak, že jde o zpochybňování současné situace, aby bylo dosaženo lepší praxe.

¹¹ Nebo jakéhokoliv poskytovatele zdravotnické péče, v tomto případě nejspíše porodních asistentek ...

¹² Paternalismus se vyznačuje přesvědčením nadřazené osoby, že ona sama ví, co je pro podřízenou osobu nejlepší. (Paternalismus, 2022)

¹³ Torres a De Vries (2009) upozorňují na možnost nahrazování paternalistického přístupu klinickými doporučenými postupy, vycházejícími ze systematických review nebo Scoping review.

B) Jaké chyby (právní, etické, komunikační) byly v kazuistice udělány, a kdo je udělal?

Za právně problematické jednání poskytovatele zdravotních služeb (jeho ošetřujícího týmu) je možno považovat, že pacientčin pokyn na změnu postupu nerespektoval „několik hodin“, jak je uvedeno v zadání kazuistiky. Bylo ukázáno, že se (pomyslný, kazuistický) tým neorientuje ani v etických principech, ani v zákoně č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách. Je však možno vidět snahu nevnášet svár mezi nastávající rodiče a dosáhnout konsensu.

Nastávající otec necítí bolest rodičky, která může být podle odborníků až nečekaně silná. Není připraven na to, že se situace může změnit, třebaže byl zdravotníky při příchodu takto informován. Z kazuistiky také není zřejmé, jaký byl mezi budoucími rodiči vztah, zda se nejednalo o nátlak otce již při psaní porodního plánu, nebo se jen jednalo o neústupnou povahu, či zcela nezlomné přesvědčení.

Matka se téměř obávala svých kompetencí, a proto je v plánu již dopředu převedla na svého partnera. Předat takovou moc nad sebou druhému člověku vyžaduje velkou odvahu i důvěru.

C) O jaké etické konflikty se v kazuistice jedná?

Typem etického konfliktu podle Škody byl konflikt: lékař vs. pacient; lékař vs. rodina; (Škoda a Ivanová, 2021); dále se jedná o konflikt dříve vysloveného přání matky a aktuální schopnosti matky vyjádřit autonomní vůli; rovněž o konflikt mezi autonomií matky a autonomií otce. Zásadní je etický konflikt mezi principem dobřečinění (aktuálním nejlepším zájmem matky) a principem respektu k autonomii (dříve vysloveného přání) obou partnerů. Je možno rovněž předpokládat konflikt mezi respektem k autonomii a principem spravedlnosti v egalitářském systému zdravotnické péče, pokud nároky jedněch způsobují, že se nedostane na jiné.

D) Jaké z uvedeného vyplývají odpovědi na výzkumné otázky?

Kdo má kompetenci k rozhodnutí? Protože situace nevyžadovala zástupné rozhodování, jednoznačně v této situaci rozhoduje matka. Nález ÚS 1565/14 (Praha, 2019): „V dané věci je nutno vážit zájmy rodičky na ochraně její fyzické integrity a zájmy nenarozeného dítěte na životě a zdraví. Právo rodičí matky na nedotknutelnost její osoby tedy v ústavněprávní rovině omezit lze, za předpokladu, že je skutečně (alespoň s vysokou pravděpodobností) život a zdraví plodu bezprostředně ohrožen a provedené zákroky přiměřené sledovanému účelu záchraně života a zdraví nenarozeného dítěte“. Právo matky omezit lze, ale jen v případě, že je prokazatelně k rozhodnutí nekompetentní, anebo když je ohroženo zdraví dítěte. Jiný případ omezení jejich kompetencí zákon nepřipouští.

Výzkumné podotázky:

- 1) Do jaké míry je žádoucí vyhovět přání matky, které se v průběhu porodu zcela změnilo oproti původnímu porodnímu plánu, a jak by se mělo v takových případech postupovat? Podle § 36 zákona č. 372/2011 Sb., u odstavce o dříve vysloveném přání je uvedeno: „Poskytovatel bude brát zřetel na dříve vyslovené přání pacienta, má-li ho k dispozici, a to za podmínky, že v době poskytování zdravotních služeb nastala předvídatelná

situace, k níž se dříve vyslovené přání vztahuje, a pacient je v takovém zdravotním stavu, kdy není schopen vyslovit nový souhlas nebo nesouhlas". V modelové kazuistice nastala nepředvídatelná situace a matka byla ve stavu, kdy mohla vyslovit souhlas s poskytováním zdravotnických služeb.

- 2) Ve kterých situacích jsou nutná rozhodnutí ze strany otce (jsou-li taková)? Otec může o matce svého dítěte zákonně rozhodovat jen v případě, kdy matka k rozhodnutí o svém těle (prokazatelně) není kompetentní, může za ni v případě jejího komplikovaného zdravotního stavu převzít poporodní bonding, či po narození dítěte rozhodovat jako jeho právní zástupce.
- 3) S jakým důrazem (pozorností) je nutno respektovat konflikt přání rodinného příslušníka (otce) s matčíným přáním? S ohledem na psychickou pohodu rodičky, případně i otce je možno uplatnit pouze komunikační dovednosti.

E) Co udělat pro otce u porodu?

Vytvořit dobré vztahy ...a více zapojit porodní asistentky: Cílem studie Steen et al. (2012) bylo syntetizovat kvalitativní studie, které zkoumaly názory a zkušenosti otců s porodem v prostředí s vysokými zdroji. Témata otců byla: riziko a nejistota, vyloučení, strach a frustrace, ideál a realita, otázky podpory a prožívání přechodu k otcovství. Otcové se cítí být „partnerem a rodičem“, ale ve zdravotnických zařízeních mají pocit, že nejsou „ani pacient, ani návštěva“. To je umísťuje do nedefinovaného prostoru (jak emocionálně, tak fyzicky), což má za následek, že se mnozí cítí vyloučení a vystrašení. Darwin et al. (2017) dodávají, že během skutečné zkušenosti s porodem muži běžně vyjadřovali ohromující pocity a nedostatečnost ve své schopnosti podporovat svou partnerku. Zvláště bojovali s „bolestí“ porodu.

Schmitt et al. (2022) uvádí, že partneři se mohou v neznámé situaci porodu cítit velmi zranitelní a stresovaní a vyjmenovává hlavní témata, která ovlivňují porodní zážitky partnerů: (1) intenzivní pocity, (2) role podpory, (3) podpora personálu a (4) stát se otcem. Autoři zdůrazňují, že otcové (partneři) potřebují emocionální a neformální podporu personálu, chtějí se aktivně zapojit a hrát důležitou roli pro rodící ženu. Jsou přesvědčeni, že pro podporu dobrého vztahu k rodičům a pro pozitivní porodní zkušenost je nezbytné systematické zkoumání potřeb obou partnerů. Hildingsson (2014) zdůrazňuje, že strach z porodu (u obou rodičů) může vést k prosazování určitého typu porodu a je přesvědčena, že tento strach je možno snížit i eliminovat především s porodními asistentkami v předporodní péči.

Prajznerová (2011, s. 69) zjišťovala: „... zda se porodní asistentky věnují u porodu i mužům a poskytují jim potřebné informace... Během porodu se opravdu porodní asistentky věnovaly jak rodičce, tak partnerovi a poskytovaly mu dostatek informací“. Rovněž Darwin et al. (2017) uvádí, že porodní asistentky byly následně identifikovány jako nejlépe připravené k tomu, aby významně ovlivnily, jak muži vnímali své zkušenosti s „událostí porodu“, která změnila jejich život.

Redshaw a Henderson (2013) uvádějí sekundární analýzu údajů o 4 616 ženách z roku 2010 v národním průzkumu v Anglii, který se dotazoval na jejich zkušenosti s mateřstvím

a zapojením jejich partnerů v těhotenství, při porodu a postnatálně. Více než 80 % otců bylo „potěšeno nebo přešťastným“ v reakci na těhotenství své partnerky, více než polovina byla přítomna těhotenskému testu, jedné nebo více předporodních kontrol a téměř všichni byli přítomni ultrazvukovému vyšetření a porodu. Podle autorek byla otcovská angažovanost nejvyšší u partnerů prvorodiček bílých žen, které žijí v méně znevýhodněných oblastech, a u těch, jejichž těhotenství bylo plánováno. Větší zapojení otce pozitivně korelovalo s prvním kontaktem se zdravotníky před 12. týdnem těhotenství, počtem předporodních kontrol a nabídkou a účastí na předporodních kurzech.

Ve většině případů bylo pro muže narození dítěte nezapomenutelným a emotivním zážitkem. Jak uvádí výsledky Prajznerové (2011), ale i nejrozumnější informační weby, od nemocničních po laické, důležité pro muže je informačně se na porod připravit. Jako nejčastější zdroj informací byl uváděn internet.

5. ZÁVĚR

Nejlepší zájem všech zúčastněných (tj. jejich benefienci) lze na základě analýzy celého kazuistického procesu (vznik – tvorba – výuka) vyjádřit takto: pokud by byl ohrožen život, nebo vážně ohroženo zdraví matky, nebo zdraví a život dítěte, jednájí zdravotníci podle svých nejlepších odborných schopností a dovedností a podle nejnovějších poznatků,¹⁴ pokud možno se souhlasem (matka), nebo když je možno souhlas předpokládat (dítě). Neustále je proto nutné prohlubovat odbornou zdravotnickou úroveň, kterou je možno v Česku označit za velmi dobrou.

Časná novorozenecká úmrtnost (ČNÚ) v Česku v roce 2019 činila 0,97 ‰, na rozdíl od roku 1970, kdy ČNÚ v Československé socialistické republice činila 13,15 ‰, v roce 2010 1,02 ‰. „Porovnáváme-li perinatální úmrtnost¹⁵ například Nigérii se 72, Egypt s 37 ‰ a Japonsko s 1,2 ‰, je vliv rozvinuté zdravotní péče na výsledek těhotenství celkem zřejmý“, uvádí biostatistka Havlová (2011). „Začneme-li však porovnávat průmyslově, zdravotně a hygienicky podobně vyspělé země, od určité úrovně se do drobných nuancí v hodnotách perinatální úmrtnosti začínou promítat jiné faktory než kvalita zdravotní péče“. Těmito faktory může být i pozornost zaměřená na spokojenost s porodem u obou budoucích rodičů.

V porodnictví se mění potřeby a nároky uživatelů a narůstají, ale i průběžně naplňují, požadavky na znalosti etiky, práva a komunikace u zdravotnických profesí. Nejlepší zájem matky v případě, že je nutno vyslovit svobodný a informovaný souhlas s poskytováním zdravotní péče, je v Česku zohledňován, je obvykle známo, kdy a jak se sepisuje

¹⁴ Zdravotnický pracovník je povinen podle zákona č. 372/2011 Sb., § 49:

a) poskytovat zdravotní služby, ke kterým získal odbornou nebo specializovanou způsobilost podle jiných právních předpisů, v rozsahu odpovídajícím jeho způsobilosti, zdravotnímu stavu pacienta, na náležité odborné úrovni a řídit se etickými principy,
b) poskytovat neprodleně odbornou první pomoc každému, jestliže by bez této pomoci byl ohrožen jeho život nebo vážně ohroženo zdraví a není-li pomoc včas dosažitelná obvyklým způsobem, a zajistit mu podle potřeby poskytnutí zdravotních služeb.

¹⁵ Rozdíl mezi perinatální a ČNÚ je ve jmenovateli: u perinatální úmrtnosti je to počet zemřelých od 0 do 7 dne od narození k všem narozeným, u ČNÚ k živě narozeným.

informovaný nesouhlas (revers), i to, že je možno jej kdykoliv odvolat. Avšak zájem otce není ani zjišťován a ani systematicky popsán. I při velmi pozorné rešeršní činnosti byla v české publikační činnosti od roku 2010 nalezena 1 odborná stať věnující se otcům u porodu a 1 bakalářská práce.

Výzkumná zjištění zkušeností českých otců by mohla být výchozí pro preventivní opatření, kterými by měly být odborné, ale současně přátelské informace na oficiálních webech nemocnic a ministerstva, nabídka seriálních předporodních kurzů pro oba budoucí rodiče, nebo jen pro otce, včetně právního minima ohledně dříve vysloveného přání. Kontextem by mělo být pochopení vznikajícího otcovství, odvozené z výsledků výzkumů, nabídka a ukázka možné spolupráce.

V zahraničních studiích několikrát akcentované porodní asistentky by měly být vlajkové lodi takové spolupráce. Jejich vzdělání, stejně jako vzdělání budoucích lékařů/lékařek by mělo mít (a jistě i má) právní konotace, ale nejen je. Porozumění etickým principům a propojení s vyprávěnou kazuistikou tak, jak bylo ukázáno v této stati, může zdravotníkům pomoci rozhodovat se v situacích, které jsou nečekané a nestandardní.

Etické aspekty a limity studie

Sbírání dat tazacím archem bylo schváleno Etickou komisí Lékařské fakulty UP v Olomouci a Fakultní nemocnicí Olomouc pod č. 136/22; publikace (a tvorba) kazuistik z těchto dat byla schválena stanoviskem Etické komise pro multicentrická klinická hodnocení FN Motol a 2. LF UK v Praze pod č. 380/22. Podmínkou bylo uvádět vždy informaci o tom, že jakákoliv podobnost s konkrétním případem je zcela náhodná (je uvedeno v Metodice). Metodika projektu je obsáhlá a jsou v ní kvalitativní vstupy, které mohou být ovlivněny osobností výzkumníka a experta: interpretace eticky sporné situace lékařem v tazacím archu a interpretace lékařovy interpretace výzkumníky (dvojitá hermeneutika); výběr kazuistik ke zpracování; postup přípravy storytellingu; tvorba „vodících otázek“ pro experty; příprava výuky a faktická výuka různými akademickými pracovníky s různými cílovými skupinami. Z tohoto důvodu se vedení projektu (dr. Doležal, dr. Zíselina a doc. Ivanová) snaží o maximální standardizaci rozhodovacích situací.

Dedikováno projektu Technologické agentury ČR v rámci Programu ÉTA „Zvyšování morální kompetence v medicíně“, reg. č: TL05000114. Projekt je spolufinancován se státní podporou.

Literatura

BEAUCHAMP, T. L. and CHILDRESS, J. F. *Principles of Biomedical Ethics*. 8th ed. New York: Oxford University Press, 2019. ISBN 978-0-19-064087-3.

BLIGH, J. Problem based, small group learning. *British Medical Journal (Clinical Research Edition)*. 1995, vol. 311, no. 7001, p. 342–343. ISSN 0267-0623.

CANDIGLIOTA, Z. *Porod a dříve vyslovené přání* [online]. Blog.Respekt.cz, 2017. [cit. 15. 8. 2022]. Dostupné z: <https://candigliota.blog.respekt.cz/porod-a-drive-vyslovene-prani/>.

DANIELS, E., ARDEN-CLOSE, E. and MAYERS, A. Be quiet and man up: a qualitative questionnaire study into fathers who witnessed their Partner's birth trauma. *BMC Pregnancy and Childbirth*. 2020, vol. 20, no. 1, p. 236. ISSN 1471-2393.

DARWIN, Z. et al. Fathers' views and experiences of their own mental health during pregnancy and the first postnatal year: a qualitative interview study of men participating in the UK Born and Bred in Yorkshire (BaBY) cohort. *BMC Pregnancy and Childbirth*. 2017, vol. 17, no. 1, p. 1–15. ISSN 1471-2393.

DOLEŽAL, A. Pojetí autonomie v moderní bioetice a jeho dopady na teorii informovaného souhlasu. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*. 2019, roč. 9, č. 1, s. 1–26. ISSN 1804-8137.

FAIT, T. a SMEJKALOVÁ, E. Otec u porodu. *Praktická gynekologie*. 2014, roč. 18, č. 1, s. 75–78. ISSN 1211-6645.

HANÁK, P. B. a IVANOVÁ, K. Kazuistika pod zorným úhlem hippokratovské medicíny. *Pediatric pro praxi*. 2018, roč. 19, č. 2, s. 113–115. ISSN 1213-0494.

HAVLOVÁ, K. *Novorozenecká a perinatální úmrtnost – jsme skutečně nejlepší?* [online]. Zdraví.euro.cz, 2011. [cit. 9. 12. 2022]. Dostupné z: <https://zdravi.euro.cz/denni-zpravy/komentare/novorozenecka-a-perinatalni-umrtnost-jsme-skutecne-nejlepsi-462462>.

HILDINGSSON, I. Swedish couples' attitudes towards birth, childbirth fear and birth preferences and relation to mode of birth – A longitudinal cohort study. *Sexual & Reproductive Healthcare*. 2014, vol. 5, no. 2, p. 75–80. ISSN 1877-5756.

CHIN, R., HALL, P. and DAICHES, A. Fathers' experiences of their transition to fatherhood: a metasynthesis. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*. 2011, vol. 29, no. 1, p. 4–18. ISSN 0264-6838.

JONSEN, A. R., SIEGLER, M. and WINSLADE, W. J. *Clinical Ethics: A Practical Approach to Ethical Decisions in Clinical Medicine*. 9th ed. New York: McGraw Hill, 2022. ISBN 978-1-260-45754-4.

JURÍČKOVÁ, L. et al. Teaching Communication with Disabled Patients Using Case-Based Learning – Experience from practice. In: DOMENECH, J., MERELLO, P. and POZA, E. (eds.). *7th International Conference on Higher Education Advances (HEAd'21)*. Valencia: Editorial Universitat Politècnica de València, 2021, p. 243–251. ISBN 978-84-9048-975-8.

Medical dictionary [online]. [cit. 01. 12. 2022]. Available from: <https://medical-dictionary.thefreedictionary.com/>.

Paternalismus [online]. [cit. 04. 11. 2022]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Paternalismus>.

POLÁK, J. Respect for mortal remains of perinatal children. The current legal situation in the Czech Republic. *Medicina e Morale*. 2021, vol. 70, no. 4, p. 469–474. ISSN 0025-7834.

PRAJZNEROVÁ, M. *Jak otec prožívá porod – potřeby partnera u porodu*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta zdravotnických studií: 2011. Bakalářská práce. Vedoucí práce S. BERÁNKOVÁ.

Příprava na porod [online]. Těhotenské centrum pro spokojený porod, Brno, 2020. [cit. 17. 11. 2022]. Dostupné z: <http://pripravanaporod.cz/epidural-kdy-u-porodu-ulevi/>.

REDSHAW, M. and HENDERSON, J. Fathers' engagement in pregnancy and childbirth: evidence from a national survey. *BMC Pregnancy and Childbirth*. 2013, vol. 13, p. 70. ISSN 1471-2393.

ROBERTS, J. and SPIBY, H. 'The calm before the storm': A qualitative study of fathers' experiences of early labour. *Women and Birth*. 2020, vol. 33, no. 5, p. 490–495. ISSN 1871-5192.

SCHMITT, N. et al. The partner's experiences of childbirth in countries with a highly developed clinical setting: a scoping review. *BMC Pregnancy and Childbirth*. 2022, vol. 22, no. 1, p. 742. ISSN 1471-2393.

SCHYTT, E. and BERGSTRÖM, M. First-time fathers' expectations and experiences of childbirth in relation to age. *Midwifery*. 2014, vol. 30, no. 1, p. 82–88. ISSN 0266-6138.

SRINIVASAN, M. et al. Comparing problem-based learning with case-based learning: effects of a major curricular shift at two institutions. *Academic medicine*. 2007, vol. 82, no. 1, p. 74–82. ISSN 1040-2446.

Statistická ročenka České republiky – 2022 [online]. ČSÚ, 2022. [cit. 19. 11. 2022]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/statisticka-rocenka-ceske-republiky-2022>.

STEEN, M. et al. Not-patient and not-visitor: a metasynthesis fathers' encounters with pregnancy, birth and maternity care. *Midwifery*. 2012, vol. 28, no. 4, p. 362–371. ISSN 0266-6138.

ŠIROKÁ, P. *Porodní plán pomáhá nastávajícím maminkám lépe se připravit na porod. Jak by měl vypadat?* [online]. Zdraví.euro.cz, 2020. [cit. 30. 6. 2022]. Dostupné z: <https://zdravi.euro.cz/clanky/porodni-plan/>.

ŠKODA, J. a IVANOVÁ, K. Etická dilemata u infaustních prognóz: empirická studie. *Geriatric a gerontologie*. 2021, roč. 10, č. 4, s. 210–215. ISSN 1805-4684.

TORRES, J. M. and DE VRIES, R. G. Birthing Ethics: What Mothers, Families, Childbirth Educators, Nurses, and Physicians Should Know About the Ethics of Childbirth. *The Journal of Perinatal Education*. 2009, vol. 18, no. 1, p. 12–24. ISSN 1058-1243.

TUČKOVÁ, D., IVANOVÁ, K. a LEMROVÁ, A. Problem-based learning a case-based learning jako diaktické metody ve výuce lékařské etiky. In: PTÁČEK, R. a BARTŮNĚK, P. (eds.). *Naděje v medicíně*. Praha: Grada, 2020, s. 375–382. ISBN 978-80-271-3077-1.

VASIĆ, P. Fertility Postponement between Social Context and Biological Reality: The Case of Serbia. *Sociológia*. 2021, vol. 53, no. 3, p. 309–336. ISSN 0049-1225.

Velký lékařský slovník [online]. [cit. 10. 12. 2022]. Dostupné z: <https://lekarske.slovniky.cz/pojem/intrapartalni>.

VINŠOVÁ, S. *Porodní plán* [online]. ČeskáOrdinace.cz, 2016. [cit. 10. 9. 2022]. Dostupné z: <https://www.ceskaordinace.cz/porodni-plan-ckr-1071-9373.html>.

Vyprávíme příběhy [online]. [cit. 29. 11. 2022]. Dostupné z: <https://www.story-telling.cz/>.

Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování.

ZIELINA, M. et al. The Application and Understanding of Default Autonomy in Ethically Dilemmatic Cases Presented by Czech Medical Doctors: An Empirical Study. In: TOMAŠOVIČOVÁ, J. (ed.). *The Blurring of Boundaries in Bioscientific Discourse*. Berlin: Logos Verlag Berlin, 2021, p. 85–104. ISBN 978-3-8325-5422-4.

Kontakt

doc. PhDr. Kateřina Ivanová, Ph.D.
Lékařská fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci
Ústav veřejného zdravotnictví
Hněvotínská 3, 775 15 Olomouc, Česká republika
katerina.ivanova@upol.cz

Mgr. Adéla Lemrová
Lékařská fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci
Ústav veřejného zdravotnictví
Hněvotínská 3, 775 15 Olomouc, Česká republika
adela.lemrova@szu.cz

THE RISK OF ADDICTIVE INTERNET USE AMONG SECONDARY SCHOOL PUPILS IN SLOVAKIA

Soňa Kollárová¹

Abstract

The main objective of the research was to map levels of addictive Internet use among secondary school youth. The Internet Addiction Measurement (IAT) questionnaire was used to collect data. The available sample was used to select pupils for the research population. We conducted the research in secondary schools in all regions of Slovakia (January–February 2022). The research sample comprised 776 respondents, of which 207 were male and 569 were female, with an average age of 17. The research results showed that four pupils suffer from strong Internet addiction, 79 pupils suffer from a moderate level of Internet addiction, 272 pupils suffer from a mild level of Internet addiction, and 421 pupils are habitual Internet users. The paper is an intermediate output of the KEGA project No. 024UMB-4/2022 Prevention of Online Risk Behaviour.

Keywords

Internet addiction, secondary school pupils, addictive use of the Internet, adolescents, prevention

INTRODUCTION

The Internet is an essential tool of everyday life that has transformed our society, revolutionising communication and enabling instant access to information (Kim et al., 2006). The Internet is a moderate that can be found on various devices such as mobile phones, tablets or computers or activities that can be performed through the Internet – such as compulsive shopping, compulsive sexual behaviour or compulsive gambling (Eanes, 2017).

Internet use encompasses a range of activities such as accessing social networking sites, online gaming and shopping, searching for work-related information, sending emails, blogging, browsing, downloading or viewing websites offering TV series, news

¹ Department of Pedagogy and Andragogy, Faculty of Education, Matej Bel University in Banská Bystrica

or pornography. Online interaction can foster social relationships and generate benefits in terms of socialisation and self-esteem (Mei et al., 2016). However, research suggests that maladaptive and excessive Internet use can lead to addiction, which in turn could lead to psychosocial health problems (Spada, 2014).

In 2017, 48.7 % of global Internet users were in Asia, 17 % in Europe and 10.9 % in Africa. As a result of the development and proliferation of cheaper and more user-friendly computing and software (e.g. laptops, Microsoft Word), Internet use has increased dramatically. Internet penetration has increased from 0.5 % of the population in 2000 to 34.1 % in 2017 (Internet World Stats, 2018).

Some individuals cannot control their Internet use, while others can consciously limit it. Internet-connected electronic media are a common part of individuals' daily lives in a digital society. Time spent on the Internet is not always a problem of Internet use or addiction, but it does impact 'life balance'. In cases where repeated compulsive and uncontrolled Internet use is associated with negative consequences, one can speak of Internet addiction symptoms (Šmahel, 2012). However, this statement remains controversial among many researchers. Authors still use different terms, e.g., Internet addiction, pathological Internet use, netolism, compulsive Internet use, webholism, addictive behaviour concerning electronic media and the Internet, and excessive use of electronic media (Blinka, 2014).

Internet addiction

Internet addiction is a broad term that covers a range of problem behaviours and impulse control. There are as yet no officially accepted criteria for diagnosing Internet addiction. However, there are five types of Internet addiction: cybersex addiction, compulsive Internet use, cyber (online) relationship addiction, compulsive information seeking, and computer or gaming addiction (Hoeg, 2021).

Internet addiction (IA) is a relevant topic in recent diagnostic research, although it has not been officially recognised as a nosological category in the DSM-5 (Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5), 2013; Kardefelt-Winther et al., 2017). The average global prevalence of IA is estimated to be approximately 6 % (Cheng and Li, 2014), with the prevalence of IA among adolescents ranging between 5 % and 15.2 % in Europe and between 2.5 % and 26.8 % in Asian countries (Kuss et al., 2014; Wang, Wu and Lau, 2016). The prevalence of Internet addiction is particularly concerning for adolescent males across cultures (Tsitsika et al., 2014).

Internet addiction (IA) is a rapidly growing global phenomenon among adolescents and young adults (Saville et al., 2010). The term "Internet addiction" does not refer to a clinical diagnosis but to a pathological pattern of behaviour that involves:

- Excessive interest in the Internet,
- disinterest in other activities,
- increasing tolerance,
- loss of control over the level of Internet use,

- withdrawal state,
- continuing to engage in Internet activities regardless of the negative consequences,
- motivation to use the Internet for mood modification or escape from reality,
- lying about Internet use,
- impairment of work performance and interpersonal relationships.

Pathological behaviour must involve a minimum of five criteria, cause severe impairment in the individual's functioning and last for at least 12 months (Matzová, Surovcová and Trebatická, 2017).

Internet use has become one of the most popular leisure activities among adolescents in Western countries and Slovakia, which is also confirmed by research by Niklová, Ševčík and Šimšíková (2022). The study aimed to map the extent of Internet use and the level of media engagement among second-stage primary school pupils. The research sample comprised 1,357 respondents aged 10–16 (AM=12.64). The research results show that the higher the media engagement level among pupils, the higher the Internet dependence level ($p=0.001$).

For many adolescents during the COVID-19 pandemic, the Internet was the only option for access to education, communication with peers and self-development. Therefore, researchers from IRTIS, Šmahel, Dědková and Vokál conducted a comparison of Internet usage data before and during the Covid-19 pandemic. They compared data from 2018 and 2020 and found that adolescents spent almost twice as much time on the Internet during the pandemic than before, an increase from 12% to 23%. (Vokál, Šmahel and Dědková, 2021)

Today's adolescents are among the first cohorts of young people who grew up using mobile devices and social media. Ubiquitous access to digital technology allows them to constantly contact their peers and engage in various social activities, such as gaming and knowledge sharing. Ambrose (2020, p. 51) states, " ...one of the fundamental tasks of adolescence is to come to terms with one's own identity". In the 21st century, an adolescent's search for identity is strongly linked to virtual space and its acceptance or rejection by a community of digital friends. According to Vondráčková (in Blinka et al., 2015), the Internet is an environment that allows experimentation with an adolescent's own identity. Partly due to the social embeddedness of digital activities, heavy use can also lead to compulsive and addictive patterns of behaviour that affect both general and school mental health. Thus, adolescents' socio-digital participation can have light and dark sides (Hakkarainen et al., 2015).

Research studies show that excessive Internet use and Internet addiction do exist and cause many negative consequences in different areas of an individual's life. Internet addiction and excessive Internet use have very similar, to overlapping, meanings. Both concepts (addiction and excessiveness) contain the same features, although not all of them may be fulfilled in the case of excessiveness. With excessive use of the Internet, it is assumed that after some time, it will develop into Internet dependence (Šavrnichová, Holdoš and Almäšiová, 2020).

METHODS

Research methodology

Research object and research problem

The research subject monitored the prevalence of addictive Internet use among secondary school pupils in Slovakia. We set the following research problem: What is the prevalence rate of addictive Internet use among secondary school pupils in Slovakia?

Research objective

The research aimed to determine the prevalence and level of addictive Internet use among secondary school pupils in Slovakia. The following research tasks were derived from the above objective:

- To find out the number of pupils who are normal Internet users,
- to find out the number of pupils who suffer from mild Internet addiction,
- to find out the prevalence of excessive Internet use among pupils,
- to find out the prevalence of severe Internet addiction among pupils,
- to find out the impact of accommodation type on addictive Internet use,
- to find out the effect of gender on addictive Internet use.

Research hypotheses

H 1: We hypothesise that there is a statistically significant difference in addictive Internet use between boys and girls.

H 2: We hypothesise that there is a statistically significant difference between addictive Internet use and accommodation type.

To collect empirical data, we used a research method of a scaled self-administered questionnaire. The questionnaire comprised two sections.

The first section comprised demographic items related to basic statistics about the research sample (region, type of secondary school, gender, age, type of accommodation, and year group).

The second section comprised 20 scaled items that measured the extent of Internet use. We were inspired by the IAT, a research instrument Kimberly Young developed to monitor Internet addiction (1998). Young (1998) developed the IAT to measure the presence and severity of Internet addiction. The IAT measures compulsive Internet use and assesses symptoms of Internet addiction. The test comprises 20 items, each rated on a 5-point Likert scale ranging from 0 to 5, with a maximum score of 100. The IAT has the following score ranges:

1. A total score of 0–30 points indicates habitual Internet use.
2. A total score of 31–49 indicates a mild level of Internet addiction.
3. A total score of 50–79 indicates a moderate level of Internet addiction.
4. A total score of 80–100 indicates a strong level of Internet addiction.

To ascertain the reliability of the research instrument, we used a Cronbach's alpha value of 0.879 on a questionnaire designed to measure the presence and severity of Internet addiction (IAT).

We investigated the prevalence and level of addictive Internet use among secondary school pupils, the statistically significant difference between accommodation type and levels of addictive Internet use, and the statistically significant difference between gender and levels of addictive Internet use. We used the Mann-Whitney U and Kruskal-Wallis tests and Spearman's correlation coefficient in SPSS 23.0 to detect statistically significant differences. Non-parametric tests were chosen based on the analysis of the skewness and steepness coefficients of the data and the result of the Shapiro-Wilk normality test. Statistical significance of differences and relationships were verified at 0.05 level of significance.

Characteristics of the research sample and research site

We used the available sample to select the pupils for the research sample. We conducted the research in secondary schools in all the regions of Slovakia (January–February 2022). We administered the questionnaire to respondents in an online form. The total number of respondents involved in the research was 786. After selecting respondents due to incorrectly completed questionnaires, we finally worked with a research set of 776 respondents.

Tab. 1 Distribution of the research sample by region

The region where they attend secondary school	n	%
Banská Bystrica	67	8.6
Bratislava	210	27.1
Košice	63	8.1
Nitra	88	11.3
Prešov	65	8.4
Trenčín	163	21.0
Trnava	43	5.5
Žilina	77	9.9
Total	776	100.0

Tab.1 shows that most of the secondary school pupils involved in the research were from the Bratislava region (27.1 %; n=210), from the Trenčín region (21.0 %; n=163), from the Nitra region (11.3 %; n=88), from the Žilina region (9.9 %; n=77).

The least represented pupils were from the Banská Bystrica region (8.6 %; n=67), from the Prešov region (8.4 %; n=65), from the Košice region (8.1 %; n=63) and the Trnava region (5.5 %; n=43).

Tab. 2 Breakdown of the research sample in terms of gender, type of secondary school attended and type of accommodation while at school

Gender	n	%
Female	569	73.3
Male	207	26.7
Total	776	100.0
Type of secondary school attended	n	%
Vocational secondary school	408	52.6
Conservatory	23	3.0
Grammar school	345	44.5
Total	776	100.0
Type of accommodation while studying	n	%
At home	675	86.6
Dormitory	96	12.4
Rent/private	5	1.0
Total	776	100.0

Based on the data presented in Tab. 2, it is evident that (73.3%; n=569) were female and (26.7 %; n=207) were male. It is further noticeable that secondary vocational school pupils (52.6 %; n=408) dominated the research sample, followed by grammar school pupils (44.5 %; n=345), and third were conservatory pupils (3.0 %; n=23). Tab. 2 also shows that they lived at home (86.6 %; n=675), followed by pupils who lived at boarding school while at school (12.4 %; n=96). In third position are pupils who lived in private accommodation while at school (1 %; n=5).

Tab. 3 Distribution of the research sample by age

Age	n	%
14	8	1.0
15	135	17.4
16	213	27.4
17	178	22.9
18	131	16.9
19	68	8.8
20	36	4.6
21	7	0.9
Total	776	100.0

Tab. 3 shows that pupils aged 16 (27.4%; n=213) were in the research sample, followed by pupils aged 17 (22.9%; n=178). Pupils aged 15 (17.4%; n=135) came third.

Next in the ranking are pupils aged 18 (16.9%; n=131). Pupils aged 19 were fifth (8.8%; n=68), followed by pupils aged 20 (4.6%; n=36). The penultimate were pupils aged 14 (1.0%; n=8), and the last were pupils aged 21 (0.9%; n=7). The average age of the respondents is 17.

RESEARCH FINDINGS

Tab. 4 Distribution of the research sample by IAT questionnaire groups

IAT groups	n	%
Strong level of Internet addiction	4	0.5
Moderate level of Internet addiction	79	10.1
Mild level of Internet addiction	272	35.1
Ordinary Internet users	421	54.3
Total	776	100.0

Based on the data presented in Tab. 4, it is evident that the largest number of respondents (54.3%; n=421) are in the habitual Internet users group, followed by the mild Internet addiction group (35.1%; n=272), the moderate Internet addiction group (10.1%; n=79), and the least number of respondents are in the heavy Internet addiction group (0.5%; n=4).

Tab. 5 Intergroup differences between addictive Internet use (mild, moderate, strong levels of addiction) and accommodation type (n=355)

Type of accommodation while at school	AM	n	SD	Me	p-value
At home	42.74	306	9.11	40.00	0.57
Rent/private	47.00	5	14.51	48.00	
Dormitory	42.23	44	11.54	39.00	

Based on the results from Tab. 5, it is evident that there is no statistically significant difference ($p=0.57$) between addictive Internet use and accommodation type.

Tab. 6 Intergroup differences between addictive Internet use (mild, moderate, strong levels of addiction) and gender (n=355)

Gender	AM	n	SD	Me	Mann-Whitney U test	p-value
Male	42.62	93	8.89	40.00	11755.50	0.85
Female	42.78	262	9.73	40.00		

Based on the research results shown in Tab. 6, it is evident that there is no statistically significant difference ($p=0.85$) between the addictive use of the Internet and the gender of the pupils studied.

DISCUSSION

Anand et al. (2018) conducted a study to examine Internet use behaviour and Internet addiction (IA) in the context of psychological distress to depression. Two thousand seven hundred seventy-six students aged 18–21 at a well-respected university in southern India participated in the study. Socio-educational data were collected through a worksheet recording demographic data and Internet use behaviour; the Internet Addiction Test (IAT) was used to assess Internet addiction, and psychological distress, primarily depressive symptoms, was assessed using the Self-Report Questionnaire-20. Out of a total of $n=2,776$, 1,477 students who demonstrated Internet addiction remained. 29.9% ($n=831$) of students met the IAT criteria for mild Internet addiction, 16.4% ($n=455$) for moderate Internet addiction, and 0.5% ($n=13$) for severe Internet addiction. **Internet addiction was higher among men who lived in rented or private accommodation and accessed the Internet several times daily.** These students spent more than 3 hours a day on the Internet and had psychological difficulties. Thus, we can conclude that **male gender, time of use, frequency of Internet use,** and psychological difficulties

(depressive symptoms) **predicted Internet addiction.**

Kumar et al. (2019) conducted a cross-sectional study on 426 higher secondary school students from Kendriya Vidyalaya and was administered by the Department of Psychiatry from November 1, 2016, to March 31, 2017. The students were assessed with Young's Internet Addiction Test (IAT) and Strengths and Weaknesses Questionnaire (SDQ). Among the 426 students, the mean total Internet addiction score was 36.63 %, indicating a mild level of Internet addiction. 1.41 % (six students) were diagnosed with a strong level of Internet addiction, while 30.28 % and 23.94 % were classified with mild and moderate levels of Internet addiction. The prevalence of Internet addiction among genders was 58.22 % in males and 41.78 % in females. While students reported both positives and negatives (hyperactivity, emotional problems, and others) of Internet use, excessive Internet use had a negative impact on students' lives compared to a statistically significant positive impact ($p < 0.0001$).

In a study by Goel, Subramanyam and Kamath (2013) (using Young's original criteria), 74.5 % of Internet users were mildly addicted, 24.8 % were moderately addicted, and 0.7 % were addicted. In Sharma et al.'s (2014) study (IAT scores), 57.3 % were normal users, 35.0 % were mild users, 7.4 % were moderate users, and 0.3 % were severely addicted to the Internet, with low levels of Internet addiction expected due to the still limited access to the Internet by most Indian students compared to Western countries and differences in cultural and social traditions in India. The study sample was 58.22 % male and 41.78 % female; the mean IAT score for males was 40.43 ($SD = 20.2$), and the mean IAT score for females was 31.33 ($SD = 20.46$). The p -value was < 0.001 , which was statistically significant, indicating a difference in IAT scores between the two genders. Several Indian studies also suggested that males were more prone to excessive Internet use than females. Grover, Chakraborty and Basu (2010) and Goel, Subramanyam and Kamath (2013) reported that **men were significantly more likely to be addicted compared to women** ($\chi^2 = 10.2$, $p = 0.006$), suggesting that men tend to be more exposed to excessive Internet use which may be due to the greater availability of Internet-related facilities, time and money for men compared to women in Indian society.

Niklová, Dulovics and Stehlíková (2022) focused on identifying excessive and dependent Internet users in a research sample of second-stage elementary school pupils through the Internet Addiction Test (IAT). They identified 67 (9.59 %) excessive users and 13 (1.86 %) pupils who showed signs of dependence based on the test (IAT) in the research sample of pupils. Subsequently, they focused on finding a statistically significant difference in the case of pupils' vulnerability to excessive Internet use in terms of gender. Based on the Mann-Whitney U test, a statistically significant difference ($0.004 \leq 0.05$) was confirmed for gender in the case of excessive Internet use. Based on the mean values of the scores, it can be concluded that **girls (AM=26.68) are significantly more at risk of excessive Internet use than boys (AM=23.45).**

Compared to our study, out of a total of $n = 776$, 355 students aged 15–21 who demonstrated a degree of Internet addiction remained in the study. 35.1 % ($n = 272$) of high school students met the IAT criteria for mild Internet addiction, 10.1 % ($n = 79$) for moderate Internet addiction, and 0.5 % ($n = 4$) for severe Internet addiction. In our research

sample, neither gender ($p=0.85$) nor type of accommodation ($p=0.57$) affected Internet addiction. **H1 and H2 were not confirmed.** In our study, the prevalence of Internet addiction between genders was 73.8% for females and 26.2% for males.

RESEARCH LIMITATIONS AND RECOMMENDATIONS FOR PRACTICE

In this section, we consider it essential to point out the limitations of our research, which lie primarily in selecting the research sample and, consequently, in the possibilities of generalising the results. The research sample was selected from secondary schools across the country. However, the research sample consisted of more than two-thirds females. For this reason, we do not guarantee the representativeness of the sample and, therefore, the full generalisability of the results. It would be ideal to reach more males, which may incentivise further research. We can also consider the chosen method for data collection as another threat to the internal validity of the research. Questionnaire-based data collection, in which respondents have the opportunity to rate themselves, may cause various biases. In questionnaire data collection, a person's attitude may be influenced, for example, by the nature of the question or how the question is asked. In our research, we did not use lie questions, which we consider another limitation of our research.

Below, we present practice recommendations for secondary school pupils, their guardians, teachers, and social pedagogues. The recommendations are as follows:

- Increase the level of awareness among secondary school pupils about safe use of the Internet;
- Ensure that teachers are better informed about the causes of addictive Internet use, especially in secondary schools;
- Focus prevention by social pedagogues on addictive use of the Internet; prevention programmes should be designed to be more interactive and involve pupils in discussions;
- There is also a need to improve parental awareness of the causes of addictive Internet use in the family environment, whether in cooperation with the school or other actors; parents must know the causes and provide a home for the child where the child will feel safe, listened to, supported and not afraid to confide in parents about any problem.

Excessive Internet use has led to addictive behaviours that negatively affect users. Early diagnosis of risk factors related to excessive Internet use provides education on responsible use and supervision of pupils by family members.

References

AMBROSE, A. J. Inequities during COVID-19. *Pediatrics* [online]. 2020, vol. 146, no. 2. ISSN 1098-4275. Available from: <https://doi.org/10.1542/peds.2020-1501>.

ANAND, N. et al. Prevalence of excessive internet use and its association with psychological distress among university students in South India. *Industrial Psychiatry Journal*. 2018, vol. 27, no. 1, p. 131–140. ISSN 0972-6748.

BLINKA, L. Nadměrné užívání internetu a závislost na internetu. In: ŠEVČÍKOVÁ, A. et al. *Děti a dospívající online: vybraná rizika používání internetu*. Praha: Grada Publishing, 2014, s. 37–49. ISBN 978-80-247-5010-1.

BLINKA, L. et al. *Online závislosti*. Praha: Grada Publishing, 2015. ISBN 978-80-247-5311-9.

Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5) [online]. American Psychiatric Association, 2013. Available from: https://www.academia.edu/download/38718268/csl6820_21.pdf.

EANES, R. S. The omnipresent opiate: Rethinking Internet addiction in the network era. In: ROSE, P. (ed.). *Confronting technopoly: charting a course towards human survival*. Chicago: Intellect, 2017, p. 33–52. ISBN 978-1-78320-688-9.

GOEL, D., SUBRAMANYAM, A. and KAMATH, R. A study on the prevalence of Internet addiction and its association with psychopathology in Indian adolescents. *Indian journal of psychiatry* [online]. 2013, vol. 55, no. 2, p. 140–143. ISSN 1998-3794. DOI: 10.4103/0019-5545.111451.

GROVER, S., CHAKRABORTY, K. and BASU, D. Pattern of internet use among professionals in India: critical look at a surprising survey result. *Industrial psychiatry journal* [online]. 2010, vol. 19, no. 2, p. 94–100. ISSN 0976-2795. DOI: 10.4103/0972-6748.90338.

HAKKARAINEN, K. et al. Socio-digital revolution: Digital natives vs digital immigrants. In: WRIGHT, J. D. (ed.). *International encyclopedia of the social and behavioral sciences*. 2nd ed. Amsterdam: Elsevier, 2015, p. 918–923. ISBN 978-0-08-097087-5.

HOEG, N. *What is an internet addiction?* [online]. Addiction center: your guide for addiction and recovery, 2021. Available from: <https://www.addictioncenter.com/drugs/internet-addiction/>.

CHENG, C. and LI, A. Y. Internet addiction prevalence and quality of (real) life: A meta-analysis of 31 nations across seven world regions. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking* [online]. 2014, vol. 17, no. 12, p. 755–760. ISSN 2152-2723. Available from: <https://doi.org/10.1089/cyber.2014.0317>.

Internet world stats [online]. Miniwatts marketing group, 2018. Available from: <https://www.internetworldstats.com/stats.htm>.

KARDEFELT-WINTHER, D. et al. How can we conceptualize behavioural addiction without pathologizing common behaviours? *Addiction* [online]. 2017, vol. 112, no. 10, p. 1709–1715. ISSN 1360-0443. Available from: <https://doi.org/10.1111/add.13763>.

KIM, K. et al. Internet addiction in Korean adolescents and its relation to depression and suicidal ideation: A questionnaire survey. *International Journal of Nursing Studies* [online]. 2006, vol. 43, no. 2, p. 185–192. ISSN 1873-491X. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2005.02.005>.

KUMAR, N. et al. Prevalence of excessive internet use and its correlation with associated psychopathology in 11th and 12th grade students. *General psychiatry* [online]. 2019, vol. 32, no. 2. ISSN 2517-729X. DOI: 10.1136/gpsych-2018-100001.

KUSS, D. J. et al. Internet addiction: A systematic review of epidemiological research for the last decade. *Current Pharmaceutical Design*. 2014, vol. 20, p. 4026–4052. ISSN 1381-6128.

MATZOVÁ, Z., SUROVCOVÁ, A. a TREBATICKÁ, J. Závislost od internetu u dětí a adolescentů. *Pediatrica pre prax*. 2017, roč. 18, č. 5, s. 191–193. ISSN 1336-8168.

MEI, S. et al. Problematic Internet use, well-being, self-esteem and self-control: Data from a high-school survey in China. *Addictive Behaviors* [online]. 2016, vol. 61, p. 74–79. ISSN 1873-6327. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2016.05.009>.

NIKLOVÁ, M., DULOVICS, M. and STEHLÍKOVÁ, J. *Generation Z in the virtual environment: (competencies and risks)*. Wałbrzych: Poldruk, 2022. ISBN 978-83-949543-3-8.

NIKLOVÁ, M., ŠEVČÍK, J. and ŠIMŠÍKOVÁ, A. Internet addiction among primary school pupils. *AD ALTA: Journal of interdisciplinary research*. 2022, vol. 12, no. 2, p. 176–180. ISSN 1804-7890.

SAVILLE, B. K. et al. Internet addiction and delay discounting in college students. *The Psychological Record*. 2010, vol. 60, no. 2, p. 273–286. ISSN 0033-2933.

SHARMA, A. et al. Internet addiction among professional courses students: a study from central India. *International Journal of Medical Science and Public Health* [online]. 2014, vol. 3, no. 9, p. 1069–1073. ISSN 2277-338X. DOI: 10.5455/ijmsph.2014.180620142.

SPADA, M. M. An overview of problematic Internet use. *Addictive Behaviors* [online]. 2014, vol. 39, no. 1, p. 3–6. ISSN 1873-6327. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2013.09.007>.

ŠAVRNOCHOVÁ, M., HOLDOŠ, J. a ALMÁŠIOVÁ, A. *Excesívne užívanie internetu u adolescentov na Slovensku*. Banská Bystrica: Belianum, 2020. ISBN 978-80-557-1798-2.

ŠMAHEL, D. et al. *Excessive internet use among European Children* [online]. London: London School of Economics and Political Science, 2012. Available from: https://www.researchgate.net/publication/261316716_Excessive_internet_use_among_European_children.

TSITSIKA, A. et al. Internet addictive behavior in adolescence: A cross-sectional study in seven European countries. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking* [online]. 2014, vol. 17, no. 8, p. 528–535. ISSN 2152-2723. Available from: <https://doi.org/10.1089/cyber.2013.0382>.

VOKÁL, D., ŠMAHEL, D. a DĚDKOVÁ, L. *Excesivní používání internetu českými dospívajícími: Srovnání před a během pandemie Covid-19* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2021. Dostupné z: <https://irtis.muni.cz/cs/aktuality/novinky-a-clanky/behem-pandemie-sezvysil-pocet-ceskych-dospivajicich-keri-nadmerne-pouzivali-internet/>.

WANG, Y., WU, A. M. and LAU, J. T. The health belief model and number of peers with internet addiction as inter-related factors of Internet addiction among secondary school students in Hong Kong. *BMC Public Health* [online]. 2016, vol. 16, no. 1. ISSN 1471-2458. Available from: <https://doi.org/10.1186/s12889-016-2947-7>.

YOUNG, K. S. Internet addiction: the emergence of a new clinical disorder. *CyberPsychology and Behavior*. 1998, vol. 1, no. 3, p. 237–244. ISSN 1094-9313.

Contact

Mgr. Soňa Kollárová
Internal PhD student
Faculty of Education, Matej Bel University in Banská Bystrica
Department of Pedagogy and Andragogy
Ružová 13, 974 11 Banská Bystrica, Slovak Republic
skollarova@umb.sk

SMARTPHONE ADDICTION AND ITS CONSEQUENCE ON THE PERCEIVED THREAT IN HEALTH, FAMILY SOCIAL AND ECONOMIC AREAS

Helena Pospíšilová¹, Pavla Macháčková¹

Abstract

This study deals with the relationship between subjective perceptions of smartphone addiction and the perceived threat in health, family life, social and economic areas. Subjective perceptions of smartphone addiction were measured by experiencing the discomfort of missing a mobile phone. The sample consisted of respondents (a total of 2,952) who reported using a smartphone. The hypotheses were tested using a one-way ANOVA test. The research found that respondents who often missed their smartphone most strongly perceived the threat in health, family and social areas. These people are not constantly dependent on smartphone use, but they perceive the threat of overuse very strongly in the three areas mentioned. Respondents nervous about missing their smartphone perceived the threat most strongly in the economic area. This group is at strong risk of nomophobia or fear of missing out on a mobile phone (FoMO) due to the loss of critical reflection and control of smartphone addiction. The results of this study complement other studies and may predict smartphone addiction.

Keywords

Smartphone, addiction, nomophobia, FoMO, threats

INTRODUCTION

Using mobile phones has become part of many people's lives, including seniors. It was found that this frequent using has a negative impact on people's well-being and life satisfaction (Volkmer and Lerner, 2019). Obsessive use of a smartphone leads to phone

¹ Department of Christian Social Work, Sts. Cyril and Methodius Faculty of Theology, Palacký University Olomouc

addiction. For example, previous research in the USA shows that 75 % of Americans check their phones within five minutes of receiving a notification, and they check their phones 144 times per day (Kerai, 2023). The anxiety one experiences when one does not have one's smartphone and the fear that results from being unable to use one's smartphone are referred to as nomophobia (Buctot, Kim and Kim, 2020). Nomophobia is a disorder of the modern world which describes the discomfort or anxiety caused by the non-availability of a mobile phone, personal computer, or any other virtual communication device in individuals who use them habitually (King et al., 2013). Similarly, a phenomenon connected with missing smartphones is FoMO. '... FoMO is characterized by the desire to stay continually connected with what others are doing' (Przybylski et al., 2013). It is '... a pervasive apprehension that others might be having rewarding experiences from which one is absent' (Przybylski et al., 2013). This fear of missing smartphones similar as nomophobia is associated with discomfort, which can predict smartphone addiction. As an example of discomfort, people can experience stress and anxiety, or even fear or panic when their phone is lost, the battery runs out, or they are in an area with no cell service. They feel helpless when they are separate from their phones and they are constantly checking their phone, carrying it everywhere (including showers and bathrooms), spending many hours a day using it. These symptoms of addiction are sometimes compared to gambling. Users who used their phones excessively also reported feeling more stressed (Daniyal et al., 2022). They turn to the internet or smartphones to escape difficult and stressful situations.

THEORETICAL BACKGROUND

A meta-analysis of 24 countries revealed that China and Saudi Arabia have the highest rates of smartphone addiction while Germany and France have the lowest (Olson et al., 2022). It is evident that mobile phones influence our daily life. They can have impact in four areas – social, health, family and economic.

In social area it was found that especially the young generation has a tendency to avoid social interaction and has a fear in case of interpersonal and social situations (Ran et al., 2022). Social anxiety makes it difficult for individuals to form good relationships in the real world and control cell phone use (Ran et al., 2022). When they are short of time without their mobile phones, they experience anxiety (Annoni et al., 2021; Cheever et al., 2014). Differences also exist across generations in ways of using mobile phones. The younger generation, named as digital natives, who were born in the digital era, take mobile phones not as a means of communication but also as a means of expression, while the older generation, known as digital immigrants, who were born before the digital era use mobile phones for their social or business purposes (Zulkefly and Baharudin, 2009). Mobile phone dependence was also evident during the COVID-19 Pandemic, where social isolation played a key role (Zhen et al., 2021). Despite the many interactions that mobile devices and the virtual world offer, people feel increasingly lonely (Tan, Pamuk and Dönder, 2013). The higher persons score in loneliness, the higher the likelihood

they would be addicted to a smartphone (Bian and Leung, 2015). Adolescents who struggle with mobile phone addiction tend to underperform their peers and are more likely to suffer from learning burnout (Hao et al., 2021). Mobile phone addiction was a vital predictor for adolescent poor school performance (Bai, Chen and Han, 2020). Another study proved the connection between low grades, impulsivity, PTSD or sexual activity of university students (Grant, Lust and Chamberlain, 2019). It was found out also positive aspects related to using mobile phones during the Covid-19 Pandemic. The most significant increase in ICT skills occurred among primary and secondary school students (Olecká and Pospíšil, 2022a).

In health area it was found out that those who feel lonely also experience high levels of stress (Liu, Novotný and Váchová, 2022; Wang et al., 2021) and depression (Alhassan et al., 2018; Park et al., 2019). Some authors described lower levels of anxiety in college students who did not have a smartphone in class (Huey and Giguere, 2023). Last but not least, phone addiction has a negative impact on sleep quality (Liu et al., 2017; Zhang et al., 2022). Phone addiction also among seniors can lead to problems with their sleep and also can lead to depression, and loneliness (Tian and Wang, 2023). Sleep quality worsens with increasing mobile phone addiction levels (Sahin et al., 2013). People remain up late at night. Excessive smartphone use can be associated with other negative phenomena in young age, such as the use of cigarettes, alcohol, and other substances (Claesdotter-Knutsson et al., 2021). Notable is also the potential danger of suicide (Chen et al., 2020; Shinetsetseg et al., 2022). Cell phone addiction can cause also back pain, eye strains, wrist strain, weight gain or mood disorders (Daniyal et al., 2022).

Phone (or smartphone) addiction also negatively impacts family life. Family dysfunction is positively correlated with mobile phone addiction (Liu et al., 2020). Smartphone usage has a negative association with peer relations and family relations (Chui, 2015). A significant relationship was found between the sex of married couples and mobile phone addiction. Males gender were found to be more addicted to mobile phones than females (Jomy, Sharma and Fatima, 2019). Parents with lower levels of education are less likely to know the severity of smartphone addiction and are more likely to give their children smartphones. This leads to an increase in smartphone dependence (Park and Park, 2014). In communication with their children, parents prefer voice calls to text messages, as text messages can be sent by anyone (Devitt and Roker, 2009). Parent-child relationships can negatively predict mobile phone addiction tendency among adolescents. A negative parenting style can increase the degree of smartphone dependence, while a positive parenting style can reduce smartphone dependence (Lian et al., 2016). Also, time spent with children is a factor that can impact mobile phone addiction. Seniors usually use mobile phones to maintain contact with their family (Hurme, Westerback and Quadrello, 2010). Grandchildren are usually those who teach seniors how to use mobile phones.

Mobile dependence also has economic impacts. During the COVID-19 pandemic, it was evident that low-income parents could not work from home and stay with their children because their job required them to work in person (Lee et al., 2021). They didn't keep

track of what their kids were doing. Another problem is economic strain due to excessive data usage, which is especially for low-income families very expensive (Bhattacharya et al., 2019).

Previous studies have focused on the fear of missing a mobile phone and nomophobia. Both phenomena are connected with discomfort. This discomfort may manifest in four areas 1) not being able to communicate with others, 2) feeling generally disconnected, 3) not being able to access information and 4) giving up a convenience (Yildirim and Correia, 2015). The level of discomfort predicts craving, which is an important factor in developing mobile phone addiction. It manifests as urgency, abstinence, dependency, difficulty of control, and increased use (De-Sola et al., 2017). Individuals cannot reduce their craving for a mobile phone (Yang et al., 2022).

In our research, we analysed smartphone dependence by measuring the degree of discomfort of missing a smartphone in relation to perceived threats in the areas of health, family, social and economic. The reason for examining the discomfort of missing a smartphone is its direct effect on addiction. The level of discomfort was measured through the unavailability of a smartphone. We defined the following hypotheses:

H1: The degree of subjectively experienced smartphone dependence, as measured by the indicated level of discomfort felt when a smartphone is unavailable, significantly influences perceptions of health-related threats.

H2: The degree of subjectively experienced smartphone dependence, as measured by the indicated level of discomfort experienced when a smartphone is unavailable, significantly influences the perception of family threat.

H3: The degree of subjectively experienced smartphone dependence, as measured by the indicated level of discomfort experienced when a smartphone is unavailable, significantly influences the perception of social threat.

H4: The degree of subjectively experienced smartphone dependence, as measured by the indicated level of discomfort experienced when a smartphone is unavailable, significantly influences the perception of threat in the economic domain.

METHODOLOGY OF RESEARCH

The research design is a cross-sectional ex-post-facto study, and data collection was conducted across the Czech Republic using a structured questionnaire. The research focused on values, leisure, social threats, and proficiency in information technology and was conducted using the internal Department of Christian Social Work Research Protocol for Quantitative Research. The questionnaire was distributed online through the Social Survey Project (Pospíšil, 2018). Assisted completion was conducted with respondents who could not complete the questionnaire themselves. A total of 10 percent of the questionnaires were assisted and completed. The research was conducted from September 2020 to January 2022. In total, we obtained 3,451 fully completed questionnaires. In the first conditional question, respondents reported whether they use a smartphone. The sample of respondents is representative of the country's

population by gender and age. The target group was respondents aged 15 years and older. The sample consisted of respondents (a total of 2,952) who reported using a smartphone (a total of men 1,442, which is 48.85% and women 1,510, which is 51.15%). Respondents chose from three possibilities of smartphone use: 1. smartphone use with internet and apps (2,584), 2. smartphone use with apps without internet (107), and 3. smartphone use as a regular phone (261).

To measure smartphone dependence, respondents answered a question asking whether they felt uncomfortable when their smartphone was not available. They chose from four answers: 1. The unavailability of the smartphone makes me extremely nervous. 2. I often feel uncomfortable when my smartphone is unavailable. 3. I sometimes feel uncomfortable, but I can be separated from my smartphone from time to time. 4. I never feel uncomfortable.

Next, we asked these respondents whether phone overuse threatened their social (e.g., social status, prestige, relationships in the community, at work, at school, with friends, etc.), economic, health, and family (relationships with parents, siblings, grandparents, their own children, and extended family) life. We focused on the subjective experience of threat because we perceive it to be more important in terms of the respondent's safety and security and threat prevention. Threats were measured on scales for each area separately. The scales were designed so that the respondent accurately indicated the item expressing the threat level. The left side indicated 'no or low threat'. 'Very high threat' was indicated on the right-hand side. The point indicated by the respondent was converted in the database to a number on a scale of 1 (no threat) to 10 (very high threat). The scale was continuous with a sensitivity of 0.1 degree/step. The respondent was free to express his/her opinion without being bound to the numbers marked to confuse him/her. This measurement gave an accurate picture of the threat level of each respondent (Olecká and Pospíšil, 2022b):

Indicate this if you perceive low or no threat _____
in this area
Indicate this if you perceive a very high threat _____,
in this area
Indicate this if you perceive a medium threat _____,
in this area
Indicate this if you feel a rather higher threat _____,
in this area

Dependencies between the subjective experience of smartphone missing and feeling of threat in each of four dimensions (family, social, economy, health) were tested using a one-way ANOVA test (Sheskin, 2011). Dependencies, where the calculated probabilities (p) were less than .001 were marked as significant (Tab. 1).

RESULTS

In the subjective experience, smartphone dependence measured by the indicated level of discomfort was found the highest mean score for the group that reported experiencing discomfort (3.5119). These respondents often felt uncomfortable when their smartphone was unavailable. As expected, the lowest mean score was reported by the respondents who never experienced discomfort when a smartphone was missing (2.1983). The respondents who often experience discomfort (n = 452) when their mobile phone is missing showed the highest mean scores in all the areas studied (health, family, social and economy). The respondents who experienced the missing smartphone very negatively (n = 140) had the second highest average. This was followed by the group that said they sometimes experience missing a smartphone negatively (n = 1,762), but these moments alternate with times when they do not miss their smartphone. The lowest averages were reported by the group that never experiences negative feelings when a smartphone is missing (n = 598). In the area of smartphone addiction risk, the highest averages were found in family area. This reflects the highest level of experienced threat. The second group with the highest averages was the health domain, followed by the social and economic areas.

Tab. 1 ANOVA test of independence: Smartphone dependence examined through the degree of discomfort of missing of a smartphone in relation to perceived threats in the areas of health, family, social and economic.

		Areas at threat from smartphone addiction				
Subjective discomfort of missing a smartphone			Health area	Family life area	Social area	Economic area
	The unavailability of the smartphone makes me extremely nervous.	μ	3.0636***	3.4193***	2.9564***	3.0407***
		sd	2.3456	2.5474	2.3138	2.6747
	I often feel uncomfortable when my smartphone is unavailable.	μ	3.4628***	3.5119***	3.1925***	2.9013***
		sd	2.3206	2.5212	2.2802	2.1791
	I sometimes feel uncomfortable, but I can be separated from my smartphone from time to time.	μ	3.0185***	3.0225***	2.7561***	2.5492***
		sd	2.1677	2.3443	2.0743	1.9790
	I never feel uncomfortable.	μ	2.3677***	2.4569***	2.2565***	2.1983***
		sd	2.0833	2.1824	1.8881	1.8645
	Total	μ	2.9568	3.0017	2.7312	2.5554
		sd	2.2083	2.3725	2.1016	2.0392
		F	23.174	19.325	18.365	13.259

*** Statistically significant result $p < 0.001$.

DISCUSSION

In our research, we analysed smartphone dependence by measuring the degree of discomfort of missing a smartphone in relation to perceived threats in the areas of health, family, social and economic. Interesting findings emerged in two groups. For the group of people who reported that they often feel uncomfortable when they miss their smartphones, we see the highest perception of threat. The threat is perceived most strongly in the three areas examined – social, health and family. These people are not constantly dependent on smartphone use, but they perceive the threat of overuse very strongly in the three areas mentioned.

Studies show that fear of needing a mobile phone may also contribute to dependency (Seo et al., 2016). A study on nomophobia showed that fear of being away from mobile phones could lead to problematic addictive, prohibited, or dangerous use, each factor contributing to significant health risks (Kaviani et al., 2020). The most common health risks include sleep quality, diet, productivity, concentration and performance (Moreno-Guerrero et al., 2020).

Studies have also shown a connection between the fear of missing mobile phones and work-life and family conflict (Erdurmazli et al., 2022). Individuals with nomophobia may have cognitive and perceptual impairments that may prevent them from responding accurately and appropriately to their psychological and social needs and the expectations of their spouse and children. Other family members may feel sad, angry, heartbroken, or frustrated because they feel neglected and have not received due attention (Erdurmazli et al., 2022).

In our research, the group nervous about the unavailability of smartphones showed the highest perception of threat in the economic area. They do not perceive their threat as strongly in other areas. This group has a reduced ability to reflect on the level of discomfort and, therefore, the level of risk of addiction. This is due to the disparity between the degree of subjectively experienced smartphone dependence and the lower perception of threat in health, family, and social area. This result suggests that this group is strongly threatened by nomophobia because of losing the ability to critical reflection. Studies indicate (Gezgin et al., 2018; Kuss and Griffiths, 2017) that fear of missing a mobile phone predicted nomophobia by 41%. Furthermore, these studies found a relationship between missing mobile phones and problematic mobile phone use and between missing mobile phones and smartphone addiction. Studies also demonstrate that people with a low income and ages 15 to 18 who start using mobile phones and check their phones more than 20 times a day are more affected by nomophobia (Abraham, Mathias and Williams, 2014).

Although our research examined smartphone addiction through the discomfort of missing a mobile phone, and other studies have examined the fear of missing out (FoMO), the results may predict smartphone addiction in both cases. More research would be needed.

CONCLUSIONS

This paper examined the relationship between smartphone addiction explored through the discomfort of missing a smartphone and experienced health, family, social, and economic threats. It would be suitable to move from the domain of experiencing to the individual symptoms of smartphone addiction and explore the whole domain of nomophobia, FoMO and mobile addiction syndrome (MAS). We see an opportunity to understand smartphone addiction more broadly and determine the levels of dependence. Further research investigations would develop and deepen our current findings and lead to a better understanding of the topic under exploration.

References

ABRAHAM, N., MATHIAS, J. and WILLIAMS, S. A Study to Assess the Knowledge and Effect of Nomophobia Among Students of Selected Degree Colleges in Mysore. *Asian Journal of Nursing Education and Research*. 2014, vol. 4, no. 4, p. 421–428. ISSN 2231-1149.

ALHASSAN, A. A. et al. The relationship between addiction to smartphone usage and depression among adults: A cross sectional study. *BMC Psychiatry* [online]. 2018, vol. 18, no. 1, p. 148. ISSN 1471-244X. Available from: <https://doi.org/10.1186/s12888-018-1745-4>.

ANNONI, A. M. et al. The Relationship between Social Anxiety, Smartphone Use, Dispositional Trust, and Problematic Smartphone Use: A Moderated Mediation Model. *International Journal of Environmental Research and Public Health* [online]. 2021, vol. 18, no. 5. ISSN 1660-4601. Available from: <https://doi.org/10.3390/ijerph18052452>.

BAI, C., CHEN, X. and HAN, K. Mobile phone addiction and school performance among Chinese adolescents from low-income families: A moderated mediation model. *Children and Youth Services Review* [online]. 2020, vol. 118. ISSN 1873-7765. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105406>.

BHATTACHARYA, S. et al. NOMOPHOBIA: NO MOBILE PHONE PHOBIA. *Journal of Family Medicine and Primary Care* [online]. 2019, vol. 8, no. 4, p. 1297–1300. ISSN 2278-7135. Available from: https://doi.org/10.4103/jfmpc.jfmpc_71_19.

BIAN, M. and LEUNG, L. Linking Loneliness, Shyness, Smartphone Addiction Symptoms, and Patterns of Smartphone Use to Social Capital. *Social Science Computer Review* [online]. 2015, vol. 33, no. 1, p. 61–79. ISSN 1552-8286. Available from: <https://doi.org/10.1177/0894439314528779>.

BUCTOT, D. B., KIM, N. and KIM, S. H. The role of nomophobia and smartphone addiction in the lifestyle profiles of junior and senior high school students in the Philippines. *Social Sciences & Humanities Open* [online]. 2020, vol. 2, no. 1. ISSN 2590-2911. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2020.100035>.

CHEEVER, N. A. et al. Out of sight is not out of mind: The impact of restricting wireless mobile device use on anxiety levels among low, moderate and high users. *Computers in Human Behavior* [online]. 2014, vol. 37, p. 290–297. ISSN 1873-7692. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.05.002>.

CHEN, R. et al. The relationship between mobile phone use and suicide-related behaviors among adolescents: The mediating role of depression and interpersonal problems. *Journal of Affective Disorders* [online]. 2020, vol. 269, p. 101–107. ISSN 1573-2517. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.01.128>.

CHUI, R. C. F. Smartphone Usage, Social Relations and Life Satisfaction of Hong Kong College Students. In: MA, W. W. K. et al. (eds.). *New Media, Knowledge Practices and Multiliteracies* [online]. Singapore: Springer, 2015, p. 171–178. ISBN 978-981-287-209-8. Available from: https://doi.org/10.1007/978-981-287-209-8_16.

CLAESDOTTER-KNUTSSON, E. et al. Gender-Based Differences and Associated Factors Surrounding Excessive Smartphone Use Among Adolescents: Cross-sectional Study. *JMIR Pediatrics and Parenting* [online]. 2021, vol. 4, no. 4. ISSN 2561-6722. Available from: <https://doi.org/10.2196/30889>.

DANIYAL, M. et al. The Relationship between Cellphone Usage on the Physical and Mental Wellbeing of University Students: A Cross-Sectional Study. *International Journal of Environmental Research and Public Health* [online]. 2022, vol. 19, no. 15. ISSN 1660-4601. Available from: <https://doi.org/10.3390/ijerph19159352>.

DE-SOLA, J. et al. Development of a Mobile Phone Addiction Craving Scale and Its Validation in a Spanish Adult Population. *Frontiers in Psychiatry* [online]. 2017, vol. 8. ISSN 1664-0640. Available from: <https://doi.org/10.3389/fpsy.2017.00090>.

DEVITT, K. and ROKER, D. The Role of Mobile Phones in Family Communication. *Children & Society* [online]. 2009, vol. 23, no. 3, p. 189–202. ISSN 1099-0860. Available from: <https://doi.org/10.1111/j.1099-0860.2008.00166.x>.

ERDURMAZLI, E. et al. Nomophobia in today's overlapping work and family domains: The influences on organizational identification. *Journal of General Management* [online]. 2022. ISSN 1759-6106. Available from: <https://doi.org/10.1177/03063070221117928>.

GEZGIN, D. et al. Relationship between nomophobia and fear of missing out among Turkish university students. *Cypriot Journal of Educational Sciences* [online]. 2018, vol. 13, no. 4, p. 549–561. ISSN 1305-905X. Available from: <https://doi.org/10.18844/cjes.v13i4.3464>.

GRANT, J. E., LUST, K. and CHAMBERLAIN, S. R. Problematic smartphone use associated with greater alcohol consumption, mental health issues, poorer academic performance, and impulsivity. *Journal of Behavioral Addictions* [online]. 2019, vol. 8, no. 2, p. 335–342. ISSN 2063-5303. Available from: <https://doi.org/10.1556/2006.8.2019.32>.

HAO, Z. et al. Academic Burnout and Problematic Smartphone Use During the COVID-19 Pandemic: The Effects of Anxiety and Resilience. *Frontiers in Psychiatry* [online]. 2021, vol. 12. ISSN 1664-0640. Available from: <https://doi.org/10.3389/fpsy.2021.725740>.

HUEY, M. and GIGUERE, D. The Impact of Smartphone Use on Course Comprehension and Psychological Well-Being in the College Classroom. *Innovative Higher Education* [online]. 2023, vol. 48, no. 3, p. 527–537. ISSN 1573-1758. Available from: <https://doi.org/10.1007/s10755-022-09638-1>.

HURME, H., WESTERBACK, S. and QUADRELLO, T. Traditional and New Forms of Contact Between Grandparents and Grandchildren. *Journal of Intergenerational Relationships* [online]. 2010, vol. 8, no. 3, p. 264–280. ISSN 1535-0932. Available from: <https://doi.org/10.1080/15350770.2010.498739>.

JOMY, A., SHARMA, V. and FATIMA, J. Impact of Mobile Phone use on Marital Relationship and Family Life in a Selected Residential Area of Faridabad, Haryana. *International Journal of Nursing & Midwifery Research* [online]. 2019, vol. 6, no. 2&3, p. 52–57. ISSN 2455-9318. Available from: <https://medical.advancedresearchpublications.com/index.php/IntIJ-Nursing-MidwiferyResearch/article/view/71>.

KAVIANI, F. et al. Nomophobia: Is the Fear of Being without a Smartphone Associated with Problematic Use? *International Journal of Environmental Research and Public Health* [online]. 2020, vol. 17, no. 17. ISSN 1660-4601. Available from: <https://doi.org/10.3390/ijerph17176024>.

KERALI, A. *Cell Phone Usage Statistics: Mornings Are for Notifications* [online]. Reviews.org, 2023. Available from: <https://www.reviews.org/mobile/cell-phone-addiction/>.

KING, A. L. S. et al. Nomophobia: Dependency on virtual environments or social phobia? *Computers in Human Behavior* [online]. 2013, vol. 29, no. 1, p. 140–144. ISSN 1873-7692. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2012.07.025>.

KUSS, D. J. and GRIFFITHS, M. D. Social Networking Sites and Addiction: Ten Lessons Learned. *International Journal of Environmental Research and Public Health* [online]. 2017, vol. 14, no. 3. ISSN 1660-4601. Available from: <https://doi.org/10.3390/ijerph14030311>.

LEE, J. et al. Smartphone Addiction and Depression among Low-Income Boys since COVID-19: The Moderating Effect of Being an Only Child. *Healthcare* [online]. 2021, vol. 9, no. 10. ISSN 2227-9032. Available from: <https://doi.org/10.3390/healthcare9101350>.

LIAN, L. et al. Who overuses Smartphones? Roles of virtues and parenting style in Smartphone addiction among Chinese college students. *Computers in Human Behavior* [online]. 2016, vol. 65, p. 92–99. ISSN 1873-7692. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.08.027>.

LIU, H., NOVOTNÝ, J. S. and VÁCHOVÁ, L. The effect of mobile phone addiction on perceived stress and mediating role of ruminations: Evidence from Chinese and Czech university students. *Frontiers in Psychology* [online]. 2022, vol. 13. ISSN 1664-1078. Available from: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2022.1057544>.

LIU, Q.-Q. et al. How and when is family dysfunction associated with adolescent mobile phone addiction? Testing a moderated mediation model. *Children and Youth Services Review* [online]. 2020, vol. 111. ISSN 1873-7765. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.chldyouth.2020.104827>.

LIU, Q.-Q. et al. Mobile phone addiction and sleep quality among Chinese adolescents: A moderated mediation model. *Computers in Human Behavior* [online]. 2017, vol. 72, p. 108–114. ISSN 1873-7692. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.02.042>.

MORENO-GUERRERO, A.-J. et al. Do Age, Gender and Poor Diet Influence the Higher Prevalence of Nomophobia among Young People? *International Journal of Environmental Research and Public Health* [online]. 2020, vol. 17, no. 10. ISSN 1660-4601. Available from: <https://doi.org/10.3390/ijerph17103697>.

OLECKÁ, I. and POSPÍŠIL, J. ICT use by Czech adolescents and young adults during the period of the Covid-19 pandemic. In: *EDULEARN22 Proceedings* [online]. Valencia: IATED Academy, 2022a, p. 119–123. ISBN 978-84-09-42484-9. Available from: <https://doi.org/10.21125/edulearn.2022.0039>.

OLECKÁ, I. and POSPÍŠIL, J. Measurement of Self-recognized Social and Health Threats in Addiction: Four-dimensional Scale Approach. In: *Proceedings of 9th SWS International Scientific Conference on Social Sciences - ISCSSL 2022* [online]. SGEM WORLD SCIENCE (SWS) Scholarly Society, 2022b, p. 945–952. ISBN 978-3-903438-04-0. Available from: <https://doi.org/10.35603/sws.iscsl.2022/s13.112>.

OLSON, J. A. et al. Smartphone addiction is increasing across the world: A meta-analysis of 24 countries. *Computers in Human Behavior* [online]. 2022, vol. 129. ISSN 1873-7692. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2021.107138>.

PARK, C. and PARK, Y. R. The Conceptual Model on Smart Phone Addiction among Early Childhood. *International Journal of Social Science and Humanity* [online]. 2014, vol. 4, no. 2, p. 147–150. ISSN 2010-3646. Available from: <https://doi.org/10.7763/IJSSH.2014.V4.336>.

PARK, S.-Y. et al. Long-Term Symptoms of Mobile Phone Use on Mobile Phone Addiction and Depression Among Korean Adolescents. *International Journal of Environmental Research and Public Health* [online]. 2019, vol. 16, no. 19. ISSN 1660-4601. Available from: <https://doi.org/10.3390/ijerph16193584>.

POSPÍŠIL, J. *Social Survey Project* [online]. Olomouc: ITTS, 2018. Available from: <https://www.socialsurvey.eu/>.

PRZYBYLSKI, A. K. et al. Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out. *Computers in Human Behavior* [online]. 2013, vol. 29, no. 4, p. 1841–1848. ISSN 1873-7692. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.02.014>.

RAN, G. et al. The association between social anxiety and mobile phone addiction: A three-level meta-analysis. *Computers in Human Behavior* [online]. 2022, vol. 130. ISSN 1873-7692. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2022.107198>.

SAHIN, S. et al. Evaluation of mobile phone addiction level and sleep quality in university students. *Pakistan Journal of Medical Sciences*. 2013, vol. 29, no. 4, p. 913–918. ISSN 1682-024X.

SEO, D. G. et al. Mobile phone dependency and its impacts on adolescents' social and academic behaviors. *Computers in Human Behavior* [online]. 2016, vol. 63, p. 282–292. ISSN 1873-7692. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.05.026>.

SHEKIN, D. *Handbook of Parametric and Nonparametric Statistical Procedures*. 5th ed. Boca Raton: Chapman & Hall/CRC, 2011. ISBN 978-1-4398-5801-1.

SHINETSETSEG, O. et al. Association between Smartphone Addiction and Suicide. *International Journal of Environmental Research and Public Health* [online]. 2022, vol. 19, no. 18. ISSN 1660-4601. Available from: <https://doi.org/10.3390/ijerph191811600>.

TAN, Ç., PAMUK, M. and DÖNDER, A. Loneliness and Mobile Phone. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* [online]. 2013, vol. 103, p. 606–611. ISSN 1877-0428. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.10.378>.

TIAN, H. and WANG, Y. Mobile Phone Addiction and Sleep Quality among Older People: The Mediating Roles of Depression and Loneliness. *Behavioral Sciences* [online]. 2023, vol. 13, no. 2, p. 153. ISSN 2076-328X. Available from: <https://doi.org/10.3390/bs13020153>.

VOLKMER, S. A. and LERMER, E. Unhappy and addicted to your phone? – Higher mobile phone use is associated with lower well-being. *Computers in Human Behavior* [online]. 2019, vol. 93, p. 210–218. ISSN 1873-7692. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.12.015>.

WANG, W. et al. Perceived Stress and Smartphone Addiction in Medical College Students: The Mediating Role of Negative Emotions and the Moderating Role of Psychological Capital. *Frontiers in Psychology* [online]. 2021, vol. 12. ISSN 1664-1078. Available from: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2021.660234>.

YANG, G. et al. The Influence of Acute Aerobic Exercise on Craving Degree for University Students with Mobile Phone Dependency: A Randomized Controlled Trial. *International Journal of Environmental Research and Public Health* [online]. 2022, vol. 19, no. 15. ISSN 1660-4601. Available from: <https://doi.org/10.3390/ijerph19158983>.

YILDIRIM, C. and CORREIA, A.-P. Exploring the dimensions of nomophobia: Development and validation of a self-reported questionnaire. *Computers in Human Behavior* [online]. 2015, vol. 49, p. 130–137. ISSN 1873-7692. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.02.059>.

ZHANG, J. et al. An updated of meta-analysis on the relationship between mobile phone addiction and sleep disorder. *Journal of Affective Disorders* [online]. 2022, vol. 305, p. 94–101. ISSN 1573-2517. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.jad.2022.02.008>.

ZHEN, R. et al. Social Isolation, Loneliness, and Mobile Phone Dependence among Adolescents During the COVID-19 Pandemic: Roles of Parent–Child Communication Patterns. *International Journal of Mental Health and Addiction* [online]. 2021, p. 1–15. ISSN 1557-1882. Available from: <https://doi.org/10.1007/s11469-021-00700-1>.

ZULKEFLY, N. S. and BAHARUDIN, R. Mobile phone use amongst students in a university in Malaysia: Its correlates and relationship to psychological health. *European Journal of Scientific Research*. 2009, vol. 37, no. 2, p. 206–218. ISSN 1450-216X.

	SMARTPHONE ADDICTION AND ITS CONSEQUENCE ON THE PERCEIVED THREAT IN HEALTH, FAMILY SOCIAL AND ECONOMIC AREAS	HELENA POSPÍŠILOVÁ PAVLA MACHÁČKOVÁ	75
--	---	--	-----------

Funding details

This work was supported by the Internal Grant Agency of Palacký University Olomouc under Grant IGA_CMTF_2023_008 Values context of social functioning III.

Contact

Mgr. Helena Pospíšilová, Ph.D.
 Sts. Cyril and Methodius Faculty of Theology, Palacký University Olomouc
 Department of Christian Social Work
 Univerzitní 244/22, 779 00 Olomouc, Czech Republic
helena.pospisilova@upol.cz

Mgr. Pavla Macháčková, Ph.D.
 Sts. Cyril and Methodius Faculty of Theology, Palacký University Olomouc
 Department of Christian Social Work
 Univerzitní 244/22, 779 00 Olomouc, Czech Republic
pavla.machackova@upol.cz

WHEN TWO PEOPLE DO THE SAME THING, IT'S NOT THE SAME THING: CONSISTENCIES AND DIFFERENCES IN CONTENT ANALYSIS OF THERAPY DIARIES

Irena Loudová¹, Kateřina Strnadová², Silvie Urbanová²

Abstract

One of the frequent objections to qualitative approaches and the use of qualitative methods for research is the subjectivity of the evaluation – it is entirely up to the analyst to choose which sections to analyse, what codes to use, what themes to generate as significant and pass them on for further analysis or interpretation. This study, which is part of the broader DAQUAo project (psycholinguistic analysis of therapeutic diaries), is concerned with content analysis as a fundamental and usually the first step in most qualitative approaches. The aim of this study is to verify the agreement of assessors by statistically comparing codes obtained by the content analysis method in the open coding phase, performed by two independent analysts on identical texts. Stimulus material: therapy journals, N=179 unique text entries, total 22,046 words. Results: Analytical K identified 32 codes, analyst L identified 70 codes. Codes that were close in content were referred to assessor agreement analysis (paired t-test). There was an agreement for two codes (movement-travel, emotion-good mood). Most of the differences were due to different levels of generality – there were mostly hyper- and hyponymy relationships between the analyst's codes K and L (the superordinate category K corresponded to several specific categories of L) or adjacent categories (two specific instances of one superordinate category). Approximately one-third of the codes were unique and could not be easily compared. Conclusion: coding text through content analysis requires careful training, a clear definition of the level of generality required in the first stage of coding, and last but not least, a formulated research question. These three conditions can ensure higher inter-assessor agreement and de facto better reliability of the method as such.

Keywords

Content analysis, therapeutic diaries, inter-assessor agreement

¹ Department of Pedagogy and Psychology, Faculty of Education, University of Hradec Králové

² Institute of Primary, Pre-primary and Special Education, Faculty of Education, University of Hradec Králové

INTRODUCTION

Addiction to addictive substances, especially alcohol, is a serious problem in society that affects millions of people worldwide (Detels et al., 2021). This socio-pathological phenomenon has serious consequences for the physical, psychological and social health of individuals and the wider society. Addiction treatment is a demanding long-term and thus expensive process that requires a comprehensive approach and individual care (Dekkers et al., 2021).

One of the methods that is traditional in the Czech Republic and is becoming an increasingly important part of treatment is writing therapeutic diaries (Miovský et al., 2015). Therapeutic diaries serve as a vehicle for expressing and processing these issues and deepening self-understanding. Diaries are valuable material not only for the author himself, but also for the caring staff. Analysis of these diaries allows to identify patterns of behavior, emotional fluctuations, negative thought processes, stressful situations, coping with problems, social interactions, general internal dialogue of patients in treatment and last but not least, my potential to reveal triggers of alcohol consumption and also strengthens awareness of the risks and reasons that they can reverse the therapeutic process and, for example, increase the risk of relapse (Hymer, 1991; MacKrill, 2007; Thiele, Laireiter and Baumann, 2002). Diary analysis is thus an important tool for therapists and care staff, which allows them, among other things, to create individually tailored treatment strategies and to focus on specific areas that are key for each individual. In this way, analysis of therapeutic diaries can play a key role in the success of treatment and in providing ongoing support for alcoholics to achieve and maintain self-sufficiency and a life free of alcohol dependence.

Analysing diary texts is a challenging and subjective process that requires expert knowledge and the ability to understand the context and content of the records.

In the new millennium, there is a growing interest in qualitative research in the social sciences, the goal of which is not exact precision of measurement but depth of understanding. Nevertheless, analyses conducted under the banner of qualitative approaches often work with countable signs. One popular method of analysis in qualitative research is thematic analysis. Its aim is to uncover themes that are relevant to the individuals being studied or the problem being addressed and to analyse these themes.

Themes are analysed based on qualitative indicators (what it is about), quantitative indicators (how often they occur in the text) and relational indicators (analysis of context). The critical moment is precisely the choice of quotations and their encoding (coding). That is a subjective step that requires a feeling for language, knowledge of and feeling for the subject matter, openness (not being subject to one's own projections, being able to enclose them), etc. Criticism of qualitative methods is often directed at this point. It is virtually impossible to verify the objectivity of code assignment. Some procedures can help to gain at least partial insight into the "hard" properties of qualitative assessment. That is where our study aims.

Objective of the Study

The study aims to look at the content analysis in the coding phase (assigning codes to sections of text) through the lens of “hard data” and to measure the agreement between two independent assessors. The research question is: What is the judges’ agreement on the assigned codes? Specifically: we measured (1) how the two independent analysts agree on the choice of codes (how many of the same codes/themes they extract from the analysed texts) and (2) how the independent analysts agree on the codes for the same text sections (to what extent they assign semantically similar/related themes to the same text sections).

For the planned analyses based on the coding of the diaries of alcohol-dependent persons in treatment, lay assessors from among students were deliberately selected. There were several motivations for this choice: in practice, untrained people normally comment on the diaries (the staff who read the diaries and give feedback are not trained) and therefore the codes revealed to laymen can correspond to the intuitive insight of the staff; lay people bring a diverse perspective unencumbered by training; laymen better represent the general reader; lay people can more easily avoid the use of expert language and better penetrate the natural categories in the text; the use of laypersons can serve to prevent bias (professionals may have assumptions based on expertise, while laypersons may be more open to different interpretations); increased motivation (internal – students are more willing to try new methods, external motivation – they participated in research for a small stipend); pedagogical contribution (the topic of addiction and the topic of qualitative analysis is part of the curriculum, the results can be projected into teaching, the involvement of students can provide direct experience with the analysis) and, last but not least, the real-world application is definitely important (as already mentioned, in praxis they read diaries and untrained actors of the treatment process react to them). The results may contribute to the discussion of the reliability of content, and hence thematic, analysis (validity is not the subject of this study). Secondly, it serves as a pilot for the process of coding and theme generation for the analysis of thematic trajectories of treatment diaries addressed in the DAQUAo project.

METHOD

Research design: a quantitative, comparative study (the outputs of two sets of codes assigned to the same texts are compared).

Material analysed and analysis procedure

Authentic textual records of therapeutic diaries of substance abusers were chosen as the stimulus material. Clients in residential treatment were asked to provide the diaries and to provide a copy at the end of treatment. Anonymized transcriptions of the diaries were made. These transcripts (containing no personal or identifying information of clients)

were divided into individual daily entries. As our department did not agree to purchase high quality specialized software for the thematic analyses performed, we used MS Excel, which is also available to the collaborating analysts. Each single record was entered into one cell in the first column.

The analysts were trained in the thematic analysis process. They practiced the content analysis procedure, the process of coding based on the syntactic-semantic approach, and the coding procedure on several practice texts.

The stimulus material for the actual research consisted of two complete diaries from residential treatment for addiction, one diary of 89 daily entries in which a total of 10,393 words were written and the other diary of 90 daily entries in which a total of 11,653 words were written, i.e., a total of 179 unique diary entries of 22,046 words entered the analysis. The research texts were analysed separately and independently by the analysts. The analysts read the entries repeatedly. The units of analysis were words, phrases, sentences, or exceptionally longer sections – always at the analyst's discretion. If a separate theme emerged, they created a new column for it, coded it, and recorded in the appropriate column the number of times the theme appeared (coded) in the daily record. Analysts were asked not to limit themselves in creating themes by content (themes did not have to be related to addiction treatment, no research question was asked) or number (they could create as many codes as emerged). It is important to note that the other steps of the analysis (content, thematic) are not addressed in this paper (grouping codes into higher order themes, finding connections between themes, analysing in relation to the therapeutic process, etc.).

The two resulting lists of themes (codes) were then submitted to statistical analysis to assess the agreement of the assessors in coding the text.

Analysts

The analysis was conducted independently by two female students of the same age (21 years). Analyst K is a student of Czech language and literature, while analyst L is a student of Special Education. Both are lay assessors (they had no experience with qualitative research or the method of thematic analysis before the research).

Data processing procedure

Each analyst provided an excel file with her codes and the number of occurrences for each record. This was followed by a joint meeting where they explained the meanings they attributed to their chosen themes (codes). Next, they looked for matches (if they generated the same theme) and intersections (if the themes were similar in meaning, if one theme was a subset of another theme, etc.). Pairs of analogous codes were generated. These pairs were subjected to statistical analysis – a non-parametric paired t-test was calculated for each pair of matching or intersecting themes.

RESULTS

The analysts obtained different numbers of codes: analyst K obtained a total of 32 codes, analyst L obtained a total of 70 codes. Inquiry with the analysts and the coding process revealed that Analyst L did not want to abandon content in her choice of codes and chose themes that also made sense to her in relation to the content and goal of keeping the diaries (promoting addiction treatment). Analyst K took a different approach to code development, preferring to search for semantically close units.

Linking codes into comparable pairs was more challenging than originally anticipated. Each analyst viewed the content from a different perspective and at a different level of generality. That already proves to be a significant difference and an important result of this study.

We conducted the pairing expertly (both analysts, the research supervisor and the psychologist were present). For better orientation, we provided the codes with numbers. First, we assigned numbers to the codes of analyst K, who had fewer codes. We then went through Analyst L's themes and tried to match/sub-match them to Analyst K's themes, so that pairs were created. According to the pair, we assigned numbers to Analyst L's codes and subjected the pairs with the same numbers to a paired t-test. See the tables below for the results.

Note: we excluded codes with very low incidence from the statistical treatment. For example, the code L21_politics, interesting in content but minimal in frequency (5 occurrences, reactions to political events the client heard about on TV).

Agreements

Of all the pairs created, only two showed agreements in the assessment, i.e. no conclusive difference was measured.

Tab. 1 Inter-assessors' agreement: paired t-test (N=179 records)

Measure 1	Measure 2	W	z	p
K10_related to movement	L10_ movement, sport, travel	6,187.5	-1.562	0.118
K31_emotions	L31_good mood, joy	5,959.0	0.411	0.682

That was **category 10** ($p=0.118$): both analysts agreed that they selected statements that described a movement for this code. Analyst K relied heavily on the use of verbs describing **bodily movement** (e.g., "go", "run") to label the quotations; Analyst L described that she created the category for utterances representing **expressions of active time spending**, as opposed to passive time spending (e.g., "I went for a run", "we went for a hike today", "I went into town to buy a present", "I warmed up with gritted teeth, but I gave it a go").

The second agreement was found for **category 31** ($p=0.682$): both analysts included quotations related to **emotions**. Analyst K conceptualized the category broadly and included all quotations in which words describing **emotional experience** appeared. According to her, she relied mainly on nouns and adjectives ('bored', 'fidget', 'pleasant'), while analyst L assigned each of the emotions a separate category. The categories anger, anxiety, and sadness showed statistically significant differences, while the category good mood showed statistical agreement. That is why we can conclude that either analyst K noticed mainly positive emotions and positive experiences or that positive emotions were more frequent in the analysed texts compared to negative ones. The numbers argue for the latter: in all 179 entries, the analysts identified the quotation with the theme of anxiety 14 times, anger 6 times, sadness 10 times, and joy 149 times. It is worth mentioning the information from the inquiry with the female analysts, who agreed that the quotes often showed ambivalent emotions, which led analyst K to decide to combine them into one category and not distinguish them. An example of that is the sentence from record 14: "It was the most beautiful time for me, but also a lot of worries".

Differing Levels of Generality

On closer analysis of the differences, we found that some of the **differences were due to different levels of generality of the codes.**

Tab. 2 Inter-assessors' disagreements – hypernyms: paired t-test (N=179 records)

Measure 1	Measure 2	W	z	p
KK07_deviation from presence	L07_future	4,658.0	-2.592	0.01
	L07_past	758.5	-10.171	<.001
K13_associated with the senses	L13_Listening, music, radio	5,516.0	5.615	<.001
	L13_Sensing, observing something	4,985.0	4.828	<.001
K16_work-related	L16_energy, motivation for activities	654.0	-10.457	<.001
	L16_money	7,659.5	6.302	<.001
	L16_awards, rewards, points, fairness	7,118.0	8.601	<.001
	L16_work, employment	3,823.5	-4.458	<.001
K23_close relationships	L23_family, family members	6,885.5	8.007	<.001
	L23_friends	7,076.0	9.297	<.001
K25_body-related	L25_health, fitness	10,405.0	5.602	<.001
	L25_illness, decline in fitness	12,242.0	10.827	<.001
	L25_addictive substances	12,602.0	10.734	<.001
	L25_wellness, well-being, relaxation	12,622.0	10.769	<.001
K30_enjoyment, entertainment	L30_leisure	12,750.0	8.951	<.001
	L30_lifestyle	6,369.0	-2.096	0.036
	L30_negation, denial, rejection	10,783.0	5.113	<.001
	L30_wanting, desires, wishes	14,003.0	10.936	<.001
K31_emotions	L31_anger, rage	7,193.0	9.331	<.001
	L31_anxiety	7,316.0	9.107	<.001
	L31_sadness	7,075.	9.295	<.001

When we looked at the codes from this point of view, we found general tendencies: **analyst K** tended to produce codes representing rather **hypernymic categories** (generalizing, superordinate), while **analyst L** provided **codes corresponding to hyponymic ones** (the term hyponymy refers to subordinate words, for example, apples are hyponymy, fruit is a hypernym). The category K31 emotional experience, described above, includes all quotations containing feelings and emotions, while analyst L distinguished the categories L31 anger, anxiety, sadness and joy.

We observed the same phenomenon in several other categories.

Code K 7 represented hypernyms: **changes in temporal perspective**, and two separate hyponymic codes, L 7 **focus on the past** and **focus on the future**, fell under it.

Code K 13 represented hypernyms: a **sensory experience**, under which fell two separate hyponymic codes L 13 focuses on **auditory stimuli**, usually associated with relaxation, and rest (listening, music, radio) and **focus on visual perception**, usually associated with the ability to concentrate on the present moment and one's surroundings (perception, observation).

Code K 16 represented hypernyms: entries **related to work and money**, and four separate hyponymic codes L 16 fell under it: **energy and motivation for activities** (often associated with the expressions "I feel like it", "I'm eager" or "I have to", "I should", or when the text oozes vigor, e.g. "L16 money (usually quotations describing a visit to a 'mall', in one case a quotation in which the client describes the joy of having his son buy a holiday for the whole family), **extrinsic appreciation** (often associated with a scoring system, e.g. an interesting reflection from the ninth day of treatment 'There was a voluntary job in the afternoon – cleaning the gym, you need to collect points. I unthinkingly did not follow my colleague's advice and did not write the third paper, that only occurred to me later. However, unless something unforeseen happens, it should be enough, but I prefer to be safe, I don't like to do something on the edge," or "After the morning warm-up, I felt very bad because I left the radio on in the room and I got a black point not only from me but also from my colleague.') and L16 **work and employment** (mostly quotes about work duties in treatment, often just listing work activities, such as 'Friday day went as planned, warm-up, raids. The afternoon was a voluntary job cleaning the gym, need to collect points", less often quotes relating to past or future employment, e.g. the therapeutically valuable realization that "alcohol doesn't pay at work").

Code K 23 represented hypernyms: **close relationships**, and under it fell two separate hyponymic codes, L 23 **family and family members** (which included all mentions of family members, both in reflections and in descriptions of actual encounters during hospital visits or discharges) and L23 friends (which included thoughts about past friends and current friendly relationships with co-patients).

Code K 25 represented hypernyms: associated with **the body**, under which fell three separate hyponymic codes L 25 **health and fitness** (which included all mentions of health and health-promoting activities), L 25 **illness and decline in fitness** (which included all health complaints and illnesses as well as mentions of decline in fitness) and L 25 **wellness, well-being and relaxation**.

Code K 30 represented hypernyms: **experience, fun**, under it fell three separate hyponymic codes L 30 **leisure** (included all mentions of leisure activities during the stay in the hospital, quite rare in the previous life), L30 **lifestyle** (included quotations from which the client's lifestyle is obvious, e.g. 'I was delighted when my son Martin told me that the children had paid for a pension in the mountains for Christmas' or 'We discussed over coffee how life in Germany was going. A month ago they moved into a bigger flat, they want a newer car...') and L 30 **wants, desires, wishes** (describing one's wishes, e.g. therapeutically hopeful reflection: "I have about three plans for when I leave here, I don't want to go back, there are many pitfalls and I want to avoid that, I want to start all over again, there are possibilities. The crisis plan is a very interesting thing, I will work on it and gradually add to it").

Code K 31 represented hypernyms: **emotion**, it included four separate hyponymic codes L 31 **anger, rage**, L31 **sadness**, L31 **anxiety**, and L31 **good mood, joy**. We considered excluding the codes for negative emotion because it occurred only 6 to 14 times in the entire sample, an absolutely marginal incidence. However, these are valuable categories for further research work. The content is obvious from the title; we will show some examples. Anger: for example, "I'm sick of copying songs and passwords on the community". Sadness: for example, "Absurdum, not starting anything new, resignation – the organism's time-tested defensive reaction, lethargy. Somehow I'll finish it". Anxiety: for example, "Psycho-group – feeling hopeless when one cannot argue". We have already described joy above, it showed a correspondence.

Other Disagreements

We also tried to link some other codes and calculate the agreement of the assessors. Codes that are closer in content to each other could be the pairs shown in the table. They all show conclusive differences.

Tab. 3 Inter-assessors' disagreement – small overlap: paired t-test (N=179 records)

Measure 1	Measure 2	W	z	p
K08_ associated with place	L08_environment	13.5	-11.485	<.001
K20_ community, therapeutic groups	L20_attitudes towards other patients	765.5	-9.237	<.001
K22_ relationships among people	L22_morality and moral dilemmas	8,670.5	9.212	<.001
K26_news	L26_communication	8,881.5	3.309	<.001
K27_education	L27_interests and hobbies	6,879.5	6.775	<.001
K29_cultural and religious	L29_overlapping themes	2,784	6.194	<.001

From the analysts' citations and inquiries, we infer the following possible reasons for the differences.

Codes **K related to place** and **L to environment** (both address some relationship to the environment in which the respondent lives, the arrangement of the place), the difference is mainly due to the different perception of the actual activity related to the place – analyst K classified cleaning to the code of work, analyst L also to the arrangement of the environment.

Codes **K community and therapeutic groups** and **L attitudes towards other patients**. The difference stems from the different focus of the code: the K analyst marked all quotes where community or therapy group appeared that included even a simple scheduling location, descriptive information that it took place, etc., whereas the L analyst focused on relational events that most often occurred during community or therapy sessions (but often outside of them) and was reflected in the diary by the patient.

We linked the codes **K relationships between people** and **L morality and moral dilemmas** based on the observation that the moral background is often the topic of relationship quotes (e.g. "Big community – the voting was a bit boring, here's your candidate, so vote for him at least for the second time, a bit Kafkaesque. Interesting process."), but many of K's quotes contain simple descriptions of relationships without dilemmas ("Daughter will surely be happy, even if she lives all the way in. She often had to be ashamed of me and then mourned it. Son - cold relationship for some time, hello.

Otherwise, the environment is cool, the nurses are friendly and helpful, thanks a lot for that!"), that may explain the difference.

The difference in the **K news** and **L communication** codes stems from the different focus: K news recorded all new information both from television and from people, the client was always the recipient of the information, while the L code indicated all quotations where communication was in both directions, i.e. even if the client communicated the information, for example sending a letter.

The difference in the codes **K education** and **L interests and hobbies** is obvious. Rather, the concordance calculation confirmed that education is definitely not the most common interest or hobby of the clients.

The divergence in codes **K cultural and religious** and **L self-transcendent themes** appeared initially promising (perhaps because both clients reflected on Christmas in the diaries), but the figures again confirmed that there were few common elements; analyst L sought to identify personal self-transcendent circumstances of the entries (for example, including reflections on offspring, their future relationships, and reflections on films and books) in addition to general cultural matters.

If we try to summarize, then the common elements of some of the considered and unconfirmed pairs of codes and the reason for the differences in coding are: the relationship of superiority and inferiority, or different degrees of generalization (often addressing only one part of the whole possible spectrum), or two different groups from the same superordinate group of phenomena (thus logically having little content overlap). The low incidence of some codes (codes 8, 26, 27, 29 < 50) may have contributed to the result.

DISCUSSION AND CONCLUSION

The study focused on one sub-element of the whole (usually multi-stage) process of qualitative analysis of the therapeutic diaries of alcohol-addicted clients, namely the element of content analysis, also known as open coding. Nearly two hundred diary entries were referred to two trained analysts with a basic instruction: identify all sections (words, phrases, sentences, paragraphs) in the text that you consider important and code them, and for each daily entry indicate how many times the code occurs in it. The unit of coding (word, phrase, sentence, paragraph), and the extent and number of codes were strictly at the discretion of the analysts.

It was found that two independently working analysts arrived at very different code counts, the difference being more than double (32:70). The difference was due to the general setting of the analysts: one analyst had difficulty detaching herself from the fact that she was analysing therapeutic diaries and reported that she unconsciously considered the story and circumstances of the text being analysed when choosing quotations and making codes, while the other analyst managed to detach herself from the purpose of the text being analysed much more easily. It is difficult to judge what is good. In the classic content analysis process, the relationship to the topic can influence the analytical process, contaminating the analysis with its implicit ideas (Cohen, Manion and Morrison, 2017).

Therefore, some methods approach the capping at the very beginning of the research (before entering the field, for data, etc.) (Aydin, 2022). On the other hand, the absence of a relationship to the topic can cause a disconnection from the core of the problem, leading to an impersonal, perhaps even machine-like analysis that can lose the elements of the problem-oriented human layer of analysis (Kracauer, 2022). Thus, it seems optimal to use the elements of capping, reflection on the relationship to the topic, and collaboration, cooperation on the analysis (that it is not done in isolation by one researcher alone, but involves multiple researchers) (Vaismoradi et al., 2016).

Analyst K admitted that she was guided a lot by her linguistic sense when marking quotations and choosing codes, perceiving the semantic relatedness of textual units. This was often evident when describing categories (e.g., code L10 movement relied heavily on the use of verbs describing bodily movement such as “go” or “run”, or code L16 energy and motivation for activities was often associated with the expressions “to have a taste”, “with a taste” or “I must”, “I should”). In some cases, even a retrospective assessment of the coding process showed that it was guided primarily by the morphosyntactic elements of the text and only secondarily by the content (e.g., code L07 past was often assigned almost mechanically if the past tense occurred and the content was not related to the immediate past, code L07 future ditto). This approach offers a research question for some further study – what would be the match between this approach implemented by a human parser and a machine learning approach, e.g. Pennebaker’s LIWC (MacKrell et al., 2021)?

Statistical assessment of the agreement showed that there was an agreement for “only” two codes (movement-travel, emotion-good mood). Most of the differences were due to different degrees of generality – there were mostly hyper- and hyponymy relations between the codes of analysts K and L (the superordinate category K corresponded to several specific categories of L) or they were two adjacent categories (two specific cases of one superordinate category). Approximately one-third of the codes were unique and could not be easily compared. These outcomes re in agreement with the studies of Lindren (Lindgren, Lundman and Graneheim, 2020) and van Zyl (van Zyl et al., 2021). In conclusion we can say that coding text through content analysis requires careful training, a clear definition of the level of generality required in the first stage of coding, and last but not least, a formulated research question. These three conditions can ensure higher inter-assessor agreement and de facto better reliability of the method as such. The intent of the study was deliberately formulated in its simplest form (see Occam’s Razor), the aim being to assess elementary consensus on the “encoding” of the text. The limitations of the study certainly include the fact that the specific research project is a student project, therefore two lay assessors acted as analysts, not experienced professionals in the field of qualitative science. The analytic task was completely isolated from the link to the deeper research objectives (understanding the content, linking the content to the therapeutic process, predicting treatment success from the text, etc.) that are the focus of the DAQUAo team’s studies (Perez-Castillo et al., 2018). Although the study takes the form of classic quantitative comparative research, the findings cannot be generalized.

Acknowledgement

This paper was supported by the Specific Research of the Faculty of Education, the University of Hradec Králové 2022, No: 3/II_22, entitled: From words to topics and back: thematic analysis of written texts. Thanks to Jana Marie Havigerová for consulting on the methodological aspects of the research and Jiří Haviger for statistical data processing.

References

AYDIN, S. Cross-validated adaboost classification of emotion regulation strategies identified by spectral coherence in resting-state. *Neuroinformatics*. 2022, vol. 20, no. 3, p. 627–639. ISSN 1539-2791.

COHEN, L., MANION, L. and MORRISON, K. Coding and content analysis. In: *Research methods in education*. London: Routledge, 2017. ISBN 978-1-138-20986-2.

DEKKERS, A. et al. Exploring essential components of addiction recovery: a qualitative study across assisted and unassisted recovery pathways. *Drugs* [online]. 2021, vol. 28, no. 5, p. 486–495. ISSN 1465-3370. DOI: 10.1080/09687637.2021.1943315.

DETELS, R. et al. (eds.). *Oxford Textbook of Global Public Health*. Oxford: Oxford University Press, 2021. ISBN 978-0-19-881680-5.

HYMER, S. The Diary as Therapy: The Diary as Adjunct to Therapy. *Psychotherapy in private practice*. 1991, vol. 9, no. 4, p. 13–30. ISSN 0731-7158.

KRACAUER, S. 18 The Challenge of Qualitative Content Analysis. In: *Selected Writings on Media, Propaganda, and Political Communication*. New York: Columbia University Press, 2022, p. 322–332. ISBN 978-0-231-55566-1.

LINDGREN, B. M., LUNDMAN, B. and GRANEHEIM, U. H. Abstraction and interpretation during the qualitative content analysis process. *International journal of nursing studies*. 2020, vol. 108. ISSN 0020-7489.

MACKRILL, K. et al. What makes an idea worth spreading? Language markers of popularity in TED talks by academics and other speakers. *Journal of the Association for Information Science and Technology*. 2021, vol. 72, no. 8, p. 1028–1038. ISSN 2330-1635.

MACKRILL, T. Using a cross-contextual qualitative diary design to explore client experiences of psychotherapy. *Counselling and Psychotherapy Research* [online]. 2007, vol. 7, no. 4, p. 233–239. ISSN 1746-1405. DOI: 10.1080/14733140701722455.

MIOVSKÝ, M. et al. Academic education in addictology (addiction science) in the Czech Republic: Analysis of the (pre-1989) historical origins. *Nordisk Alkohol- & Narkotikatidskrift: NAT* [online]. 2015, vol. 32, no. 5, p. 527–538. ISSN 1458-6126. DOI: 10.1515/nsad-2015-0050.

PEREZ-CASTILLO, R. et al. DAQUA-MASS: An ISO 8000-61 based data quality management methodology for sensor data. *Sensors*. 2018, vol. 18, no. 9. ISSN 1424-8220.

THIELE, C., LAIREITER, A.-R. and BAUMANN, U. Diaries in clinical psychology and psychotherapy: a selective review. *Clinical Psychology & Psychotherapy* [online]. 2002, vol. 9, no. 1, p. 1–37. ISSN 1099-0879. DOI: 10.1002/cpp.302.

VAISMORADI, M. et al. Theme development in qualitative content analysis and thematic analysis. *Journals of Nursing Education and Practice*. 2016, vol. 6, no. 5. ISSN 1925-4040.

VAN ZYL, C. et al. Unravelling 'low-resource settings': a systematic scoping review with qualitative content analysis. *BMJ global health*. 2021, vol. 6, no. 6. ISSN 2059-7908.

Contact

Mgr. Irena Loudová, Ph.D.

Faculty of Education, University of Hradec Králové

Department of Pedagogy and Psychology

Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové, Czech Republic

irena.loudova@uhk.cz

Mgr. Kateřina Strnadová

Faculty of Education, University of Hradec Králové

Institute of Primary, Pre-primary and Special Education

Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové, Czech Republic

katerina.strnadova@uhk.cz

Mgr. Silvie Urbanová

Faculty of Education, University of Hradec Králové

Institute of Primary, Pre-primary and Special Education

Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové, Czech Republic

silvie.urbanova@uhk.cz

RODINA V PRŮBĚHU 20. STOLETÍ

FAMILY DURING THE 20TH CENTURY

Kamil Janiš¹, Zdeňka Římovská²

Abstrakt

Rodina a následně i společnost, se v průběhu minulého a v počátcích tohoto století výrazně proměňují. Všechny uvedené změny je nutno citlivě vnímat. Společnost si bude muset v blízké budoucnosti zvyknout na možné alternativní způsoby nejen vzájemného soužití a naučit se je v plné míře tolerovat, ale i moderní technologie, postoj k rodině, dětem, osobním životním hodnotám apod. Cílem příspěvku je seznámit s charakteristikami jednotlivých generací a nastínit některé možné cesty a úvahy, nad dalším vnímáním pojmu rodina.

Klíčová slova

rodina, společnost, generace, charakteristika, technologie

Abstract

The family, and consequently society, has changed significantly during the last and early stages of this century. All these changes must be sensitively perceived. In the near future, society will have to get used to possible alternative ways of not only mutual coexistence and learn to fully tolerate them, but also modern technologies, attitude to family, children, personal life values, etc. The aim of the paper is to familiarize with the characteristics of individual generations and to outline some possible ways and considerations over the further perception of the concept of family.

Keywords

family, society, generation, characteristics, technology

¹ Ústav pedagogických a psychologických věd, Fakulta veřejných politik v Opavě, Slezská univerzita v Opavě

² Ústav lékařských zdravotnických studií, Fakulta veřejných politik v Opavě, Slezská univerzita v Opavě

ÚVOD

V průběhu staletí představovala rodina určitou sociální jistotu pro své členy, ale také představovala základní stavební kámen dobové společnosti. Vedle celé řady funkcí, které v průběhu historie rodina naplňovala, bylo jedním z hlavních motivů zajistit legitimní zabezpečení následovnictví, vyřešení vztahu k dětem, ke stávajícímu majetku apod.

Jednou z podmínek vzniku rodiny je uzavření manželství. V podstatě až do počátku minulého století byly tolerovány sňatky pouze v kostele, čímž si většina mimomanželských dětí od počátku svého života nesla s sebou výrazné stigma a musela se potýkat s nepřízní nejen svého osudu, ale v mnoha směrech i svého okolí. K tomu v novém 21. století přistupuje i další proměnná, kterou představují homoparentální rodiny a osoby žijící v registrovaném partnerském vztahu. Dá se reálně předpokládat, že právě tyto skupiny budou postupně procentuálně ve společnosti narůstat, stejně tak jako i počet svobodných matek.

Pohled na rodinu je v současné době především vnímám z pozice právní, od které se odvíjí celá řada dalších souvislostí. Velice důležité je sice vymezení samotného sociálního útvaru (instituce) zvaného rodina, ale mnohdy se opomíjí cesta dospívajících k uzavření manželství a případného rodičovství. Ještě je zapotřebí si uvědomit, že vše se odehrává na pozadí konfrontace převládajících názorů konkrétní generace, které se naprosto přirozeně promítají v jednom bodě, a to zejména v prostředí rodiny.

Je zřejmé, že pohled na rodinu si každá generace vymezuje sama, byť v intencích dobových zákonů, ale má také vlastní představu, a to proto, že i ona sama preferuje určité hodnoty, má rozličné motivace, očekávání, jak se prosadí v dané době na trhu práce i v prostředí společnosti, a jaký zaujme vztah ke starší (předchozí) generaci. Po celý život si s sebou nosíme zkušenosti z vlastní rodiny a kombinujeme s představou vlastní rodiny, a to na pozadí svého partnera/ky, která/ý si přináší obdobné zkušenosti ze své původní rodiny.

Vnímání rodiny výrazně ovlivňuje i představa mladé generace o poslání, funkci a náplni, i smyslu právě oné dané sociální instituce, představované rodinou. Přesněji bychom měli uvažovat o partnerském soužití, protože takové seskupení, podle názoru autora, bude v poslední době převažovat.

Charakteristiky jednotlivých generací ve 20. století

V průběhu minulého století se pár odborníků z řad demografů a sociologů soustředilo na možnost, zda by nešlo jednotlivé generace od sebe začít odlišovat podle určitých společných znaků.

Demografové William Strauss a Neil Howe se pokusili charakterizovat jednotlivé věkové generace, a to včetně typických znaků. Pokus o kategorizaci se může stát určitým základem pro vymezení předpokladů pro představu dané generace o rodině, její funkci, poslání apod. To znamená, že každá generace má svou charakteristiku, preferuje určité hodnoty, ale také se určitými znaky odlišuje od předchozích generací.

Z hlediska věkového nelze jednoznačně určit interval, který danou generaci vymezuje. Z toho vyplývá, že aktuální věk je nutno chápat vysloveně jen jako orientační.

ZTRACENÁ GENERACE (1901–1920/1924)

Jedna z prvních generací, která se projevila na počátku 20. století, se označuje jako tzv. **ztracená generace** (angl. Greatest Generation), a to po tzv. dlouhém 19. století. Jedná se o jedince, kteří se narodili na počátku minulého století, a to především na pozadí blížícího se světového konfliktu. To znamená, že zmiňovaná generace zažila plnou měrou první světovou válku, a to se všemi dopady především na mladou populaci, která se chystala na vstup do života, připravovala se založit vlastní rodiny atd. Vedle úbytku mužů, a to z důvodu války, (případně válečným zraněním byli odkázáni na pomoc druhých), se ženy musely ve větší míře přesunout do pracovního prostředí, tzn. do továren a zemědělství. Určitou „náplastí“ bylo postupné získávání volebního práva, začaly výrazně vstupovat do politiky a začaly se prosazovat v pozicích, které byly dříve výhradně obsazené muži.

Absence potencionálních manželů (ženichů) sváděla k trendu poohlížet se po mužích v mladších věkových kategoriích, ale také hledání uspokojení jinde. V případě, že se jednalo o matky s dětmi, pak jedno z možných řešení spočívalo především v prostituci, kde hledaly povětšinou i dostatek finančních prostředků na zabezpečení rodiny.

V rovině přípravy na manželství zde stále působil nezanedbatelný vliv církve, která se všemožně snažila zajistit trvalost manželského svazku (tuto skutečnost však nelze posuzovat negativně).

Na druhé straně ve společnosti doznívá dřívější a dosud přetrvávající určitá „pseudopruderie“, (dvoji) morálka. Mužům při získávání sexuálních zkušeností bylo téměř vše povoleno, případně tolerováno. Naopak u žen se předpokládala pohlavní čistota a nezkoušenost. Ve své podstatě muži získávali své první zkušenosti v nevěstincích nebo na ulici, v případě válečných tažení i sexuální zkušenosti v týlu válečných událostí, v mnoha případech i znásilňováním žen na obsazených územích. Zvláštní kapitolu zde představuje bigamie u československých legionářů, zejména v rámci tažení v Rusku. Všechny uvedené aktivity zvyšovaly šanci „získat“, s velkou pravděpodobností, některou z dobově rozšířených pohlavně přenosnou nemoc (nejčastěji kapavku a syfilis). Při pozdějším navázání tzv. vážné známosti, došlo k samozřejmému přenosu pohlavní nemoci na relativně pohlavně čistou manželku, a to se všemi dopady na její zdravotní stav.

Přesto se vzniklé rodiny, jako celek, vyznačovaly velkou stabilitou, přičemž rozvodovost, respektive rozpad stabilizované rodiny byl spíše výjimkou. Svou roli zde sehrávalo také veřejné mínění, které obzvláště na vesnici bylo velice silné.

TICHÁ GENERACE (1925–1945)

Tzv. **tichá generace** (angl. Silent Generation), která zahrnuje jedince narozené v období od 20. let minulého století do konce druhé světové války, se v podstatě jednalo o první generaci, která byla početně menší než generace předchozí. Důvodem byly demografické dopady druhé světové války.

Z hlediska vztahových se uplatňovalo stále vyzdvihování pojmu rodina, ale také zároveň v důsledku hospodářské krize dochází k nejistotě rodinu uživit. Přesto se plně uplatňoval tradiční (konzervativní) model manželského soužití, kdy úkolem muže, bylo vydělávat peníze a po hmotné stránce zabezpečit rodinu, žena se starala o domácnost a věnovala se péči o děti a současně „poslouchala“ manžela. Muž měl rozhodující slovo při výchově dětí a stejně tak při výběru budoucího partnera/ky svého dítěte. Uvedený model je blízký patriarchálnímu vedení rodiny.

Rozvody manželství byly jen ojedinělé. Ty se v Československu uzákonily až v roce 1950. Do daného roku byly v podstatě dvě alternativy rozvodu, a to od stolu a lože, tzn., že manželé spolu nežili, ale manželství platilo i nadále. Druhou formou byla rozluka, kdy podmínkou k rozvodu bylo například cizoložství, nepodmíněné odsouzení odnětí svobody na 3 a více let, případně duševní nemoc.

Objevuje se také myšlenka tzv. **volné lásky**, kterou celá řada představitelů propaguje a sama uplatňuje. Velké rozšíření volného soužití se objevuje v bývalém Sovětském svazu už v období před druhou světovou válkou.

Ve svém díle Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu uvedl Engels: *„Byla-li monogamie ze všech známých manželských forem jedinou, v nichž se vyvíjela moderní pohlavní láska, neznamená to, že se v ní vyvíjela výlučně nebo aspoň převážně v podobě vzájemné lásky mezi manžely. Vylučuje to celá povaha monogamie založená na svrchovanosti muže. U všech historicky činných tříd je manželství věcí smlouvy uzavřené mezi rodiči. A první historická forma pohlavní lásky jako vášně, připadla v úděl každé lidské bytosti (aspoň ve vyšších třídách), a jako vyšší formy pohlavního pudu, tato první forma, rytířská láska středověku, nebyla nějakým způsobem láskou manželskou. Ba právě naopak“*. Jak dále Engels (1949) uvádí, je zde na prvním místě cizoložství. Velice lakonicky řečeno, je zde uvedeno, že manželství je jistý druh prostituce. Tyto i podobné myšlenky byly velice blízké propagátorům tzv. volné lásky, která se zcela opírala o svobodnou volbu při pohlavním aktu na základě lásky. Byla to snaha a útok na instituci manželství, ale také boj za pohlavní rovnoprávnost žen. Propagátoři myšlenky volné lásky šli ještě dál. Přikládali argumenty opravňující ženu k nevěře, k rozvodu a odejití za „hlasem svého srdce“. Příznačně celou problematiku charakterizuje Ch. Albert (1910). Myšlenka volné lásky měla své obhájce hluboko ve středověku, kdy např. Juan Ruiz (asi 1283 – asi 1350, znám spíše jako Arcikněz Hitský) napsal dílo *„Kniha o pravé lásce“*, kde právě prosazuje a opěvuje volnou lásku. V době sepisování svého velice zajímavého čtení zrovna pobýval ve vězení, kde mohla sexuální zdrženlivost být podnětem k daným názorům.

Myšlenky volné lásky nacházely své stoupence především v řadách protagonistů nových uměleckých směrů, ale i u mladých revolucionářů z řad radikálů. Myšlenky volné lásky proklamovaly, že *„volná láska není jen volnost uzavíratí pohlavní spojení mimo vši formalitu, beze všeho počmáraného papíru a stejně je zrušovat“*. V mnoha směrech se uvedené názory uplatňují i dnes u partnerských svazků, pro které sňatek představuje významný stupeň formálnosti.

GENERACE BABY BOOMERS (v překladu generace populační exploze, 1946–1964)

Jedná se o generaci, která se narodila do poválečného prostředí, ale také se jednalo o generaci, která se objevila v období obrovské prosperity, v období nadšení z dosažené svobody a míru. V českém (československém prostředí) se obdobně, jako v dalších zemích tzv. komunistického bloku, jednalo o budovatelské nadšení. Výrazně se projevil nárůst porodnosti a tím i následující podíl mladé generace na celospolečenském klimatu. Současně se však projevuje i celá řada požadavků této nastupující generace, a to na bydlení, kulturní vyžití, možnosti svobodného cestování, a s tím souvisí stěhování do míst vhodných pro nový životní styl.

V té době se stát pokouší ovlivňovat výchovu dětí, zejména pak v rámci tzv. volného času a téměř povinnou účastí dětí a následně i mládeže v rámci jednotné organizace (Pionýr a svaz mládeže). Současně dochází i výraznému zapojení žen do pracovního procesu, tzn. ekonomická aktivita. Tím také dochází ze strany státu k pomoci ženám prostřednictvím umístění dětí do jeslí a mateřských škol a nepřímo tak k jednotnému výchovnému působení.

Zajímavým momentem je „pragmatické“ těhotenství, které v období okupace českého prostředí sloužilo jako prostředek před nuceným nasazením v Říši.

Souběžně, s uvolňováním přístupu k sexuálnímu chování se objevují na scéně vědecké poznatky z dané oblasti, které otevírají pole nejen k široké oblasti bádání, ale i nový pohled na úlohu sexu v životě člověka.

V roce 1948 vychází Kinseyho kniha „*Sexuální chování mužů*“ a v roce 1953 kniha „*Sexuální chování žen*“, která působila jak „výbuch atomové bomby“. V každém případě, obě vydané publikace, vyvolaly myšlenkovou revoluci v nazírání na sexuální aktivity a chování, neboť na vědeckých základech otřáslly všemi tabu, která v tehdejší společnosti panovala. Její dopad byl přirozeně i pohledem na chování v prostředí rodiny.

Například každá čtvrtá žena přiznala mimomanželský pohlavní styk, každá pátá se přiznává, že byla v mládí pohlavně zneužita, že orální sex běžně provozuje 47 % párů, masturbaci alespoň jednou v dosavadním životě praktikovalo 92 % mužů a 62 % žen, spokojenější se sexem po svatbě jsou ženy, které před svatbou masturbovaly, sadomasochistické sklony má 12 % žen a 22 % mužů, přičemž 55 % žen a 50 % mužů považuje kousání za vzrušující apod. Kinsey hlásal toleranci k rozličným projevům, jako k masturbaci, orálnímu sexu apod.

Obdobnou myšlenkovou revoluci, obdobné publikování výše zmíněných knih, představovalo v předchozím století (podle Foucault, 1999, s. 35–36) první odkazy na potřebu zabývat se dětskou sexualitou. Tím se začíná otevírat široké pole zájmu v rovině školství.

V minulém století se ještě odehrály dvě revoluce, a to ve vztahu k pohlavně přenosným nemocem a k ovlivňování vlastní reprodukce. Z tohoto úhlu pohledu můžeme rozeznávat dvě tzv. sexuální revoluce.

Za **první sexuální revoluci** se považuje objev (28. 9. 1928) penicilinu Alexandrem Flemingem (1881–1955), kterým se našel prostředek k léčení dvou pohlavně přenosných nemocí, a to kapavky a příjice.

Za **druhou sexuální revoluci** stál objev hormonální antikoncepce (1957 pilulka Enovid), která přispěla k regulování vlastní reprodukce, tzn. nezávislost žen na partnerovi. Poprvé v historii došlo k umožnění, aby v sexuálním chování převládala funkce rekreační nad funkcí prokreační, (tzv. funkci reprodukční).

Oba, výše uvedené objevy, nevnesly do instituce rodiny a její stability klid, ba naopak.

Celá 60. léta 20. století se nesla ve znamení sexuální „svobody“. Především v USA (ale i jinde ve světě) se rodilo velké množství dětí, které neznaly svého biologického otce. Šlo o důsledek celosvětově rozšířeného hnutí **hippies**. Jednou ze základních tezí daného hnutí bylo nalezení osobní svobody, dokonalé soužití s přírodou apod. Vyznavači žili velice skromně, v míru a v lásce, odmítali omezení v počtu sexuálních partnerů atd. To vše se odehrávalo na pozadí konzumace alkoholu a drog.

Autoritativní role otců vzala částečně za své. Navíc výrazně narůstala zaměstnanost žen i snaha o využívání volného času všech členů rodiny. Se zvýšením společenských kontaktů také docházelo k významnějšímu podílu nechtěného těhotenství a rozvodu (rozpadu) rodin.

GENERACE X (1965–1980)

Uvedená generace vstupovala na scénu v letech, kdy přestaly končit, respektive doznívají, finanční, rodinné i společenské jistoty. Mnozí rodiče, zejména matky, pracovaly, a to za účelem udržet si stávající pracovní pozici, zlepšení ekonomické situace rodiny, navíc se prosazovala spíše tendence k individualismu a celkově k pesimismu. Jak uvádí Sullerotová (1998, převzato Kraus, 2014, s. 120), dochází také k poklesu porodnosti. Ze strany státu dochází k zajímavým nabídkám mladým novomanželům. Výrazně klesá věk uzavírání sňatků (u žen lehce nad hranici 20 let, u mužů se jedná o věk nepatrně vyšší). (Tyto demografické výkyvy se následně později promítnou do oblasti školství, s čímž se školství „potýká“ i v současnosti.). Vydělávání peněz je poměrně výrazná hodnota. Začíná se také prvně objevovat syndrom vyhoření.

Do představ o vlastní rodině se začíná projevovat individuální přístup, který má opačný trend k dříve proklamovanému kolektivismu, resp. skupinovému (týmovému) přístupu.

Podle Becka (převzato Kraus, 2014, s. 121) *„základní charakteristikou a současně problémem rodiny začala být kolize mezi láskou, rodinou a osobní svobodou. Současnou společnost nazývá rizikovou a tvrdí, že stávající model tržní modernity, předpokládá společnost bez rodiny a dětí. Jedinec potřebuje být volný, nezávislý, aby mohl vyhovět všem požadavkům. Moderní společnost je společností jedinců a nikoliv rodin, a proto tvrzení, že rodina je základní buňkou společností, přestává být validní“*.

To ve své podstatě znamená, že samotná rodina nepředstavuje v jejich představách zásadní prioritu. Mnohem důležitější je spokojenost v partnerském soužití. Při prvním vztahovém problému dochází k rozpadu vztahu. Na druhé straně však postupně narůstá (Sullerotová, 1998, převzato Kraus, 2014, s. 121) *„důvěra v rodinu a v ceně stoupá věrnost“*.

Současně se jedná o generaci, která vyrůstala v prostředí začínajících moderních technologií, objevují se první počítače. Významnou životní hodnotou je finanční odměna a společenská prestiž, zejména v oblasti politické angažovanosti.

V systému hodnot „ztrácí“ na významu i hodnota rodiny. Mnoho členů generace pochází z rozvedených rodin. Začíná se rozvíjet „manželské a předmanželské poradenství“. V oblasti výchovy se začíná prosazovat výchova k partnerství a rodičovství. Postupně se zvyšuje věk snoubenců i věk, kdy dochází k narození prvního dítěte. V českém prostředí došlo k tomu, že k narození dětí dochází mezi 21 a 24 rokem života. Dalším znakem, který má a bude mít dopad na trvalost rodiny je vysoká zaměstnanost žen. Snaha zvýšit počty dětí byla ze strany společnosti podpořena zvýšením rodinných přídavků na dítě. Podle Sullerotové (1998, s. 35) stoupl počet narozených dětí z 213 800 v roce 1968 na 292 000 v roce 1974.

Předmanželský pohlavní styk se stává ve společnosti poměrně tolerovanou normou. Ve svých dopadech dochází k výraznému nárůstu počtu svobodných matek, které již nebyly společností odsuzovány, stejně tak, jako i jejich děti. Sociální podmínky byly k takovým matkám poměrně příznivě nakloněny. Přesto naše republika patřila ve své době k zemím s nejnižším počtem svobodných matek (opakem byla např. bývalá NDR – Německá demokratická republika). V 80. letech minulého století dochází také k výraznému nárůstu umělého přerušení těhotenství, a to i přes frustrující účast žen před interrupčními komisemi (působily zde od 50. let minulého století a jejich posláním bylo rozhodnout, zda se těhotenství vůbec přeruší, nebo naopak matka bude nucena dítě donosit). Ke zrušení komisí došlo na základě příslušného zákona až v roce 1986.

GENERACE Y (1981 až 1999)

Generace Y (někdy se označují jako **mileniálové**, označení je odvozeno z angl. milenials. Jedná o generaci, která začala vyrůstat v prostředí globalizující se společnosti s významnou náklonností k využívání moderních komunikačních technologií, ale také výrazně zaměřenou na konzumní způsob života.

V současné době jim je mezi 20 a 40 lety. Navenek mohou působit arogantně, nezodpovědně, do jisté míry i rozmazleně (vyznavači mamahotelu, ale také „jájinkové“ apod.).

Vzhledem k tomu, že nemají šanci na získání vlastního bydlení, jen náročně hledají cestu k vlastnímu osamostatnění.

Zástupci se vyznačují rychlým životním stylem, vysokými a mnohdy i přehnanými ambicemi a velkým pracovním vyčerpáním, který se v praxi projevuje často několika souběžnými pracovními poměry (i v podobě brigád a nárazových aktivit). Mezi jejich prioritní zájmy patří získat spoustu finančních prostředků s minimálním vypětím sil, které chtějí věnovat na své zájmy a koníčky. K oblíbeným aktivitám patří cestování.

Jsou schopni řešit složité situace, a to mnohdy neotřelými postupy. V některých případech mají nereálné požadavky na vlastní finanční ohodnocení. Doprovodným znakem je časová zaneprázdněnost, kdy „nestihají“, na nic nemají čas (to se týká i partnerských vztahů).

Významným pozitivním znakem je tolerance v mnoha oblastech, mimo jiné, i v oblasti respektování sexuálních menšin (LGBT).

V oblasti partnerského soužití dávají přednost soužití „na hromádce“, bez zjevné potřeby uzavření sňatku a tím i legalizaci vztahu. Ve vztahu se stále častěji objevují děti (vlastní, případně jen jednoho partnera). Počet dětí narozených mimo manželství se pohybuje v hodnotách přesahující 30 %. Manželství, jako hodnota, není na vysokém stupni žebříčku hodnot, stejně tak není problém daný partnerský svazek „rozpustit“. Jak již bylo uvedeno, neradi se váží na druhou osobu, ale současně mají problémy navazovat nové vztahy. Vyhledávání „ideálních“ partnerů přenechávají na různých agenturách, mnohdy i medializovaných, využívají možností, které nabízejí seznamky v internetovém prostředí. Po roce 1989 dochází k celé řadě negativních jevů v partnerském a manželském soužití, zejména pak nárůst a střídání partnerů (např. také polyamorie), rozvodovost, rození dětí mimo manželství, ale také prostituce apod. Na druhé straně se objevuje také celá řada pozitiv, jako např. výrazně klesá počet umělého přerušení těhotenství, otvírají se nová témata vztahující se např. k nechtěnému těhotenství, které se nestává podmínkou pro uzavření manželství.

Zajímavý postřeh je, že v poslední době pomalu a jistě narůstá počet sňatků v kostele, ale současně také roste i rozvodovost. Mít dítě neznamena, že se musí narodit do uzavřeného manželství, tzn., že rodina není podmínkou. Narůstá i počet tzv. **sériových monogamních vztahů**.

GENERACE Z (2000 až 2015)

Jedná se o generaci, kterou výrazně ovlivňují politické změny, ke kterým nejsou lhostejní, ale současně i možnost dané procesy ovlivnit. Příslušníci generace vyrůstají výhradně v digitálním prostředí (zejména Youtube, WhatsApp, Instagram aj.), a to již od výrazně útlého věku. V každém případě očekávají od digitálních nosičů zábavu, kde rodina představuje určitou „brzdu“ při naplňování svých představ a již zmiňované zábavy.

Naučili se rychle třídit a vyhodnotit obrovské množství informací a k tomu si vyvinuli rafinovaný systém „osmisekundových filtrů“ – krátkých časových úseků, během kterých se rozhodnou, zda daná věc či fenomén stojí za pozornost, nebo ne.

Ve škole se jim stávají digitální technologie nedílnou součástí vzdělávání. Mnohem rychleji dospívají, tzn., že mnohem dříve se dostavuje puberta, a to včetně všech souvisejících projevů.

Přátelské vztahy se svými vrstevníky jsou povětšinou zprostředkované, což vede k tomu, že nedokáží v plné míře navazovat osobní kontakty. Ihned při prvních problémech a neúspěších se projevuje jejich impulzivní jednání. Totéž se odráží i v partnerských vztazích, kdy dochází při prvních problémech k rozpadu vztahu.

Vzhledem k tomu, že vyrůstají povětšinou v prostředí maximálně s jedním sourozencem, případně se narodili do prostředí nesezdaného partnerství, bude to ovlivňovat jejich představu o vlastní rodině.

V teoretické rovině se stále častěji objevují úvahy o tom, zda lze mluvit o rodině v tzv. klasickém pojetí. V poslední době se „objevila“ celá řada variant partnerského soužití,

kteřé jsou z pohledu okolí považovány za rodinu, ale podle „klasické“ definice nesplňují požadavky na definici rodiny. Předmětem zkoumání by měly být především dopady na samotné dítě, které v takovém prostředí vyrůstá.

V rovině partnerských vztahů dochází k vytváření prostředí a podmínek pro sexuální zneužívání ze strany starších a zkušenějších predátorů. Navíc výrazně klesá zájem o získávání osobních sexuálních zkušeností, a to z celé řady důvodů. Mnohem dříve než předchozí generace, si začínají uvědomovat svou sexuální identitu a orientaci.

V dané generaci Z se jedinci snaží důsledně dodržovat pracovní dobu, a to v intencích pracovní smlouvy. Uvedenému trendu se říká *quiet quitting* (ve volném překladu „*rychle vypadnout*“). Pochopitelně, že těmto jedincům nejde primárně o kariéru, zvyšování platu a lepší pozici. Ale především o zdravou práci a duševní zdraví. V plné míře se snaží využívat svůj volný čas a po opuštění práce se odpojují od sociálních sítí, od mobilů, a to zejména pracovních. Jestliže předchozí generace příliš neodlišovaly hranici mezi pracovní dobou a volným časem (soukromým životem), která mnohdy splývala. Popisovaný trend se v nedávné minulosti označoval jako tzv. *work-life balance* a měl sloužit jako prostředek před syndromem vyhoření, zmiňovaná generace však obě dvě oblasti od sebe odlišuje. Na druhou stranu se dá předpokládat, že takto odpočatý pracovník bude podávat vyšší výkony.

GENERACE ALFA

Jedná se o generaci, která se narodila po roce 2015. Dá se předpokládat, že tyto děti (z dané generace) se budou pravděpodobně rodit věkově starším rodičům, což se může promítnout do mnohem složitější vzájemné komunikace, i s rozdílným pohledem na různé životní situace a následně preferované hodnoty. Lze předpokládat a následně i kladně lze hodnotit snahu rodičů dětí dané generace zaměřovat se na globální problémy, zejména v oblasti ekologických aktivit.

Ve vztahu k digitálním technologickým prostředkům, budou mnohem více závislé na daných prostředcích. Mobil v podstatě nepouští z ruky, a to i při rozličných činnostech, (při konzumaci jídla, v dopravních prostředcích, při schůzích, školeních a poradách, při čekání na dopravní spoje apod.).

Vzhledem k tomu, že jsou a budou schopni si obstarat všechny informace v digitálním prostředí, staví se negativně ke škole a ke vzdělávání. V rámci vzdělávání dojde k preferování online výuky. Škola je v podstatě „*zdržuje*“ od využívání volného času podle svých představ. Postrádají a budou postrádat všeobecný přehled. Před školou vyvstává nový, vysoce aktuální problém, jak reagovat na vzniklou situaci v oblasti sexuální výchovy. V krátké době se „*vynořila*“ celá řada nových pojmů a nastává problém, jak se v daném pojmovém světě orientovat.

Práci v budoucnosti nepovažují za nezbytnou podmínku k získávání finančních prostředků. Dá se také předpokládat, že se nechají „*živit*“ rodiči, nejraději by ve dne spali a v noci byli na síti. Negativními doprovodnými jevy pak bude především únava. Většina přátel má i svou „*virtuální*“ podobu.

ZÁVĚR

Jak bylo v předchozích řádcích napsáno a naznačeno, rodina a následně i společnost, se v průběhu minulého a v počátcích tohoto století výrazně proměňují a je nutno všechny uvedené změny citlivě vnímat. Společnost si bude muset v blízké budoucnosti zvyknout na možné alternativní způsoby nejen vzájemného soužití a naučit se je v plné míře tolerovat, ale o moderní technologie, postoj k rodině, dětem, osobním životním hodnotám apod. Příspěvek měl za cíl nastínit některé možné cesty a úvahy, nad dalším vnímáním pojmu rodina. V praxi existuje celá řada partnerských dvojic, jež v podstatě naplňují (a úspěšně) všechny funkce, které jsou přisuzovány rodině, a také jsou ze strany blízkého okolí jako rodina vnímány, ale z pohledu státu (a následně i práva), tento status nenaplňují.

Literatura

ALBERT, Ch. *Volná láska*. Praha: Novotný, 1910.

ENGELS, B. *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*. Praha: Svoboda, 1949.

FOUCAULT, M. *Dějiny sexuality I. Vůle a vědění*. Praha: Herrmann a synové, 1999. ISBN 80-238-5090-3.

KINSEY, A. C. *Sexual behavior in the human female (Sexuální chování žen)*. Philadelphia: W. B. Saunders Company, 1953. ISBN 978-0-7216-5450-8.

KINSEY, A. C. *Sexual behavior in the human male (Sexuální chování mužů)*. Philadelphia: W. B. Saunders Company, 1948. ISBN 978-0-7216-5445-4.

KRAUS, B. *Společnost, rodina a sociální deviace*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. ISBN 978-80-7435-411-3.

SULLEROTOVÁ, E. *Krize rodiny*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-647-3.

Kontakt

doc. PhDr. PaedDr. Kamil Janiš, CSc.
Fakulta veřejných politik v Opavě, Slezská univerzita v Opavě
Ústav pedagogických a psychologických věd
Bezručovo náměstí 885/14, 746 01 Opava, Česká republika
doc.kamil.janis@fvp.slu.cz

PhDr. Zdeňka Římovská, Ph.D.
Fakulta veřejných politik v Opavě, Slezská univerzita v Opavě
Ústav nelékařských zdravotnických studií
Bezručovo náměstí 885/14, 746 01 Opava, Česká republika
zdenka.rimovska@fvp.slu.cz

THE SENSE OF EMPOWERMENT AND THE LEVEL OF PARENTING STRESS EXPERIENCED BY MOTHERS OF CHILDREN WITH AUTISM

Anna Banasiak¹

Abstract

The primary focus of this paper is to analyse the relationship between the level of parenting stress and the sense of empowerment among mothers of children with developmental disorders.

Three groups of mothers participated in the study in which mothers raising children with autism were a major group whereas mothers of children with Down syndrome as well as mothers of children developing normally were comparison groups.

119 respondents participated in the study. The shortened version of Questionnaire on Resources and Stress for Families with Chronically Ill or Handicapped Members – QRS and The Empowerment Scale were used for the study purposes. The obtained results indicate a strong correlation between the level of empowerment and the level of parenting stress.

Keywords

autism, sense of empowerment, parenting stress, parents, Down syndrome

INTRODUCTION

The analysis of subject literature provides an overview of publications on how to handle difficult situations, in particular resources available to parents. There have been numerous studies investigating the situation of parents of children diagnosed with developmental disorders in terms of parenting stress and its source. It is widely known that families with a disabled child cannot be thought of as a homogeneous group, what is more, the families adapt over time and successfully cope in a variety of ways (i.a. Brown et al., 2006; Lewis et al., 2006; Pisula, 2012). Therefore, current scientific interests focus

¹ Jan Długosz University in Częstochowa

on existing opportunities and families' resources as well as actions taken by an individual in the face of tough times (i.a. Byra and Parchomiuk, 2018; Pisula and Kossakowska, 2010; Ruiz-Robledillo et al., 2014). This specific research approach plays an important role in the context of the study results (i.a. Hastings, 2009; Osborne et al., 2008) both highlighting the relationship between stress levels and parents' perception of their children's abilities and revealing that pessimistic parents are less likely to initiate intervention for their children.

Importantly, the results demonstrate clearly that parents of autistic children report higher levels of parenting stress than parents of children developing normally (Banasiak, 2017; Yamada et al., 2007) and parents of children with other developmental disabilities (Hayes and Watson, 2013; Pisula and Porębowicz-Dörsmann, 2017; Valicenti-McDermott et al., 2015). In the autism community, the most common challenges faced by parents of autistic children are associated with co-dependency between them and their children, highly unpredictable behaviour in autistic children (Barroso et al., 2018; DesChamps et al., 2020). Grappling with subjective lack of knowledge and child care skills, apparent unawareness of what to expect over time, limited access to professionals specialising in supporting autistic individuals can directly impact mental health of parents who have autistic children (Banasiak, 2018; Sakaguchi and Beppu, 2007; Wachtel and Carter, 2008). The stress experienced by parents of children with autism can lead to health problems. It can also trigger excessive anxiety and feelings of depression (Davis and Carter, 2008; Phetrasuwan and Shandor Miles, 2009). Moreover, stress affects various aspects of family life, including marriage relationships, interactions between family members and family atmosphere (Brown et al., 2020; Hutton and Caron, 2005).

Managing stress while caring for a child with autism includes setting lower expectations for autistic children, but they have to face new challenges then. On the other hand, there are still some barriers to increasing and widening access to resources available for autistic family. Therefore, coping skills used by parents of children with autism are associated with empowerment.

The term "empowerment" is essentially related to the English word "power" and means "strength". At its core, empowerment involves reducing feelings of powerlessness, enhancing and boosting feelings of power or reducing feelings that an individual's life can be influenced by other people, organisations and social environment (Koren, DeChillo and Friesen, 1992). Empowerment can be described as a process by which people gain control of their own lives. It seems that four factors affecting the empowerment process for families raising children with developmental disorders are as follows: capacity to protect children's interests, knowledge, competences and a sense of self-efficacy. In this paper, the sense of empowerment is defined as "people's enduring capacity to act in their own name and gain greater control of their own lives and destinies" (Koren, DeChillo and Friesen, 1992, p. 308).

The assessment of the situation of parents bringing up children with autism appears particularly important, especially with regard to the sense of empowerment. As mentioned before, all expectations about caring for a child can lead to feelings

of isolation and helplessness (Pisula, 2009; Weiss, 2002), which can subsequently create a lack of motivation to build a sense of empowerment and take control of one's own life. It is generally observed that parents often struggle to get a correct diagnosis and receive access to appropriate education or therapies. It is crucial to note that these actions can influence the sense of empowerment. Many parents often find it useful to be actively involved in taking action setting up organisations, offering great support to help their own children and others with similar difficulties (Pisula, 2012). Some studies show that mothers of children with autism display a higher of empowerment than mothers of children with intellectual disabilities or cerebral palsy (Pisula and Mazur, 2006). Fathers of autistic children, on the other hand, assess their own knowledge and competences at a lower level compared with fathers of children with Down syndrome and children who grow and develop properly (Pisula and Banasiak, 2019). Furthermore, it has been shown that there are not only negative correlations between a sense of empowerment and parental frustration (Weiss and Lunskey, 2011) as well as emotion-focused coping strategies (Pisula and Banasiak, 2019), but also positive correlations with quality of life (Weiss and Lunskey, 2011).

Research problem

The presented results show that there is not an apparent relationship between stress levels and a sense of empowerment with regard to parents of children diagnosed with autism. This factor has an effect on the adaptation of parents and is linked to other resources, difficult situations and actions taken by parents. The sense of empowerment is associated with understanding and assessing the system of health educational and social services. It is also related to the ability to affect the service system in order to change it or improve its functioning.

The present study aims to investigate the relationship between parenting stress and a sense of empowerment.

Characteristics of the studied groups

The analysis was performed in three groups of mothers. Among the participants, there were mothers of children diagnosed with autism (39 mothers), mothers of children with Down syndrome (40 mothers) and mothers of children developing normally (40 mothers). This type of study provided a basis for comparing the results from the two groups of mothers of children with developmental disorders (autism and Down syndrome) and then interpret them in comparison with the results from the group of mothers of children with normal development.

The average age of mothers having children with autism was about 40 years (average 39.54; standard deviation 7.54), mothers of children with Down syndrome – 43 years (average 42.9; standard deviation 7.65) and mothers of children developing normally – 37 years (average 37.15; standard deviation 4.94). A large majority of mothers had higher

education qualifications (11 mothers of children with autism, 18 mothers of children with Down syndrome, 20 mothers of neurotypical children), moreover, they lived in big urban areas – more than 100,000 inhabitants. A large number of mothers of children with developmental disorders were not professionally active (23 mothers of children with autism, 59%; 20 mothers of children with Down syndrome, 50 %). The children of the study participants were aged 7–17 and attended school (children developing normally) or were placed in special schools as a result of intellectual disability (children with autism and Down syndrome). Parents of autistic children were mainly contacted through schools. Participation in the study was completely voluntary and anonymous.

Research tools

Two questionnaires and a demographic survey created by the author were used to measure the variables.

1. Questionnaire on Resources and Stress for Families with Chronically Ill or Handicapped Members – QRS (Holroyd, 1987) – a shortened version. The questionnaire was a useful way to measure the stress level and determine its profile. The tested Polish version, adapted by E. Pisula, is considered to be high in reliability ($r=0.70$). QRS is an 11-item scale used in three key areas: child problems, personal problems and family issues. They measure the subjective assessment of burdens by stressors related to care for the child, and the availability of resources helpful when coping with them.
2. The Empowerment Scale – FES, developed by Paul E. Koren, Neal DeChillo, and Barbara J. Friesen, was created to measure a sense of empowerment. The tested Polish version, adapted by E. Pisula, measures empowerment with respect to the family, service system for children, and larger community and political environment. The original FES consists of 34 items rated on a 5-point scale from 1 (not true at all) to 5 (very true). It measures empowerment in four forms, such as:
 - System support – thoughts, beliefs and the behaviour of parents towards healthcare workers and social service workers.
 - Knowledge – understanding the healthcare system and social services their functions and roles in order to get necessary help and support.
 - Competences – the ability to perceive one's strengths and skills as well as parental competences.
 - Self-efficacy – parents' belief in their ability to influence situations and obtain necessary services to meet parents' or their children's needs.
3. The demographic questionnaire, created by the author, was a helpful tool to collect demographic data regarding the mothers' level of education, their age, their place of residence and professional activity as well as information about developmental disorders in children (or lack of disorders), their age and school attendance.

Due to the lack of normality in the distribution of the measured variable, the non-parametric test was used in the statistical analyses.

Results of own studies

The correlation analyses using the Spearman rho test helped examine the relationship between parenting stress and empowerment.

The results of the analyses are presented in tables 1, 2, 3.

Sense of empowerment vs. stress levels of mothers of children with autism

Tab. 1 Values of rho-Spearman correlation coefficients for indicators of sense of empowerment and indicators of stress levels in mothers of children with autism

Stress level indicators	Indicators of level of sense of empowerment							
	System support		Knowledge		Competences		Self-efficacy	
	r_{xy}	p	r_{xy}	p	r_{xy}	p	r_{xy}	p
QRS1	-0.051	0.758	0.086	0.602	-0.446*	0.004	-0.437*	0.005
QRS2	-0.185	0.260	0.033	0.841	-0.049	0.768	0.212	0.196
QRS3	-0.196	0.232	0.038	0.817	-0.007	0.965	-0.386*	0.014
QRS4	-0.131	0.426	0.277	0.088	0.132	0.424	0.145	0.380
QRS5	-0.543*	0.000	-0.199	0.225	-0.332*	0.039	-0.510*	0.001
QRS6	-0.160	0.330	0.136	0.409	-0.084	0.611	0.229	0.160
QRS7	-0.478*	0.002	-0.080	0.628	-0.013	0.938	-0.080	0.627
QRS8	-0.118	0.475	-0.273	0.093	-0.308	0.056	-0.258	0.112
QRS9	0.260	0.110	0.081	0.625	0.203	0.215	0.121	0.463
QRS10	0.225	0.168	0.028	0.865	0.171	0.298	0.171	0.298
QRS11	-0.242	0.137	-0.247	0.129	-0.209	0.202	-0.197	0.229

p – level of significance; *xy* – test score; QRS questionnaire scales (1–11); QRS1 – dependence on care; QRS2 – cognitive impairments and deficits; QRS3 – limitations in physical development; QRS4 – prospect of needing continuous care for the child; QRS5 – lack of personal reinforcements; QRS6 – stress related to the child's medical condition and/or terminal illness; QRS7 – preference for institutional care; QRS8 – personal burdens; QRS9 – limitations on family capacity; QRS10 – disharmony in the family; QRS11 – material problems

In the group of mothers of children with autism, the system support index negatively correlated with the evaluation of stress level caused by the lack of personal reinforcements (QRS 5). A negative correlation also occurred between the personal reinforcement index (system support) and the stress level resulting from the preference for institutional care (QRS 7). This means that the higher the sense of system support, the lower the stress level in mothers of children with autism.

The figures in Tab. 1. show that there were no statistically significant correlations between the index of 'knowledge' and the level of stress in the group of mothers of autistic children. Among factors calculated between the index of sense of competence and individual indicators of stress as measured by the QRS scale in the group of mothers of autistic children, two proved to be statistically significant. The evaluation of the sense of competence negatively correlated with the stress index QRS 1 – dependence on care, and the stress index QRS 5 – lack of personal reinforcement. This means that the higher the sense of competence was, the lower the stress level associated with dependence on child care and lack of personal reinforcement.

In the group of mothers of children with autism, the sense of self-efficacy correlated negatively with two QRS indicators, i.e. the level of stress related to limitations in the child's physical development (QRS 3) and the level of stress related to the lack of personal reinforcements (QRS 5). The higher the self-efficacy ratings, the lower the level of stress in this area.

Sense of empowerment vs. stress levels of mothers of children with Down syndrome

Tab. 2 Values of rho-Spearman correlation coefficients for indicators of sense of empowerment and indicators of stress levels in mothers of children with Down syndrome

Stress level indicators	Indicators of level of sense of empowerment							
	System support		Knowledge		Competences		Self-efficacy	
	r_{xy}	p	r_{xy}	p	r_{xy}	p	r_{xy}	p
QRS1	0.000	0.000	0.145	0.371	-0.520*	0.001	-0.360*	0.023
QRS2	-0.188	0.244	-0.163	0.321	-0.182	0.267	-0.523*	0.001
QRS3	0.005	0.973	-0.069	0.671	-0.201	0.219	-0.313*	0.049
QRS4	-0.127	0.436	0.084	0.608	-0.161	0.321	-0.064	0.697
QRS5	-0.321	0.043	-0.099	0.542	-0.031	0.849	-0.076	0.643
QRS6	0.278	-0.083	0.284	0.076	0.126	-0.440	-0.358*	0.023
QRS7	-0.050	0.758	0.227	0.159	-0.261	0.103	0.010	0.953
QRS8	-0.029	0.858	-0.291	0.068	-0.438*	0.005	-0.470*	0.002
QRS9	0.224	0.165	0.098	0.547	0.021	0.896	0.106	0.514
QRS10	0.157	0.333	0.004	0.979	-0.399*	0.011	-0.040	0.806
QRS11	-0.404*	0.010	-0.007	0.967	-0.233	0.149	0.160	0.324

p – level of significance; r_{xy} – test score; QRS questionnaire scales (1–11); QRS1 – dependence on care; QRS2 – cognitive impairments and deficits; QRS3 – limitations in physical development; QRS4 – prospect of needing continuous care for the child; QRS5 – lack of personal reinforcements; QRS6 – stress related to the child's medical condition and/or terminal illness; QRS7 – preference for institutional care; QRS8 – personal burdens; QRS9 – limitations on family capacity; QRS10 – disharmony in the family; QRS11 – material problems

In the group of mothers of children with Down syndrome, the index of sense of support from the system correlated negatively with the level of stress associated with the lack of personal reinforcements (QRS 5). This means that a higher sense of support from the system is accompanied by a lower level of stress related to the lack of personal reinforcements.

In the group of mothers in question, as in the case of mothers of children with autism, the figures in Tab. 2 show that there were no statistically significant correlations between the 'knowledge' index and the level of stress.

Significant correlations were observed, however, for the index of sense of competence a negative correlation occurred between the assessment of competence and the level of stress related to dependence on care (QRS 1). Significant negative correlations also occurred between the assessment of competence and the level of stress related to personal burdens (QRS 8) and to stress related to disharmony in the family (QRS 10). Higher ratings of sense of competence in mothers of children with Down syndrome were associated with lower levels of stress in the mentioned ranges.

In the group of mothers of children with Down syndrome, correlational analysis also revealed five significant relationships between self-efficacy and parental stress. As in the case of mothers of autistic children, the self-efficacy index correlated negatively with the level of stress related to dependence on care (QRS 1) and the level of stress related to limitations in the child's physical development (QRS 3). In addition, a negative correlation was found between self-efficacy ratings and levels of stress related to the child's cognitive disorders and deficits (QRS 2), stress related to the child's health status (QRS 6) and stress related to personal burdens (QRS 8).

Sense of empowerment vs. stress levels of mothers of children developing normally

Tab. 3 Values of rho-Spearman correlation coefficients for indicators of sense of empowerment and indicators of stress level in mothers of children developing normally

Stress level indicators	Indicators of level of sense of empowerment							
	System support		Knowledge		Competences		Self-efficacy	
	r_{xy}	p	r_{xy}	p	r_{xy}	p	r_{xy}	p
QRS1	-0.259	0.106	-0.197	0.223	0.205	0.204	-0.251	0.118
QRS2	-0.118	0.468	0.192	0.236	-0.208	0.198	-0.493*	0.001
QRS3	-0.066	0.687	0.089	0.586	-0.200	0.217	0.131	0.421
QRS4	-0.207	0.201	0.171	0.291	0.306	0.055	0.090	0.582
QRS5	-0.151	0.252	-0.381*	0.015	-0.229	0.156	-0.217	0.179
QRS6	-0.204	0.207	-0.381*	0.015	-0.073	0.656	-0.247	0.124
QRS7	0.032	0.844	0.078	0.631	0.171	0.291	-0.018	0.910
QRS8	-0.020	0.903	0.100	0.540	-0.020	0.902	-0.080	0.622
QRS9	0.543*	0.001	0.519*	0.001	0.210	0.193	0.479*	0.001
QRS10	-0.401*	0.010	0.142	0.382	-0.055	0.738	-0.209	0.196
QRS11	-0.043	0.794	-0.328*	0.039	0.079	0.628	-0.151	0.352

p – level of significance; r_{xy} – test score; QRS questionnaire scales (1–11); QRS1 – dependence on care; QRS2 – cognitive impairments and deficits; QRS3 – limitations in physical development; QRS4 – prospect of needing continuous care for the child; QRS5 – lack of personal reinforcements; QRS6 – stress related to the child's medical condition and/or terminal illness; QRS7 – preference for institutional care; QRS8 – personal burdens; QRS9 – limitations on family capacity; QRS10 – disharmony in the family; QRS11 – material problems

In the group of mothers of children developing normally, the sense of support from the system negatively correlated with the QRS 10 stress index – stress related to disharmony in the family. The obtained correlation indicates that the higher the score of support from the system, the lower the score in this stress range. In addition, there was one positive correlation in the group of mothers of children developing normally. It concerned the sense of support from the system and stress related to the limitations of the family's capabilities (QRS 9). The higher the ratings of support from the system, the higher the stress score in this area.

In the group of mothers of children developing normally, in contrast to mothers of children with developmental disorders, a number of significant correlations were observed in terms of self-assessment of knowledge. A negative correlation occurred between the assessment of knowledge and the level of stress related to material problems (QRS 11). Significant

negative correlations also occurred between self-assessment of knowledge and levels of stress related to lack of personal reinforcement (QRS 5) and stress related to the child's health (QRS 6). Higher ratings of knowledge were associated with lower levels of stress in these ranges. In addition, there was one positive correlation in the group of mothers of children developing normally. It concerned the evaluation of one's own knowledge and the level of stress related to the family's capacity constraints (QRS 9). The higher the evaluation of one's own knowledge, the higher the level of stress in this area.

The figures in Tab. 3 show that there were no statistically significant correlations between the sense of competence and the level of stress in the group of mothers of children developing normally.

However, significant correlations were found in the self-efficacy index. A negative correlation occurred between the self-efficacy rating and the level of stress related to cognitive disorders and deficits. In addition, in the group of mothers of children who are developing normally, there was a positive correlation between self-efficacy ratings and the level of stress related to family capacity constraints (QRS 9). The higher the self-efficacy scores, the higher the scores on stress related to family capacity constraints.

DISCUSSION AND SUMMARY

In the present study, the relationship between parental stress and sense of empowerment was found important in considering the situation of parents of children with autism. It was expected that the sense of empowerment would negatively correlate with the level of stress. Correlational analysis between variables conducted in the three groups of mothers largely confirmed expectations. In the groups of mothers of children with developmental disorders, negative correlations occurred for three indicators of sense of empowerment: support from the system, sense of competence and self-efficacy. The correlations obtained allow us to conclude that mothers of children with autism who had higher perceptions of their interactions with health care, education, and social support workers simultaneously experienced lower levels of stress in the above-mentioned scopes. In addition, mothers who rated their own abilities and competence as a parent higher experienced lower stress in terms of their child's dependence on care and lack of personal reinforcements. Also in terms of self-efficacy, there were two significant negative correlations with stress. They indicate that the higher the sense of self-efficacy, the lower the level of stress related to limitations on the child's physical development and lack of personal reinforcements.

As in the case of mothers of children with autism, there were significant negative correlations with stress in sense of competence and self-efficacy among mothers of children with Down syndrome.

Slightly different correlations were detected in the group of mothers of children developing normally, for among the 8 significant correlations, three coefficients obtained indicated positive correlations. All of them related to stress related to the limitations of the family's capabilities. It is also interesting to note that although there were no statistically significant correlations in the group of mothers of children with autism and Down syndrome on this

scale, the coefficients obtained indicated a similar direction of dependence. This regularity seems obvious, in view of the fact that the sense of empowerment associated with greater knowledge, activity, opportunities to act on behalf of the child, requires giving up many activities that meet the needs of the whole family. Giving up professional work, spending leisure time according to one's own preferences, financial constraints on the family are experiences of many families.

It is also interesting to note that the assessment of self-reported knowledge in mothers of children with autism and Down syndrome did not correlate with the results of any scale measuring stress. Interestingly, in mothers of children developing normally, the most significant correlations occurred in this area. When interpreting the results for the groups of mothers of children with developmental disorders, it should be remembered that their children received a form of institutional care (school period, 7–17 years). It can be assumed that this fact relieved the mothers from seeking knowledge about the functioning of the service system, since the child was placed in this system and these functions were taken over by the institution. Perhaps this indicator would prove significant later, when the child finds himself outside the educational service system (after age 24). Certainly, this thread requires further detailed analysis.

The results of the analysis of correlations between the analyzed variables largely confirmed expectations. Indeed, it turned out that, to a dominant degree, support from the system, a sense of knowledge, competence and self-efficacy negatively correlated with individual indicators of parental stress.

Based on the results of previous work (Benson, 2006), it could have been assumed that better knowledge of how the care and service system works and confidence in one's own ability to influence organizations and institutions that provide services to children with autism would foster a better assessment of one's own position. Indeed, it has previously been shown that a strong stressor associated with caring for an autistic child is a sense of uncertainty and confusion about where and what help to seek. It is also known that participation in the processes affecting a person's situation and the opportunity to participate in decision-making, positively affect the psychological well-being of the individual (Pisula, 2005).

The analysis conducted provides a basis for the conclusion that the sense of empowerment is related to the parental stress experienced. A higher sense of empowerment, meaning a sense of being able to influence the social environment, promotes adaptation to the challenges of caring for a child with developmental disorders. Perhaps a high assessment of one's capabilities in this regard allows one to evaluate the situation in terms of a challenge rather than a personal threat or loss. This brings the opportunity to take action to solve the problem. Successful efforts eventually lead to a reduction in the number of problems associated with caring for a child with developmental disorders.

Although the described study is not free of flaws – the relatively small groups of subjects, its internal variation, it seems, however, that the obtained results can be helpful in planning support programs for mothers of children with developmental disorders.

It is certainly worth including in them the strengthening of the family, consisting of their active participation in decision-making in the education, therapy and rehabilitation of the child. Such decision-making and confidence in their own ability to cope with difficulties promotes better judgment and mental condition.

References

BANASIAK, A. Parental stress observed among mothers of autistic children. *Interdisciplinary Contexts of Special Pedagogy*. 2017, no. 19, p. 109–126. ISSN 2300-391X.

BANASIAK, A. Wsparcie społeczne u matek i ojców dzieci z zaburzeniami rozwoju. *Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej*. 2018, no. 30, p. 135–149. ISSN 2080-9476.

BARROSO, N. E. et al. Parenting Stress through the Lens of Different Clinical Groups: a Systematic Review & Meta-Analysis. *Journal of abnormal child psychology*. 2018, vol. 46, no. 3, p. 449–461. ISSN 0091-0627.

BENSON, P. R. The impact of child symptom severity on depressed mood among parents of children with ASD: The mediating role of stress proliferation. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 2006, vol. 36, no. 5, p. 685–695. ISSN 0162-3257.

BROWN, M. et al. A dyadic model of stress, coping, and marital satisfaction among parents of children with autism. *Family Relation*. 2020, vol. 69, no. 1, p. 138–150. ISSN 0197-6664.

BROWN, R. I. et al. Family quality of life when there is a child with a developmental disability. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*. 2006, vol. 3, no. 4, p. 238–245. ISSN 1741-1122.

BYRA, S. and PARCHOMIUK, M. Pozytywne zmiany w percepcji matek dzieci z niepełnosprawnością – struktura i uwarunkowania. *Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej*. 2018, no. 30, p. 324–343. ISSN 2080-9476.

DAVIS, N. O. and CARTER, A. S. Parenting stress in mothers and fathers of toddlers with autism spectrum disorders: associations with child characteristics. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 2008, vol. 38, no. 7, p. 1278–1291. ISSN 0162-3257.

DESCHAMPS, T. D. et al. Parenting stress in caregivers of young children with ASD concerns prior to a formal diagnosis. *Autism Research*. 2020, vol. 13, no. 1, p. 82–92. ISSN 1939-3792.

HASTINGS, R. P. Parental stress and behavior problems of children with developmental disability. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*. 2009, vol. 27, no. 3, p. 149–160. ISSN 1366-8250.

HAYES, S. A. and WATSON, L. S. The impact of parental stress: A meta-analysis of studies comparing the experience of parenting stress in parents of children with and without autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 2013, vol. 43, no. 3, p. 629–642. ISSN 0162-3257.

HOLROYD, J. *Questionnaire on resources and stress: for families with chronically ill or handicapped members*. Brandon, VT: Clinical Psychology Publishing Company, 1987. ISBN 978-0-88422-097-8.

HUTTON, A. M. and CARON, S. L. Experiences of families with children with autism in rural New England. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*. 2005, vol. 20, no. 3, p. 180–189. ISSN 1088-3576.

KOREN, P. E., DECHILLO, N. and FRIESEN, B. J. Measuring empowerment in families whose children have emotional disabilities: a brief questionnaire. *Rehabilitation Psychology*. 1992, vol. 37, no. 4, p. 305–321. ISSN 0090-5550.

LEWIS, P. et al. Psychological well-being of mothers of youth with fragile X syndrome: syndrome specificity and within – syndrome variability. *Journal of Intellectual Disability Research*. 2006, vol. 50, no. 12, p. 894–904. ISSN 0964-2633.

OSBORNE, L. A. et al. Parenting stress reduces the effectiveness of early teaching interventions for autistic spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 2008, vol. 38, no. 6, p. 1092–1103. ISSN 0162-3257.

PHETRASUWAN, S. and SHANDOR MILES, M. Parenting stress in mothers of children with autism spectrum disorders. *Journal for Specialists in Pediatric Nursing*. 2009, vol. 14, no. 3, p. 157–165. ISSN 1539-0136.

PISULA, E. *Małe dziecko z autyzmem – diagnoza i terapia*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2005. ISBN 978-83-89574-87-9.

PISULA, E. *Rodzice dzieci z autyzmem*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012. ISBN 978-83-01-16940-4.

PISULA, E. Samotność wśród najbliższych. Interakcje dzieci z autyzmem z rodzicami. *Czasopismo Psychologiczne*. 2009, vol. 15, no. 2, p. 295–304. ISSN 1425-6460.

PISULA, E. and BANASIAK, A. Empowerment in Polish fathers of children with autism and Down syndrome: the role of social support and coping with stress – a preliminary report. *Journal of Intellectual Disability Research*. 2019, vol. 64, no. 6, p. 434–441. ISSN 0964-2633.

PISULA, E. and KOSSAKOWSKA, Z. Sense of coherence and coping with stress among mothers and fathers of children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 2010, vol. 40, no. 12, p. 1485–1494. ISSN 0162-3257.

PISULA, E. and MAZUR, A. Stopień nasilenia autyzmu u dziecka a percepcja i poczucie umocnienia u matek. In: GAŁKOWSKI, T. and PISULA, E. *Psychologia rehabilitacyjna. Wybrane zagadnienia*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN, 2006, p. 185–201. ISBN 978-83-85459-77-4.

PISULA, E. and PORĘBOWICZ-DÖRSMANN, A. Family functioning, parenting stress and quality of life in mothers and fathers of Polish children with high functioning autism or Asperger syndrome. *PLoS ONE*. 2017, vol. 12, no. 10, e0186536. ISSN 1932-6203.

RUIZ-ROBLEDILLO, N. et al. Highly resilient coping entails better perceived health, high social and low morning cortisol levels in parents of children with autism spectrum disorder. *Research in Developmental Disabilities*. 2014, vol. 35, no. 3, p. 686–695. ISSN 0891-4222.

SAKAGUCHI, M. and BEPPU, S. Structure of stressors in mothers of preschool children with autism. *Japanese Journal of Special Education*. 2007, vol. 45, no. 3, p. 127–136. ISSN 0387-3374.

VALICENTI-MCDERMOTT, M. et al. Parental stress in families of children with autism and other developmental disabilities. *Journal of Child Neurology*. 2015, vol. 30, no. 13, p. 1728–1735. ISSN 0883-0738.

WACHTEL, K. and CARTER, A. S. Reaction to diagnosis and parenting styles among mothers of young children with ASDs. *Autism: The International Journal of Research and Practice*. 2008, vol. 12, no. 5, p. 575–594. ISSN 1362-3613.

WEISS, J. A. and LUNSKY, Y. The Brief Family Distress Scale: a measure of crisis in caregivers of individuals with autism spectrum disorders. *Journal of Child and Family Studies*. 2011, vol. 20, no. 4, p. 521–528. ISSN 1062-1024.

WEISS, M. J. Hardiness and social support as predictors of stress in mothers of typical children, children with autism, and children with mental retardation. *Autism*. 2002, vol. 6, no. 1, p. 115–130. ISSN 1362-3613.

YAMADA, A. et al. Emotional distress and its correlates among parents of children with pervasive developmental disorders. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*. 2007, vol. 61, no. 6, p. 651–657. ISSN 1323-1316.

Contact

Anna Banasiak, PhD
Jan Długosz University in Częstochowa
ul. Waszyngtona 4/8, 42-200 Częstochowa, Poland
a.banasiak@ujd.edu.pl

	ZPRÁVA O VÝZNAMNÝCH UDÁLOSTECH	
--	---------------------------------------	--

KULATÉ STOLY POŘÁDANÉ NA FAKULTĚ PODPORUJÍ PLNĚNÍ TŘETÍ ROLE UNIVERZITY

Vladimíra Kocourková, Edita Ondřejová

V rámci projektu „**Rozvoj VaV kapacit Slezské univerzity v Opavě**“ byl dne 27. dubna 2023 realizován Ústavem pedagogických a psychologických věd Fakulty veřejných politik v Opavě kulatý stůl pod názvem „Primární prevence RICH0 v rámci školní družiny a NZDM“.

Cílem setkání bylo diskutovat obecně tematiku primární prevence rizikového chování na školách a nízkoprahových zařízeních, její realizaci, aktuální potřeby, příležitosti i limity. Pozornost se zaměřila mimo jiné i na samotné kompetence pedagogů v oblasti specifické primární prevence a wellbeingu. Zejména primární prevence rizikového chování je problematikou dlouhodobě diskutovanou, ale i přesto stále aktuální. Zatímco wellbeing je dalo by se říci zatím velmi mladým konceptem, minimálně z aspektu jeho označení.

Významný prostor byl v rámci setkání věnován zcela konkrétní oblasti, a to primární prevenci **zneužívání návykových látek, se zaměřením na nové trendy** (kratom, HHC, nikotinové sáčky, žvýkáci tabák atp.). Účast k tomuto bodu programu přijali s aktivním vystoupením **mjr. Mgr. Radek Kubánek** (vrchní komisař Policie ČR, Krajské ředitelství MSK; člen tzv. opavského Toxitymu) a **Mgr. Stanislav Toman** (metodik prevence Pedagogicko-psychologické poradny Bruntál, a odborný pracovník Adiktologické ambulance v Bruntále), kteří účastníky seznámili s aktuální situací v předmětné oblasti, především se současnými nejčastěji zneužívanými návykovými látkami v cílové skupině dětí a mladistvých, mimo jiné i v opavském regionu, se specifiky, účinky i riziky těchto látek. V návaznosti na toto pak i možnostmi primární prevence ze strany školy samotné, ale i možnostmi spolupráce s externími partnery školy, mimo jiné právě Policií ČR, pedagogicko-psychologickou nebo adiktologickou poradnou atp.

Kulatého stolu se zúčastnilo celkem 29 zástupců základních škol opavského regionu a zástupců nízkoprahových zařízení.

V neposlední řadě byla diskutována také dosavadní spolupráce s institucemi při zapojení se studentů studijního programu Sociální patologie a prevence v rámci jejich praxí ve školní družině nebo NZDM (právě i v oblasti primární prevence rizikového chování). Ze strany pracovníků Ústavu pedagogických a psychologických věd byla představena koncepce studijního programu s důrazem právě na odborné praxe, které dohromady čítají 488 hodin v rámci bakalářského stupně. Zdůrazněno bylo, že mentoring z pozice institucí, které v rámci svého působení umožňují praxi studentů, je pro nás tedy velmi důležitý a cenný. Kulatý stůl se stal prostorem pro sdílení zkušeností a nových nápadů na zefektivnění celého procesu realizace praxí. Účastníci byli seznámeni také s novými možnostmi spolupráce a nabídkou „stále otevřených dveří“ – prostoru pro diskuzi

i jejich potřeb a podnětů na možné společné projekty (např. příprava preventivních akcí, bakalářské práce na konkrétní téma atp.).

Účastníci velmi pozitivně oceňovali obsah i formu jednání, především i zaměření na konkrétní rizikový jev (prevenci zneužívání návykových látek). Objevil se i požadavek na pokračování v realizaci podobných akcí – zaměřit se vždy na konkrétní jev. Domníváme se, že témata by měla vždy vzejít z aktuální potřeby praxe.

Kontakt

PhDr. Vladimíra Kocourková, Ph.D.

Fakulta veřejných politik v Opavě, Slezská univerzita v Opavě

Ústav pedagogických a psychologických věd

Bezručovo nám. 885/14, 746 01 Opava, Česká republika

vladimira.kocourkova@fvp.slu.cz

PhDr. Edita Ondřejová, Ph.D.

Fakulta veřejných politik v Opavě, Slezská univerzita v Opavě

Ústav pedagogických a psychologických věd

Bezručovo nám. 885/14, 746 01 Opava, Česká republika

edita.ondrejova@fvp.slu.cz

Z PRACÍ A ZKUŠENOSTÍ NAŠICH STUDENTŮ A ODBORNÍKŮ Z PRAXE
--

RODINNÁ MEDIACE ZAHRNUJÍCÍ DĚTI – KAZUISTIKA Z MEDIAČNÍHO A EDUKAČNÍHO CENTRA BRNO

Robin Brzobohatý, Martina Cirbusová

Mediační a edukační centrum Brno

Mediační a edukační centrum (dále jen MEDUC) je jednou ze složek Centra sociálních služeb, příspěvkové organizace magistrátu města Brna (CSS Brno, 2023). MEDUC poskytuje mediaci a edukaci především v oblasti rodinných sporů. Může se jednat o spory mezi partnery, manžely, spory rodičů týkající se dětí, ale i o spory mezi rodiči a dětmi nebo mezi různými členy rodiny. Myšlenka mediačního centra pro občany města Brna byla nejprve mezi lety 2018 až 2020 pilotně ověřena jako projekt financovaný ze strukturálních fondů EU. Vzhledem k potvrzení účinnosti této formy pomoci rodinám se následně magistrát města Brna rozhodl, že tento typ pomoci trvale začlení do nabídky služeb svým občanům v krizi.

MEDUC tak v současnosti nabízí pomoc při rozpadu rodiny, při řešení otázek spojených s další podobou péče o děti, nastavení kontaktu s dětmi, ale také jako prevenci v době, kdy se v rodině objeví pouhé zárodky krize. V rámci mediace jde o pomoc skrze rozhovor pod vedením dvou mediátorů, muže a ženy.

Mediace

Mediace je v Kodexu etiky a dobré praxe MEDUC definována jako „[...] neformální a dobrovolný proces, při kterém mediátoři usnadňují stranám v konfliktu vést konstruktivní rozhovor v neutrálním prostředí. [...] Účelem mediace je umožnit všem účastníkům mediace sdělit svůj pohled, slyšet a zvážit pohledy ostatních účastníků a následně využít možnost učinit rozhodnutí, které strany považují za správné nebo nejlépe odpovídající jejich situaci. Mediátoři tohoto účelu dosahují reflektováním výroků všech stran, shrnováním a strukturováním tematických linií rozhovoru a průběžným zvýrazňováním příležitostí pro rozhodnutí a ověřováním záměrů všech stran. [...] Jako celek má mediace v MEDUC rodičům napomáhat v tom, aby při rozhodování zohledňovali a reflektovali zájmy, potřeby a přání svých dětí. Rodinná mediace v MEDUC je proto designována jako praxe zahrnující děti. To především znamená, že je v mediaci vytvářeno prostředí, v němž mohou rodiče aktivně zvažovat jedinečné potřeby svých dětí, a současně umožnit dětem ovlivnit svou budoucnost, včetně aktivního zapojení do plánování této budoucnosti.“ (MEDUC, 2023, s. 4)

Kazuistika

MEDUC kontaktoval otec (říkejme mu Marek), který uvedl podrobnosti o nepříjemné situaci v rodině, kde spolu všichni členové téměř nemluví. Rodinu tvoří dva rodiče (Marek a Jitka) a dvě dospívající děti (Tomáš a Jana). Marek vnímal psychické zdraví dětí jako špatné. U Jany se navíc měly projevovat dopady na fyzické zdraví – špatně se stravovala a hubnula. Po vstupním rozhovoru s Markem byla rodičům nabídnuta mediace. Mediační rozhovor byl podobný mnoha jiným – rozzlobení rodiče se hádají o nedorozumění, domnělé nespravedlnosti ze strany toho druhého a vinu za současnou neutěšenou situaci. Každý z rodičů se snažil obhájit sám sebe, ale zároveň přesvědčit toho druhého, že musí něco změnit. Přeli se o to, který z rodičů svým přístupem dětem více škodí.

Teorie transformativní mediace chápe konflikt jako krizi v lidské interakci. Účastníci tedy potřebují pomoci, aby tuto krizi překonali a obnovili konstruktivní interakci. Výskyt konfliktu má tendenci destabilizovat prožívání obou účastníků – sebe i druhého – takže lidé jednájí současně zranitelnějším i do sebe zahleděnějším způsobem než dříve. Jinými slovy, lidé v konfliktu mají tendenci zažívat jak pocit relativní slabosti, tak relativní sebestřednosti. Tato negativní dynamika se navzájem posiluje v začarovaném kruhu, který zesiluje pocit slabosti a sebestřednosti každé strany. (Bush a Folger, 2005; Folger, Bush a Della Noce, 2010)

Tomáš a Jana si byli situace svých rodičů plně vědomi. Cítili atmosféru studené války. Jejich reakce spočívala v tom, že se od konfliktu rodičů odpojili, nasadili si sluchátka, zapnuli počítač nebo se ponořili do školní přípravy. Děti se rozhodly, že nebudou rodiče obtěžovat žádnými svými problémy, obavami nebo potřebami. Měly pocit, že jít do kuchyně nebo obývacího pokoje je jako tančit mezi skořápkami. Čím méně však tyto místnosti navštěvovaly, tím méně dokončovaly domácí práce. Tehdy v rodině vznikaly nové konflikty mezi rodiči a dětmi. V bludném kruhu tedy nebyli uvězněni jen rodiče, ale celá rodina. A pak začaly Janiny zdravotní problémy.

Mediace v MEDUC je založena na premise, že navzdory destabilizujícímu dopadu konfliktu mají lidé schopnost odrazit se a zotavit se z jeho odcizujících účinků. Lidé jsou schopni učinit dynamické posuny ve dvou dimenzích – zmocnění a uznání – a mají schopnost vrátit se zpět ke svému pocitu osobní síly nebo sebedůvěry (posun ve zmocnění) a ke svému pocitu otevřenosti nebo vnímavosti vůči druhému (posun v uznání). Výzvou pro tuto rodinu bylo, jak podpořit relační sebeurčení členů rodiny. O jaké sebeurčení však mohlo jít, když pochopení pro skutečné pocity a perspektivu jejich dětí nebylo součástí rozhovoru, protože děti z něj byly vyloučeny? Sebeurčení může být účinné pouze prostřednictvím uznání perspektivy druhé osoby – dospělých nebo dětí. Mediace byla sice zahájena pouze s rodiči, ale po druhém setkání do ní byly zapojeny i jejich děti. Pro rodiče byla skutečnost, že MEDUC dokázalo nabídnout pomoc celé rodině, důvodem, proč využít jeho služby.

V praxi MEDUC mají děti svou vlastní podpůrnou osobu, dětského specialistu, se kterým mohou samostatně mluvit. Následně mají možnost se rozhodnout, zda chtějí být součástí další mediace osobně, nebo zda se jí zúčastní pouze jejich dětský specialista a bude mluvit za ně. V tomto případě se děti po prvním setkání s dětským specialistou rozhodly, že budou součástí celého procesu se svým dětským specialistou. Na třetím mediačním

sezení tak u kulatého stolu sedělo sedm osob – dva rodiče, dvě děti, dětský specialista a dva mediátoři. Dětský specialista představil, o čem s dětmi diskutoval, a zaměřil se na dusivou atmosféru doma, díky níž děti nemohly mluvit s rodiči. Děti se obávaly, že vznesení tohoto tématu vyvolá další konflikt. Sdělení informací od dětského specialisty bylo nejintenzivnější částí mediace. Přestože atmosféra byla velmi emotivní, všichni členové rodiny se shodli, že s tím něco udělají a že je to závazek všech členů rodiny, nejen rodičů. Vedli rozhovor o obtížných tématech, ale rozhodli se je projít společně, aby zvážili všechny perspektivy, nejen názory dospělých.

Po této první zkušenosti chodili na další mediační sezení výhradně společně, jako rodina. Děti měly vždy před společným setkáním možnost promluvit si se svým dětským specialistou, aby mu sdělily, jaká je aktuální situace a zda chtějí být i nadále přítomny společnému setkání. Celkem rodina využila pět sezení. První dvě setkání byla pouze s rodiči, další tři s celou rodinou.

Během sezení byly probírány intimní rodinné záležitosti, ale rozhovor byl v režii členů rodiny – rodičů a dětí. Mediátoři skrze reflektování posilovali hlas každého člena, aby mohli konstruktivně hovořit o tématech, o kterých se nikdy předtím nemluvilo. Děti mohly vysvětlit, proč se stahují ze společného prostoru v domě, jak si uvědomují konflikt rodičů a jak jsou opatrné. Zároveň mohly děti vysvětlit, jak těžké to pro ně je a jak moc potřebují, aby jejich rodiče byli jejich rodiči. Rodiče popisovali, jak bojují mezi sebou a jak se cítí ztracení a bezmocní. Zároveň dokázali děti ujistit o tom, že chtějí být těmi nejlepšími rodiči a že na tom budou tvrdě pracovat. Díky shrnování mediátorů si členové rodiny dokázali ujasnit a zorientovat se v tom, co se dělo, jak spolu jednotlivé situace souvisely a jaké mají možnosti jiného přístupu. Díky opakovaným ověřením, jak a zda chtějí reagovat nebo jak se chtějí rozhodnout, spočívala kontrola po celou dobu mediace v rukou členů rodiny. Rodině to pomohlo obnovit schopnost regulovat své funkce, reagovat a pečovat o každého člena rodiny a rodinu jako celek. Rozhodli se, že se pokusí změnit situaci pomocí konkrétních cílů, kterých chtěli dosáhnout od sezení k sezení. Nebyli úspěšní pokaždé nebo v celém rozsahu. Prostřednictvím mediačního rozhovoru však na sobě stále usilovně pracovali. A nakonec uspěli.

Hodnocení mediace členy rodiny bylo jednoznačné: bylo to drsné, ale jsou rádi, že to jako rodina prožili. Rodiče se shodli na tom, že bez hlasu svých dětí by se jen dohadovali a domnívali, co se v jejich rodině děje. A situaci nyní rozumí mnohem lépe než před mediací. Teprve rodinný dialog nebo rodinná mediace jim pomohly ujasnit si, co se děje, lépe pochopit, jaké jsou skutečné potřeby ostatních členů rodiny, říci, co chtějí říci, a mít jistotu, že druhá strana naslouchá.

Po závěrečném setkání rodina opouštěla MEDUC s úsměvem na tváři, přestože téměř před rokem byli všichni ztracení a přemýšleli o nejhorších scénářích, jako je rozpad rodiny. Jedním z nejdůležitějších výsledků jejich setkání byl příslib častější a otevřenější komunikace doma. Dohodli se také, že se vrátí a povedou rozhovor v rámci mediace, pokud jejich komunikace nebude fungovat.

V rodině bylo obnoveno bezpečí a sounáležitost. Rodiče našli cestu k obnově svého vztahu. Děti začaly znovu věřit, že mohou rodiče požádat o pomoc a podporu, a to i citovou. Po nejhorším roce v životě děti říkaly, že s rodiči strávily zatím ty nejlepší Vánoce. V tom spočívá síla rozhovoru.

Literatura

BUSH, R. A. B. and FOLGER, J. P. *The promise of mediation: the transformative model for conflict resolution*. Rev. ed. San Francisco: Jossey-Bass, 2005. ISBN 978-0-7879-7483-1.

CSS BRNO. *Mediační a edukační centrum* [online]. [cit. 21. 6. 2023]. Dostupné z: <https://css.brno.cz/poradenske-sluzby/mediacni-a-edukacni-centrum>.

FOLGER, J. P., BUSH, R. A. B. and DELLA NOCE, D. J. (eds). *Transformative mediation: a sourcebook: resources for conflict intervention practitioners and programs*. 1st ed. Hempstead/Reston: Institute for the Study of Conflict Transformation/Association for Conflict Resolution, 2010. ISBN 978-0-9709492-2-6.

MEDUC. *Kodex etiky a dobré praxe mediačního centra Brno* [online]. [cit. 21. 6. 2023]. Dostupné z: https://css.brno.cz/getmedia/a6b55e84-9079-4775-a8e4-1a810e46b158/652-Kodex-etiky-a-dobre-praxe-mediacniho-centra-Brno_2021.pdf.aspx.

Kontakt

Mgr. Robin Brzobohatý, Ph.D.

Fakulta veřejných politik v Opavě, Slezská univerzita v Opavě

Ústav pedagogických a psychologických věd

Bezručovo nám. 885/14, 746 01 Opava, Česká republika

robin.brzobohaty@fvp.slu.cz

Mgr. Ing. Martina Cirbusová, Ph.D.

Centrum sociálních služeb Brno, příspěvková organizace

Mediační a edukační centrum

Minská 160/102, 616 00 Brno, Česká republika

cirbusova@cssbrno.cz

	NAŠE RECENZE	
--	---------------------	--

RECENZE KNIHY SEX, NÁSILÍ A SPOLEČNOST: KONSENSUÁLNÍ SADOMASOCHISMUS JAKO SOUČÁST KULTURY

Autor: Lucie Špráchalová Křivánková

Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2021, ISBN 978-80-7380-853-2

Už samotný název knihy může vzbuzovat celou řadu diskutabilních asociací, zvláště pak ke vztahu k sadismu a masochismu, které evokují v mnoha lidech agresí a násilí. V praxi se jedná o jednu z krajních mezí sexuálního chování, které u vybraných jedinců sehrávají při vzájemné komunikaci svou roli, byť ne masovou. Autorka se zabývá otázkou, do jaké míry se stává konsensuální sexuální násilí součástí naší kultury, a to nejen v prostředí partnerských vztahů, ale také komunit a internetu.

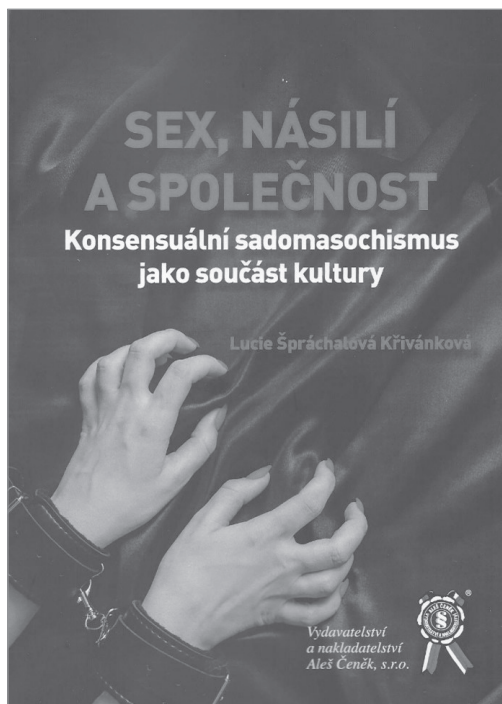
Co je poněkud nezvyklé, kromě zvoleného a v mnoha ohledech kontroverzního tématu, že v úvodu publikace autorka prezentovaný slovník frekventovaných výrazů, který nemusí být pro část čtenářů dostatečně srozumitelný.

Zvolené téma zavádí zájemce do oblasti poněkud ne zcela běžných sexuálních praktik, sexuálních deviací, zvláště pak do oblasti sadismu, masochismu, ale také do problematiky Queer, mediální „populární“ polyamorie, vanilkový sex apod.

Celá publikace se rozpadá do 6 dílčích kapitol, z nichž první kapitola se zabývá problematikou sadismu a masochismu jako předmětu lidského zájmu. Zvláštní pozornost je věnována BDSM, tzn. praktikám, jako svazování (bondage) dominanci, submisi, sadismus, masochismus, sadomasochismus a jejich různé kombinace.

Druhá kapitola se věnuje sadomasochismu v diagnózách a v právu. Je zjevné, že uvedené aktivity mají svou právní dimenzi, která nemusí být všem aktérům zřejmá. Může se například jednat o soukromoprávní vztahy, okolnosti, které vylučují protiprávnost, ale také takový pojem, jako „okolnosti vylučující protiprávnost“, násilí atd.

Další část publikace se zaměřuje na BDSM, a to jako na komunitu.

Autorka velmi často zdůrazňuje pravidla na bezpečné chování v BDSM světě, stejně tak jako online komunitu apod. Vedle vnímání BDSM jako komunity, zde rozebírá i možnost vnímání aktérů také jako subkulturu, případně jako životní styl, a v neposlední řadě také jako „aktivitu splňující charakter aktivit volnočasových, vyhledávaných pro zábavu?“ (s. 71).

K nejzajímavějším kapitolám patří kapitola závěrečná, která zahrnuje výsledky výzkumu zaměřeného na České vysokoškoláky a BDSM – tolerance a vlastní zkušenosti. Výzkumu se zúčastnilo 379 vysokoškolských studentů, z nichž 74 % preferuje jednoznačně heterosexuální aktivity. Přestože výsledky z výzkumu naznačují, že česká společnost se staví k násilí v sexu odmítavě (s. 226), z výzkumu také vyplynulo, že česká online BDSM komunita značně narůstá počtem svých uživatelů.

Autorka zde také prezentuje zajímavý názor, který se může rozcházet s všeobecně pojmáním názorem širší společnosti, kdy téměř 78 % dotázaných odpovídalo, že v případě BDSM se rozhodně o násilí v negativním slova smyslu nejedná (s. 205).

Získané poznatky lze úspěšně využít v rámci studia sociální patologie a prevence. V každém případě přispěje k širšímu a komplexnějšímu pohledu na obraz vybraných sexuálních deviací, které čas od času zaplňují přední stránky bulvárního tisku. Na druhou stranu realizovaný výzkum poukazuje na skutečnost, že drobné násilí v sexuální komunikaci není dotazovanými odsuzováno.

Celkově lze konstatovat, že problematika BDSM, je zajímavé téma, a to především pro dosud relativní nedostatek odborných zdrojů domácí produkce. Popisovaná publikace může malou měrou přispět ke zlepšení orientace v samotné problematice.

Kontakt

doc. PhDr. PaedDr. Kamil Janiš, CSc.

Fakulta veřejných politik v Opavě, Slezská univerzita v Opavě

Ústav pedagogických a psychologických věd

Bezručovo nám. 885/14, 746 01 Opava, Česká republika

doc.kamil.janis@fvp.slu.cz

RECENZE KNIHY VYBRANÉ KAPITOLY Z DEMOGRAFIE

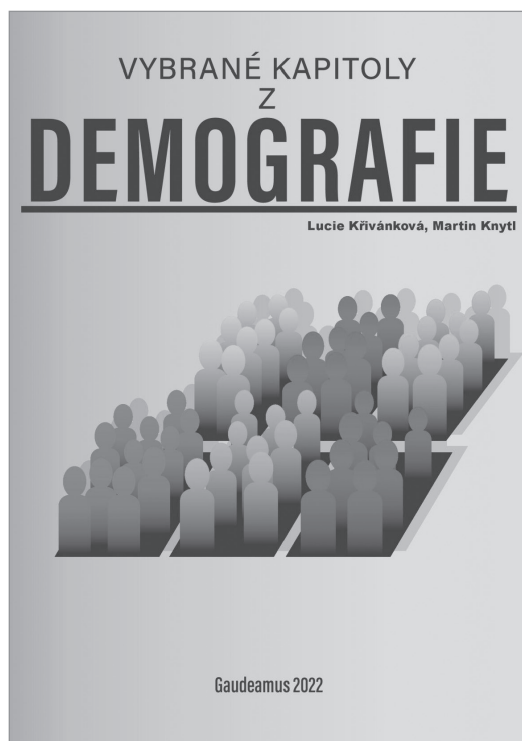
Autoři: Lucie Křivánková, Martin Knytl

Hradec Králové: Gaudeamus, 2022, ISBN 978-80-7435-870-8 (online)

Dostupná e-publikace z oblasti demografie představuje vstupní text pro všechny zájemce, kteří se hodlají v dané oblasti realizovat, orientovat, případně pochopit některá demografická východiska, jako např. migrace, porodnost, úmrtnost, sňatečnost, rozvodovost. Pochopitelně, že nedílnou součástí úvodu do studia, je seznámení s demografií jako vědou. Ostatně sami autoři uvádějí, že „*Publikace je ... odrazovým můstkem k základní orientaci v dané problematice*“ (s. 5).

Jak publikace hned v úvodu zmiňuje, demografie je vědní obor, který se zabývá studiem reprodukce lidské populace a podmíněnostmi daného procesu. Pochopitelně, že daný proces lze vnímat v užším i širším smyslu.

Ke vstupním informacím, tzn. k teoretickým vstupům, patří nejen vhléd do demografie jako vědní disciplíny, ale i poznatky z historického vývoje demografie. Zvláštní pozornost je věnována sčítání lidu, a to od prvního historického sčítání lidu z doby císařovny Marie Terezie, až do posledního sčítání lidu roku 2021. Uvedené informace jsou nepochybně zajímavé i pro běžného čtenáře (dejme tomu i studenty, kteří demografii speciálně nestudují). Publikace dobře poslouží i studentům jiných humanitních či ekonomických oborů pro představu o vývoji české společnosti. Některé subkapitoly ovšem nabízí témata složitější, jako např. 3.1 Demografické indikátory (s. 21), stejně tak i další kapitoly jsou vyhrazeny pro odborně zdatné jedince, jako např. Lexisův diagram (s. 23 a další strany textu). Pro laika se tyto části textu mohou zdát složitější, určitá míra znalostí oboru je zde podmínkou pochopení. Kladně lze ocenit i snahu autorů uvádět vše názorně na konkrétním příkladu, aby

(zejména studenti) danou problematiku pochopili.

Velice aktuální, na pozadí současných politických a společenských skutečností (např. události spojené s konfliktem na Ukrajině), je frekventovaný pojem migrace (podrobněji viz kapitola Prostorová struktura obyvatelstva a migrace, s. 33).

Pro praktické využití v četných závěrečných studentských pracích jsou nesmírně užitečné kapitoly 6–9 (Základy demografické analýzy – úmrtnost, porodnost a potratovost, sňatečnost, rozvodovost a (ne)stabilita rodiny, s. 37–57).

Těchto několik kapitol má bezesporu nejširší využití pro čtenáře. Například problematika úmrtnosti (s. 38 a dále) je aktuální, a to ve vztahu k důchodové reformě. Obdobně i další problematika týkající se porodnosti a potratovosti (s. 43 a dále), která úzce souvisí se sňatečností a kapitolami dále.

Kladně lze hodnotit i skutečnost, že autoři textu se věnují i problematice registrovaných svazků (viz s. 50 a dále), kterých u nás není zanedbatelný počet, a to ve vztahu k homoparentálním rodinám nelze v dnešní době opomíjet.

Obdobně zajímavá je i kapitola 9 Základy demografické analýzy – rozvodovost a (ne) stabilita rodiny (s. 53 a dále). Poslední kapitoly jsou opětovně teoretické. Kapitola 10 Demografické odhady a projekce (s. 58 a dále), 11 Světový populační vývoj (s. 62 a dále), 12 Populační teorie – význam a využití (s. 69 a dále) a poslední kapitola 13 Demografie České republiky a její postavení ve světovém populačním vývoji (s. 72 a dále). V poslední kapitole je opět zmíněna genderová problematika.

Celkovým pozitivem celého textu je především dodržování zásady srozumitelnosti a v neposlední řadě i názornosti. Jednotlivé kapitoly na sebe navazují a odkazují.

Plně lze souhlasit s názorem autorů, že „Studium demografie a demografických ukazatelů nabízí široké spektrum aspektů, kterými se mohou zabývat všichni studenti či zájemci o společenskovední témata související s pohlavím a genderem, typy rodin, zdravím a nemocí a dalšími atributy“ (s. 81).

Určitou pomůcku pro studenty může představovat také obsáhlý přehled možných elektronických zdrojů a literatury k oboru. Pro lepší pochopení je v textu uvedeno 25 obrázků a 7 tabulek, které zvyšují názornost a srozumitelnost celého textu.

Kontakt

doc. PhDr. PaedDr. Kamil Janiš, CSc.

Fakulta veřejných politik v Opavě, Slezská univerzita v Opavě

Ústav pedagogických a psychologických věd

Bezručovo nám. 885/14, 746 01 Opava, Česká republika

doc.kamil.janis@fvp.slu.cz

RECENZE KNIHY DEFEAT SOCIAL MEDIA ADDICTION: HOW WITHDRAWING FROM SOCIAL MEDIA WILL CHANGE YOUR LIFE POSITIVELY AND WHAT YOU NEED TO DO TO DO THIS

Autor: André Keller

Ahrensburg: Tredition, 2022, ISBN 978-3-347-64868-5 (online)

Social networks have become part of our everyday lives and some people cannot imagine their lives without using various social platforms. Social media has had a huge impact on our lives, which brings with it many advantages, but also a few disadvantages. Already in the introduction, the author invites the reader to consider the benefits of social media for our lives and asks the subtle question whether we are wasting our precious time on social networks. If we think more deeply about the disadvantages of social media, we can realize how harmful it is for us and brings more disadvantages than advantages. But for the current generation, social media has become a tool that has a strong "potential to banish the element of loneliness from life, but at the same time it can also create feelings of complete isolation and inadequacy" (p. 3). The author also highlights the idea that as we start to spend more time with social media, it will become harder to imagine life without it, and yet there are many ways to use time more effectively. Although we can assume that the current generation may perceive this publication very critically or may perceive the text as the author's moralizing about the use of mobile applications. The author presents the work more as a guide for us to think more deeply about the pros and cons of the social media we often use and to be aware of the ways in which our lives can be affected by our constant use of social media. The work can be seen as a tool to "break free" from the habits developed on social networks or other mobile applications.

Initially, the author addresses the issue of the increased productivity we emit while watching the news or checking for more content, which is amplified by various notifications or updates. If we turn off the notifications, we can better direct our minds to both our personal lives and our work and we can focus more adequately on our work. The author notes that "the content on Facebook and Instagram is so enticing that it hooks users to the platforms and they avoid the rest of the world. As one piece of content after another appears on the screen, users fall into the trap and waste a lot of time on it" (p. 8). The chapter "Reducing your anxiety" discusses built habits on social media. The author compares quitting social media to quitting smoking and other addictions and points out that increased use of social media can seriously harm a person and affect their personality. The author moves from the topic of habits to the issue of stress, pointing out that if we give up our social media habits, we will reduce our urge to constantly follow everything online, which will "reduce your desire to be glued to your newsfeed and timelines, which will lead to you reducing your stress" (p. 11).

Social media leads our minds to take a fantasy view, users may start to doubt themselves or compare themselves to other people, which can then cause a decrease in self-esteem and lack of self-worth. The author urges us to meet people more often in real life, not on online platforms, because it is in real encounters that we become aware of what people are really experiencing, feeling and leading real lives. It also highlights the issue of sleep rhythms, as many people try to deny or don't want to admit that social media disrupts their sleep cycle. The author encourages the reader not only to reflect, but also to deepen personal relationships with friends and family through face-to-face communication. Communication with loved ones should not be limited to text chats. Equally important is our physical activity, which is important for our health and should not just involve 'sitting and using a smartphone'.

The author tries to get inside the reader and motivate him to think more deeply about what social media brings and what are its disadvantages, which is reinforced by the chapter "The Change to discover yourself". Often, frequent use of social networks or "playing" with our smartphones robs us of time that we can invest in ourselves, not in watching others and comparing ourselves to others. "Another downside of being addicted to social media is that we are always under pressure to look impressive for others" (p. 19). The author thus further urges the reader not to suppress the real reality, oneself and create some illusion of a fantasy world. It is the suppression and creation of a fictional or perfect world that separates us from our true self. Perhaps the author meant to imply that social media makes us slowly forget who we really are, and this leads us to only create an impression on other people we like or dislike.

There is no denying that social media can be a useful tool for many individuals, entrepreneurs or businesses. For this reason, detoxing on social networking sites seems to be a somewhat tricky affair, as once one has formed a strong habit, then it is really hard to "uninstall" social media apps, and it may be advisable to at least silence the notifications at first. The author recommends turning off notifications if the user feels they are the main cause of distraction, and he sees a similar issue with, for example, leaving

Facebook groups. However, some groups are important to us and we can't just abandon them, such as learning communities or job offers. The importance of these groups to us is high, but it is these groups that can become a source of addiction to social media use. The author's attitude towards social media can be seen in the chapter "Log out", stating emphatically and clearly that if the user is to free himself from his dependence on social media he should take the following steps, i.e.: 1) deactivate social media forever, or 2) set a time for all installed apps, which the author describes in the chapter "Use the timer", 3) possibly put apps to sleep for a certain period of time, e.g. while achieving your goals, etc. (This recommendation is discussed in the chapter "Snooze during working hours"). In conclusion, the author pointedly adds that it is essential that we find a balance between our daily activities and rituals on social media. "Better still, disconnect from social media apps once and for all so that there really is no more room for addiction to them" (p. 31). It is also necessary to highlight the author's quotation, which seems to be very suggestive for all social media users of all ages, and which I personally find beneficial from the whole publication: "Boycotting social media can help you put yourself back out there and bring back the real you! Without the urge to impress other people on your social networks, you can finally be yourself, discover yourself and accept yourself as you are, which is nothing less than uniquely beautiful" (p. 20).

Contact

Mgr. et Mgr. BcA. Marie Bajnarová, Ph.D.
Faculty of Public Policies in Opava, Silesian University in Opava
Institute of Pedagogical and Psychological Sciences
Bezručovo nám. 885/14, 746 01 Opava, Czech Republic
marie.bajnarova@fvp.slu.cz

**SILESIAN
UNIVERSITY**
FACULTY OF PUBLIC
POLICIES IN OPAVA